

**T.C.
YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

**CUMHURİYET DÖNEMİNDE
FELSEFE EĞİTİMİ
(1923 – 1938)**

Hüseyin Tolga ARSLAN

**Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Yüksek Lisans Programı**

İstanbul 2014

**T.C.
YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

**CUMHURİYET DÖNEMİNDE
FELSEFE EĞİTİMİ
(1923 – 1938)**

Hüseyin Tolga ARSLAN

**Danışman
Yrd. Doç. Dr. Erol MÜTERCİMLER**

**Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Yüksek Lisans Programı**

İstanbul 2014

ÖZET

Türkiye, 18.yy.'dan günümüze kadar süregelen çağı yakalama, ilerleme, aydınlanma, çağdaş uygarlık düzeyinin üzerine çıkma sürecinde; dünya görüşünü, devlet şeklini, tüm kurumlarını ve dolayısıyla eğitim sistemini de değiştirdi.

Filozoflarının düşünceleri ve çalışmaları sonucu aydınlanan, akli merkeze alan ve büyük adımlar atarak ilerleyen Batı karşısında Osmanlı İmparatorluğu, Lale devrinden itibaren “padişah-saray” olarak gelişen Avrupa'dan haberdar olmuşlardır, ancak “mutaassıp” bürokrasi, medrese ve yeniçeri ocağı direnişiyile karşılaştı. Hâl böyle olunca savaşlarda yenilgiler kaçınılmaz oldu. Osmanlı, bu noktadan sonra Batı'dan geri olduğunu aşama aşama kabul etmeye başladı. Batı taklit edilerek durum toparlanmaya çalışılıyordu, ama yüzyılların geri kalmışlığı, kitlelerce özümsemeyen yenilikler ile giderilemezdi ve tarihin bizlere pek çok kez gösterdiği kaçınılmaz son gerçekleşti ve Osmanlı İmparatorluğu tarih sahnesinden çekildi. Osmanlı İmparatorluğunun çöküşünde birçok sebep gösterilebileceği gibi içlerinden belki de en önemlisi eğitim ve öğretim sisteminin çok yetersiz ve çağ dışı olmasıydı.

Batı'yı aydınlatan, Batı'nın ilerlemesinde kilit rol oynayan kişiler filozoflar, düşünürlerdi. Batı Antik Çağ'dan itibaren birçok filozof yetiştirmişti. Bu filozoflar toplumu aydınlatma, akli özgürleştirme ve ideal devleti oluşturma görevlerini üstlendiler. Oysa ki, Osmanlı İmparatorluğu'nda filozof bir yana felsefe eğitimi bile yok denecek düzeydeydi. Belli bir program yahut ders kitabı mevcut değildi.

Mustafa Kemal önderliğinde gerçekleştirilen Kemalist Devrim, bu eksikliğin farkındaydı. Mustafa Kemal, eğitim konusuna özel önem gösterdi. Türkiye Cumhuriyetinde felsefenin kurumsallaşmasını, felsefe programlarının oluşturulmasını, ders kitaplarının basılmasını sağladı.

Bu tezde, Osmanlı Dönemi'nin Batı etkisiyle ortaya çıkan fikir akımları, Kemalist Devrimin eğitim anlayışı, Kemalistlerin eğitim alanında ne yapmak istedikleri ve Ortaöğretim ve Üniversite düzeyinde felsefe alanında yapılan reformlar, çalışmalar ve programlar ele alındı.

Anahtar Kelimeler: Felsefe, Reform, Üniversite, Cumhuriyet, Kemalizm, Eğitim, Ortaöğretim

ABSTRACT

Turkey has changed worldview, state regime, all the institutions and thereby system of education in the process of progress, enlightenment, catching the era and ascend contemporary civilization level from the 18th century and up to now.

Ottoman Empire which was improve as “sultan-palace”, had awared of the West which had proceeded thanks to thoughts and Works of philosophers and improve by big steps by puting reason in the center. However, it was faced with the resistence of strait-laced bureaucracy, madrasah and jannisary. This makes the defeats in the wars inevitable. From this point, Ottomans started to accept that they were back from the West. The situation was tried to be healed by imitating the West. However, the regression of the centuries can not be solved by reforms that was not intenalized by masses. The inevitable end that the history shows us many times was experienced and Ottoman Empire was deleted in the scene of history. Many reason can be shown for this collapse but one of the important of them would be unlimited and old-fashioned education system.

The factors of the progress of the West were philosophers and thinkers. From the Antient time, so many philosopher have appeared. They have undertook the duities of enlighten the society, making the reason free and construct the ideal state. On the other hand, in Ottoman State, not a philosopher, even a philosophic education was absence. There was not a determined programe or lecture book.

Kemalist Reform that was conducted in the leadership of Mustafa Kemal was aware of this deficiency. Mustafa Kemal gave special importance in education. He ensured the institutionalization of philosophy, constructing the programme of philosophy and printing the books.

In this thesis, the thought movements which were occured by the effect of West, the education understanding of Kemalist Reform, what Kemalists do in the area of education and reforms in the secondary and university education, Works and programmes are hold.

Key Words: Philosophy, Reform, University, Republic, Kemalism, Education, Secondary Education

ÖNSÖZ

Günümüz Türkçesiyle “Halk’a ait olan” olarak tanımlayabileceğimiz Cumhuriyet, Antik Çağ’dan günümüze değin varlığını sürdüren bir kavram ve yönetim şeklidir. I. Dünya Savaşı sonunda yenilen ve itilaf devletleri arasında paylaşılan Osmanlı İmparatorluğu tarihe karışırken; parçalanmayı, köleliği kabul etmeyen, bağımsızlığı karakteri olarak niteleyen Mustafa Kemal, Anadolu’daki çoban ateşlerini birleştirip ülkeye bağımsızlığını kazandıracak olan savaşa liderlik etti.

Bağımsızlık Savaşı’nın kazanılması ve Cumhuriyet’in kurulmasıyla beraber Kemalist Devrimler yapılmaya başlandı. Mustafa Kemal halk egemenliğine inanıyordu; ama halk, Osmanlı döneminde yüzyıllarca cahil bırakılmış, sömürülmüştü. Okuma yazma oranı çok düşük, eğitimliler ise sayıca yetersizdi. Mustafa Kemal, toplumlari ayakta tutan, onlari ileriye taşıyan etkenin eğitim olduğuna inanıyordu. Bu sebeple Cumhuriyet’in kurulmasıyla beraber eğitime özel bir yer ayırdı. Eğitim alanında köklü yenilikler yaptı. Osmanlı’nın yaptığı hatalardan, taklitçiliklerden ders aldı. Batı’yı aydınlığa ulaştıran filozofların eksikliğini yaşayan ülkede felsefecilerin yetişmesine ve felsefeye önem verdi.

Tezimizin birinci bölümünde Osmanlı’nın son dönemi hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra, o dönemdeki fikir hareketleri, ülkeyi kurtarma çabaları ve ortaya atılan düşünceler ele alındı. İkinci bölümde, öncelikle devrimin lideri Atatürk’te Cumhuriyet fikrinin varoluş aşamaları incelendi. Atatürk’ün düşün dünyasının oluşmasında katkı sağlayan faktörler sıralandı. Kemalist devrimin ne olduğu anlatıldıktan sonra Kemalist devrimin eğitim anlayışı hakkında bilgi verildi. Üçüncü bölümde, İstanbul Üniversitesi’nin reform süreci, felsefe bölümünün kurulması ve kurumsallaşması aşamaları ele alındı. Üniversiteye yöneltilen eleştiriler ve hazırlanan raporlar incelendikten sonra ortaöğretimde felsefe dersi konusunda hazırlanan programlar ve yapılan çalışmalara yer verildi.

Bu tezin yazımında emeği olan birçok kişiye teşekkür etmem gerekmekte. Öncelikle Danışmanım, yol göstericim Yrd. Doç. Dr. Erol MÜTERCİMLER'e yaptığı tüm yardımlar ve tüm öğrettikleri ve öğretecekleri için sonsuz teşekkür ederim. Enstitümüz Müdürü Dr. Edip BAŐER'e, Enstitümüz Müdür Yardımcısı Prof. Dr. Tülay Alim BARAN'a üzerimdeki tüm emekleri için çok teşekkür ediyorum. Şartlar imkân verdiği ölçüde yardımlarını esirgemeyen Dokuz Eylül Üniversitesi Tarih Bölümü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı Başkanı Doç. Dr. Hakkı UYAR'a ayrıca teşekkür ederim.

Tez hazırlık sürecinde yardımlarını esirgemeyen dostum Arş. Gör. İhsan Ömer ATAGENÇ'e, Tezi defalarca okuyup fikir veren ve yardım eden dostum Arş. Gör. Mehmet Şirin CAN'a teşekkür ederim.

Son olarak tüm eğitim hayatım boyunca yanımda olan Anneme, Dayılarıma ve Teyzelerime ne kadar teşekkür etsem azdır.

Hüseyin Tolga ARSLAN

İstanbul 2014

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vii
TABLolar	xi
EKLER	xii
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM	3
Osmanlıdan Cumhuriyet'e Felsefe Hareketleri	3
1.2.Fikir Akımları.....	7
1.2.1.Pozitivizm.....	7
1.2.1.1.Beşir Fuat (1852-1887).....	9
1.2.1.2.Rıza Tevfik (1868-1949).....	10
1.2.1.3.Ziya Gökalp (1876–1924).....	11
1.2.2.Materyalizm.....	12
1.2.2.1.Baha Tevfik (1881-1914).....	14
1.2.2.2.Abdullah Cevdet (1869-1931).....	15
1.2.3.Bergsonizm.....	16
2.BÖLÜM	22
Kemalist Cumhuriyet ve Eğitim	22
2.2.Mustafa Kemal'de Cumhuriyet Fikri.....	23
2.3.Mustafa Kemal'in Düşün Dünyasının Temelleri.....	26
2.4.Kemalist Devrim.....	30
2.5.Kemalist Devrimin Eğitim Anlayışı.....	32

2.5.1.Tevhidi Tedrisat Kanunu.....	39
3.BÖLÜM.....	41
Darülfünun ve Felsefe Bölümü	41
3.1.Darülfünunun Kurumsallaşma Aşamaları	42
3.2.Darülfünunda Felsefe Eğitimi	44
3.3.Darülfünuna Yöneltilen Eleştiriler	51
3.4.Malche Raporu	55
3.5.Reform Sonrası Felsefe Bölümü	60
3.5.1.Hans Reichenbach (1891-1953)	63
3.6.Orta Öğretimde Felsefe	65
3.6.1.1934 ve 1938 Yılları Ortaöğretim Felsefe Dersi Müfredatları	69
3.7. Cumhuriyet Döneminde Yayınlanan Felsefe Dergi ve Kitapları	73
SONUÇ.....	77
EKLER.....	81
BİBLİYOGRAFYA.....	112
ÖZGEÇMİŞ.....	121

TABLÖLAR

TABLO-1: 1908-1923 Yılları Arasında İstanbul Darülfünunu Felsefe Bölümünde Ders Veren Öğretim Görevlileri, Verdikleri Dersler, Eserleri ve Çalıştıkları Yıllar

TABLO-2: 1927-1928 Öğretim Yılında İstanbul Darülfünunu Felsefe Bölümünde Okutulan Ders Programı

TABLO-3: İstanbul Darülfünunu Kapatılmadan Önceki 1933 Yılı İlk Devresi İçinde Yer Alan Ders Programı

TABLO-4: Cumhuriyetin İlk On Yıllık Döneminde Darülfünun Felsefe Bölümünde Görev Yapan Öğretim Görevlileri

TABLO-5: İstanbul Üniversitesi Bünyesinde Reformdan Önce ve Sonra Görev Yapan Öğretim Görevlileri

TABLO-6: 1930-1950 Yılları Arasında Basılan Yardımcı Felsefe Kitapları

EKLER

- EK-1:** Mustafa Kemal'in Kütahya Sultanisinde Öğretmenlere Nutku (24 Mart 1923)
- EK-2:** Mustafa Kemal'in Konya Sultani Mektebinde Nutku (22 Mart 1923)
- EK-3:** Envar-ı Ulüm Mecmuası. 1. Sayı Kapağı. (1923)
- EK-4:** Envar-ı Ulüm Mecmuası. 1. Sayı İç Kapak (1923)
- EK-5:** Felsefe ve İctimaiyat Mecmuası 1. Sayı Kapağı (1927)
- EK-6:** Felsefe ve İctimaiyat Mecmuası 1. Sayı İç Kapak (1927)
- EK-7:** Hayat Mecmuası 1. Sayı (1926)
- EK-8:** Hayat Mecmuası 2. Sayı (1926)
- EK-9:** Hayat Mecmuası 3. Sayı (1926)
- EK-10:** Mihrab Mecmuası 1. Sayı (1923)
- EK-11:** Mihrab Mecmuası 2. Sayı (1923)
- EK-12:** Milli Mecmua 1. Sayı (1923)
- EK-13:** Milli Mecmua 2. Sayı (1923)
- EK-14:** Milli Mecmua 3. Sayı (1923)
- EK-15:** Ülkü Mecmuası 1. Sayı (1933)
- EK-16:** Ülkü Mecmuası 1. Sayı İçeriği (1933)
- EK-17:** Kadro Aylık Fikir Mecmuası 1. Sayı (1932)
- EK-18:** Kadro Aylık Fikir Mecmuası 1. Sayı İç Kapak (1932)
- EK-19:** İzmirli İsmayıl Hakkı'nın "İlm-i Hilaf" Adlı Eseri. (1330/1914)
- EK-20:** İzmirli İsmayıl Hakkı'nın "Felsefe Dersleri" Adlı Eseri (1330/1914)
- EK-21:** İzmirli İsmayıl Hakkı'nın "Felsefe-i İslamiye Tarihi" Adlı Eseri (1338/1922)
- EK-22:** Mehmet Ali Ayni'nin "İntikad ve Mülahazalar" Adlı Eseri (1339/1923)
- EK-23:** Mehmet Emin'in "Kant ve Felsefesi" Adlı Eseri (1339/1923)
- EK-24:** Rıza Tevfik'in "Felsefe Dersleri" Adlı Eseri (1330/1914)
- EK-25:** Ziya Gökalp'in "Türk Medeniyet Tarihi" Adlı Eseri (1926)
- EK-26:** Mehmet Emin'in "Sokrat" Adlı Eseri (1931)

KISALTMALAR

a.g.e. :	Adı Geçen Eser
a.g.m. :	Adı Geçen Makale
B. :	Bölüm
Bkz. :	Bakınız
C. :	Cilt
Der. :	Derleyen
Edt. :	Editör
Haz. :	Hazırlayan
M.E.B. :	Milli Eğitim Bakanlığı
S. :	Sayı
s. :	Sayfa
TDK :	Türk Dil Kurumu
t.y. :	Tarih Yok
Y. :	Yıl

GİRİŞ

18. yüzyılın ikinci yarısında, İngiltere’de buhar gücüyle işleyen makinelerin geliştirilmesi, bunların başta dokuma tezgâhları olmak üzere çeşitli imalat kollarında ve madencilikte kullanılması, fabrikalar yoluyla türlü dallardaki üretimin, o zamana kadar görülmemiş ölçüde artmasına sebep olmuştu. Bu durum, 19. yüzyılın başlarında bütün Avrupa’yı saran ve Devrim adına yaraşır bir değişimdi. O tarihe kadar köylerinde tarım ile uğraşan insanlar, kentlerde yaşamaya başlamış, adlarını dahi bilmedikleri şehirlerde sanayide çalışmaya başlamışlardı. Bu durum büyük işçi kitlelerinin, çok düşük ücretlerle, kötü koşullar içerisinde çalıştırılmasına yol açmıştı. Buradan elde edilen kârlar sermaye birikimine ve yeni yatırımlara yol açmış, böylece Sanayi Devrimi giderek daha hızlı bir şekilde büyümüştü.¹

18.yy’ın sonlarında Batı, bilim ve teknoloji alanında büyük bir bilgi birikimine sahipti. Bu bilgi birikimi her alanda ilerlemeyi, gelişmeyi beraberinde getirdi. Fransız Devrimi ile Dünyayı etkisi altına alan fikirler bireyleri, toplumları, düşünüş tarzlarını, yönetim anlayışlarını kökten değiştirmeye başladı. Osmanlı imparatorluğu ise bu sürecin dışındaydı. Kapılarını dış dünyaya kapamış, gelişmelerden uzak bir yaşam sürüyordu. Savaş meydanlarında alınan yenilgiler ve art arda kaybedilen topraklar sonucunda idaredekiler askeri alanda yenilik yapma ihtiyacı duydular; ama zaman içinde gördüler ki geri kalınan tek alan askeriye değildi. Batı çağ atlamıştı. Osmanlı ise eğitim sistemi çökmüş, askeri gücü Batı karşısında çok geri kalmış, sanayileşememiş, yönetim anlayışı çağ dışına itilmiş geniş bir coğrafi imparatorluk olarak varlığını sürdürmeye çalışıyordu.

Batı, sanayileşmenin getirisi olan ekonomik güç ile tüm ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeye gelmişti. Yetiştirdiği filozoflar ile aydınlanma yaşıyordu. Rejimlerini, ekonomi anlayışlarını, eğitim sistemlerini, askeri stratejilerini bu filozoflar sayesinde yeni baştan oluşturuyordu. Osmanlıda ise durum hiç parlak değildi. Yetişmiş ekonomist, felsefeci, aydın, entelektüel, devlet adamı bir yana; okur-yazar oranı yok denecek düzeyde idi. Aydın’ı, entelektüeli, sanayicisi, filozofu

---

¹ Server Tanilli, **Uygurluk Tarihi**, 25. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul 2008, s. 177-178.

olmayan bir toplumun ilerlemesi mümkün değildi. Osmanlı bu eksikliklerinin cezası olarak tarihten silindi. Osmanlı imparatorluğu bu duruma nasıl gelmişti? İmparatorluk kuruluş ve yükselme dönemlerinde hem bulunduğu bölge itibariyle şanslı bir konumdaydı, hem de dönemine göre iyi bir eğitim sistemi ve teknolojisi vardı. Zaman içerisinde alınan zaferlerin, elde edilen başarıların sarhoşluğu ile bu sürecin her zaman böyle devam edeceği yanılgısı, Batı karşısındaki bu üstünlüğün daim olacağı inancı İmparatorluğu çöküşe sürükledi. Yöneticiler, değişimin sürekliliğini göz ardı etmişlerdi. Eğitim sistemi giderek bozulmuş, 'bilim' eğitimin dışına itilmişti. Felsefeye önem verilmemiş ve felsefe hoş karşılanmamıştı. Pozitif bilimler yerine hurafeler daha muteber sayılmıştı. Batı'da ortaya çıkan her yeniliğe her fikre kulak tıkanmış, kendilerini çok üstün görmüşlerdi. Batı'da ilerleyen teknoloji, gelişen sanayi, çağ açan fikir dünyası Osmanlıyı derin uykusundan uyanmaya zorluyordu.

Tanzimat Fermanı ile beraber Osmanlı imparatorluğu çağı yakalama hamlesinde bulundu. Eksiklerinin farkına varıyordu ama sorunlarına çözüm üretecek aydın, düşünür, filozof yoktu. Batı'da gördüklerini taklit ederek modernleşmeye çalıştı. Tanzimat ile beraber Dünyayı etkisi altına alan fikirler ülkeye girmeye başladı. Batıyı takip eden çok az sayıdaki eli kalem tutan aydın, Batı'daki bu akımların savunucusu ve temsilcisi oldu.

1. BÖLÜM

Osmanlıdan Cumhuriyet'e Felsefe Hareketleri

Tanzimat'tan önce, Osmanlılarda birtakım felsefi faaliyetlerin ve felsefe eğitiminin var olduğunu, medreselerde, özellikle de Sahn-ı Semân ve Süleymaniye medreselerinde, matematik, astronomi ve tıp gibi pozitif bilimlerin yanı sıra, felsefe okutulduğunu da bilmekteyiz.²

Batı karşısında geri kalmışlığını düzeltmeye çalışan Osmanlı İmparatorluğu, bu geri kalmışlıktan kurtulmak için çeşitli atılımlar gerçekleştirdi. Bunlardan biri 3 Kasım 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı'dır. İmparatorluk'un Batı'ya kapılarını açması ile beraber Batı'da devrimlere sebep olan felsefi fikir akımları da bu kapıdan içeri girdi. (Romantizm, Pozitivizm, Realizm, Tarihi Materyalizm, Materyalizm, Evrimcilik gibi) Toplumsal bir geçiş aşaması olan bu dönemde yurt dışına eğitim almaları için gönderilen gençler eğitim aldıkları ülkelerin felsefelerini de yurda getirdiler. Fransa'da okuyanlar Descartes felsefesini, Bersonculuğu, Almanya'da okuyanlar Alman felsefesini, Fenomenolojiyi, İngiltere'den dönenler Pozitivizmi, Amerika'dan dönenler Pragmatizmi ülkeye taşıdılar.

18. yy. Aydınlanma devri filozof ve düşünürleri yeni bir sosyal düzen kurmak, devleti laik ve demokratik bir sisteme oturtmak gayretinde idiler. Özellikle Montesquieu, J.J. Rousseau bu fikirleri daha fazla geliştirdiler ve sonunda 1789 Fransız Devrimine giden yolun temel taşlarından oldular. 18. yy. Avrupası'nı Fransız Devrimine götüren fikir ve görüşlerin bazıları da Tanzimat ile birlikte ülkemize girmiştir. Fransız devriminin sembolü olan *Özgürlük*, *Eşitlik*, *Adalet* gibi kavramlar Osmanlı İmparatorluğu için oldukça yeni kavramlardı. Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa gibi aydınlarımız, La Mettrie, Voltaire, J.J. Rousseau, d'Alembert ve Diderot gibi ansiklopedistlerin etkisinde kalmış ve bu yeni kavramların geniş halk kitlelerine yayılmasını sağlamış ve özellikle Cumhuriyet ile gerçekleşecek olan devrimler üzerinde küçümsenmeyecek etkiye sahip olmuşlardı. Örneğin; Namık Kemal,

---

² Bkz. Şerafettin Yaltkaya, "Tanzimat'tan Evvel ve Sonra Medreseler", **Tanzimat**, Maarif Matbaası, İstanbul 1940.

Osmanlı İmparatorluğunun yeni baştan düzenlenmesi, özgürlük, adalet ve eşitliğe dayanan bir devletin kurulması meselesi üzerinde önemle durmuştur.³

Meşrutiyet ise II. Abdülhamit devrinde yoğunlaşan yenileşme çabalarının toplum nezdinde derinleşmesi nedeniyle, Batılılaşma sürecinde önemli bir duraktır. Bu dönemin belirgin özelliği fikir akımlarının çokluğudur. Hilmi Ziya Ülken'e göre bu dönemdeki *fikir adamlarının çoğu dergi yazarı olmaktan çıkamadılar. Dergilerde uzmanlığa doğru gidecek ve derinleşecek yerde orta seviyeye hitap eden edebi dergi olarak kaldılar.*⁴

Tanzimat döneminde yapılan atılımlar ve ardından Meşrutiyet ile gerçekleştirilen yenilikler sonucunda Batı'daki anlamıyla hakiki fikri akımların kurulmasını, yeşermesini, ürün vermesini beklemek gerçekçi olmazdı. Batı, yüzyıllar süren türlü sosyo-ekonomik, kültürel, coğrafi ve siyasi faktörlerin etkileşimleri sonucunda oluşan ortamda fikri, edebi, felsefi akımların doğup gelişmesine uygun şartlara sahip iken Osmanlı, 12/13.yy.'dan (doğumundan) itibaren başlayan kültürel gerileyişlerin üzerinde yükselerek 18. yy. a kadar varan kendi içine kapanışının mahkûmu oldu. II. Meşrutiyet'e girerken dahi *Türk aydınları henüz daha Avrupa'daki belli başlı felsefi cereyanların tarihini bilmedikleri gibi, bilimlerin gelişmesinin düşünme üzerindeki etkilerini ve özellikle bunun toplum düşüncesindeki yansımalarını bilecek aşamaya gelmemiş bulunuyorlardı.*⁵

Aydınlarımız görüldüğü üzere tam olarak aydınlanamamış, toplum, Osmanlı İmparatorluğu'nun yüzyıllar süren Batı'ya kapalı tutumu neticesinde tüm fikirlerden ve yeniliklerden uzak bir yaşam sürmüştü. Acaba gençler, öğrenim gördükleri kurumlarda nasıl bir eğitimden geçiriliyordu? 19.yy'ın başlarından itibaren Batı ile olan yoğun temaslar sonucunda Osmanlılarda Batı'yı algılama, bilim, eğitim anlayışlarında değişmeler meydana geldi. Bu algının değişmesi ile Tanzimat döneminde kurulması planlanan Batı tarzı yeni eğitim kurumlarından Darülfünun'da

---

³ Kamıran Birand, **Aydınlanma Devri Devlet Felsefesinin Tanzimat'ta Tesirleri**, Son Havadis Matbaası, Ankara 1955, s. 33.

⁴ Hilmi Ziya Ülken, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, 2. Baskı, İstanbul 1979, s. 481.

⁵ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul 1978, s. 374.

felsefe eğitimi düşüncesi fiilen olmasa da düşünce olarak yer almıştır.⁶ Osmanlı'da Darülfünun adıyla bir eğitim kurumunun açılması fikri 1845 yılında oluşturulan Muvakkat Meclisi Maarifinin hazırlayıp sunduğu layihada geçmektedir.⁷ Burada geçen 'Darülfünun' ifadesi ilerlemek amacıyla olan, ilim ve fenleri öğrenmeye meraklı insanları yetiştirmek için ihtiyaç duyulan bilgilerin üretileceği bir bilim merkezi, yüksekokul manasındadır.⁸ Tanzimat dönemi boyunca bu yönde önemli girişimler yapılmışsa da, dönemin koşulları dikkate alındığında çabalar sonuç vermemiştir.

Bu ilk girişimden sonra Osmanlılar'da amaç; organizasyon ve program yönlerinden Batı'daki üniversitelere benzer, modern bir yükseköğretim kurma fikri 1869 tarihli *Maarif-i Umumiye Nizamnamesi*'yle tekrar ortaya çıkmıştır. Kurulması planlanan bu kurumda verilmesi düşünülen felsefe derslerinin içeriği Batı'daki üniversitelerin Felsefe Fakültelerine benzer şekilde düşünülmüştür. *'Hikmet ve Edebiyat Şubesi'*nde okutulacak dersler arasında felsefe ile ilgili *'ilm-i Ahval-i Nefs'* (*Felsefi Psikoloji*), *Mantık*, *'İlm-i Kelam'* ve *'İlm-i Ahlak'* dersleri bulunmaktaydı.⁹ Bu nizamnamenin öngördüğü Darülfünun-i Osmani'yi 1870'de Maarif Nazırı Saffet Paşa açmıştır.¹⁰ Yapılan onca plana, hazırlanan ders programlarına rağmen açılan bu kurumda Felsefe dersleri verilmediği görülmektedir.¹¹ Hazırlanan programlar 1869 nizamnamesinin öngördüğü şekilde Darülfünunun kurulup gelişmediğini gösterir. Böyle bir sonuca götüren nedenler arasında verilmesi planlanan dersleri anlatacak nitelikte öğretim görevlilerinin olmaması gösterilebilir. Aynı zamanda bu dersleri takip edebilecek nitelikte orta öğrenim görmüş öğrenci yoktur. Öte yandan bu yıllarda Osmanlıların bilim ve eğitim anlayışlarında meydana gelen tüm değişikliklere rağmen bilimi 'bilim' olarak algılama zihniyetinin yerleşmemesi böyle bir sonuç çıkmasında rol oynamıştır. Örneğin; Cemaleddin Afgani'nin verdiği bir

---

⁶ Osman Kafadar, *Türkiye'de Kültürel Dönüşümler ve Felsefe Eğitimi*, İz Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 138.

⁷ Eklemeddin İhsanoğlu, "Darülfünun Tarihçesine Giriş I: İlk İki Teşebbüs", *Bulleten*, 54/210, Ağustos 1990, s. 702.

⁸ Faik Reşit Unat, , *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, M.E.B. Yayınları, Ankara 1964, s. 90-91.

⁹ Unat, a.g.e., s. 106.

¹⁰ Unat, a.g.e., s. 51. ; İhsanoğlu, a.g.e. s. 720.

¹¹ İhsanoğlu, a.g.e. s. 731.

konferansta Peygamberlik için söylediği sözler Ulemalar arasında oldukça büyük tepkilere sebep olmuştur. Bu gibi olaylar, henüz Osmanlıda laik nitelikte bir yükseköğretim kurumunu hazmedecek zihniyete sahip olmadıklarını gösterir.¹² Böyle bir dönemde kurulan Darülfünunda felsefe derslerinin kayda değer bir şekilde yer almamasının sebebi kendi içinde cevabını verir.

Türk eğitim tarihinde Batılı eğitim sistemini yerleştirmesi bakımından önemli bir yer teşkil eden 1869 Nizamnamesinin tarif ettiği şekilde bir üniversite ancak 20.yy.'a girerken 1900 tarihinde açılan Darülfünun-u Şahane adıyla ortaya konur. Bu kurum 'Ulum-ı Aliye-i Dinîye' 'Ulum-ı Riyaziye ve Tabiiye' ve 'Edebiyat' şubelerinden oluşur.¹³ Edebiyat şubesinde okutulması planlanan dersler arasında 'Hikmet-i Nazariye' adlı bir ders grubu vardır. Bu grup içinde *Psikoloji, Mantık, Ahlak, Estetik* adlı dersler yer almaktadır. Ancak bu dersleri verecek öğretim görevlileri bulunamamıştır. Verilmesi planlanan Felsefe dersleri Darülfünun-u Şahanede de kalıcı olamamış; dersler, 1902-1903 ders yılında programdan çıkarılmıştır. Bu durumun sebepleri arasında Batı felsefesine dayanan bilgilerin ülkeye yeterince aktarılamaması sorunundan kaynaklanan bir bilgi yetersizliği vardır. Bilgilerin yoğun olarak ülkeye girdiği II. Meşrutiyet döneminde, Darülfünunda felsefe dersleri giderek kalıcı olmaya başlayacaktır.¹⁴

II. Meşrutiyet Döneminde fikir akımlarının çokluğundan bahsetmiştik. Bu dönemde Batı ile etkileşimler yoğunlaşmış, tercüme artmış, ülkeye giren bilgi çeşitlenmiş, aydınlar, entelektüeller bu bilgilerden etkilenmiş ve onlar da bu fikirler çerçevesinde çalışmalar ortaya koymuşlardır. Şimdi bu fikir akımlarından bazıları ve temsilcilerini ele almaya çalışacağız.

---

¹² Berkes, a.g.e. s. 237-8. ; İhsanoğlu, a.g.e. s. 727-31.

¹³ Osman Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, C. 3-4., Eser Neşriyat, İstanbul 1977. s. 1209-1216.

¹⁴ Kafadar, a.g.e. s. 144, 145.

1.2. Fikir Akımları

II. Abdülhamit'in tahttan indirildiği 1908'den itibaren Türkiye'de canlı bir düşünce faaliyeti başlamıştır. 1908'den 1918'e kadar Batı'da yer alan yeni felsefi ve sosyolojik eğilimler Türkiye'de benimsenmiş, destekçi bulmuş ve bu pratik hayata da etki etmiştir.

Batılılaşma hareketleriyle beraber fikir dünyamızda pek çok yeni düşünce kendini göstermiştir. Bu durum da dinamik bir fikir hayatı oluşmasına sebep olmuştur. Toplumsal ve siyasi algı daha çok Batı karşısında gerilemekte olan Osmanlı İmparatorluğunun yapması gerekenler konusuna odaklanmıştır. Türkçülük ve Osmanlılık gibi akımlar bu algının sonucu olarak değerlendirilebilir. Diğer yandan toplumsal hayatı da etkileyebilecek felsefi akımlar bulunmaktadır: *Materyalizm, Pozitivizm, Bergsonizm* bu akımlar içinde yer alır. Tanzimat ve Meşrutiyet aydınları mevcut kavramların çağı yakalamak için yeterli olmadıklarını ve çağa ayak uydurmak için tüm alanlarda reform gerektiğini hissetmişlerdi. Bu hedef ve ideal Cumhuriyeti kuran irade tarafından da '*Muasır medeniyet seviyesini yakalamak ve aşmak*' şeklinde ifade edilmiştir.

Yukarıda da söylediğimiz gibi Tanzimat'tan itibaren Batılılaşma hareketleri ve çeşitli ıslahatlar çerçevesinde pek çok yeni fikir yurda girmiş ve savunucu bulmuştur. Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde tanışılan yeni denebilecek felsefi akımlardan bazılarını ve bu akımların temsilcilerini ele alalım.

1.2.1. Pozitivizm

Pozitivizm, araştırmalarını olgulara, gerçeklere dayayan, fizik ötesi açıklamaları kuramsal olarak olanaksız gören, deneylerle denetlenemeyen soruları sözde soru olarak niteleyen bir felsefe akımıdır.¹⁵ Bu kavram 1830'lu yıllarda ortaya çıkmıştır. Saint Simon tarafından geliştirilen bu akımın asıl kurucusu A. Comte'tur. A. Comte

---

¹⁵ Bedia Akarsu, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, TDK Yayınları, Ankara 1979, s. 131-132.

felsefesini ve kendi dile getirdiği adla ‘bilimsel dünya görüşü’ nü, doğa bilimlerinin sonuçlarını ve bu sonuçlardan yola çıkarak elde edilen teknik uygulamaları gözeterek geliştirmiş ve bu bilimsel dünya görüşünü ‘pozitif felsefe’ olarak adlandırmıştır.¹⁶

Tanzimat’la beraber (1839-1876) Avrupa’ya kesin olarak açılan Osmanlı İmparatorluğu’nun Batı’da o sırada hâkim olan aydınlanmacı ve pozitivist karakterli düşünme biçimiyle tanışması şüphesiz kaçınılmazdır.¹⁷ Pozitivizmi ülkeye taşıyan özel bir dernek ya da kuruluş olmamakla beraber üyeleri arasında pozitivismi benimseyen ve bu akıma eğilim gösteren bazı dernekler kurulmuştur. Yeni Osmanlı Cemiyeti (1865), pozitivist filozoflarla bağlantı kuran İbrahim Şinasi (1824-1871) ve Mithat Paşa’ya (1822-1884) destek vermesinin yanı sıra bazı üyelerinin pozitivist düşünceye hizmet edecek eserler tercüme etmesiyle de kendini göstermiştir.¹⁸ Pozitivist düşüncenin Türkiye’ye girmesinde İttihat ve Terakki Cemiyeti önemli bir rol üstlenmiştir. Cemiyetin, pozitivismin etkisinde kalan düşünürlerinden Rıza Tevfik, Ziya Gökalp gibi dernek üyesi şahısların yetişmesinde önemli etkisi vardır.¹⁹ Derneğin yayın organı olan *Meşveret Gazetesi* (1895) pozitivist düşüncenin ülkede gelişmesinde önemli bir yere sahiptir. Bunun yanı sıra *Servet-i Fünûn, İçtimaiyat*²⁰ mecmuaları da pozitivist düşüncenin yaygınlaşmasında önemli rol oynamıştır.²¹ Pozitivizmin etkisinde kalan ve bu doğrultuda eserler veren aydınlarımız, Beşir Fuat, Salih Zeki, Rıza Tevfik, Hüseyin Cahid Yalçın, Ziya Gökalp, Ahmet Şuayb olarak sayılabilir.

---

¹⁶ Doğan Özlem, “Türkiye’de Pozitivizm ve Siyaset”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce (Modernleşme ve Batıcılık)**, C.3, Y. 2002, s. 453.

¹⁷ Murtaza Korlaelçi, **Pozitivizmin Türkiye’ye Girişi ve İlk Etkileri**, İnsan Yayınları, İstanbul 1986, s. 193.

¹⁸ Murtaza Korlaelçi, “Pozitivist Düşüncenin İthali”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, C. I, 2003, s.214

¹⁹ Korlaelçi (1986), a.g.e. s. 215.

²⁰ Ülkemizde yayınlanan ilk sosyoloji dergisi olma özelliğine sahiptir. Başında Ziya Gökalp ve Necmeddin Sadık (Sadak) vardır. İçtimaiyat mecmuası 1917-24 varlığını sürdürmüştür ve pozitivismi sosyal bilimler bağlamında ele almıştır. Bkz. Korlaelçi (1986), a.g.e. s. 224-226.

²¹ Korlaelçi (2003), a.g.e. s. 216.

1.2.1.1.Beşir Fuat (1852-1887)

Beşir Fuat'ın felsefi düşüncelerinin oluşumunda pozitivizm yanında materyalizm, natüralizm, realizm gibi akımlarında etkisi vardır. Beşir Fuat kendisine A. Comte ve H. Spencer'ı rehber edinmiştir.²² Beşir Fuat'a göre, tek hakikat vardır, o da tecrübedir. Tecrübe edilemeyen ve gözlemlenemeyen şey, hayalden başka bir şey değildir.²³

Beşir Fuat'ın felsefe ile ilişkisi Yunan filozofları ile başlar. 1883 yılında Lewes'ten 'Filozof, Herakleitos, Sokrates'in Nutku, Anaksagoras' gibi küçük çeviriler yapar.²⁴ Beşir Fuat, A. Comte'un görüşlerinden oldukça etkilenmiştir. Comte'un ve onun ardılları Littre, C. Bernard, S. Mill, H. Spencer,'ın ve Lewes'in hemen hemen tüm eserlerini okumuştur. Pozitif bilimlerin üzerine kurulu bir felsefeyi kabul edip metafiziği tamamıyla reddeden Beşir Fuat'a göre metafizik ile uğraşmak insanı bilimden uzaklaştırır, çünkü metafizik bilim değildir.²⁵

Auguste Comte, hakikatı sabit olan şeyleri kabul ile mertebeye-i sübûte [pozitif olarak ortaya koymaya] varmayan ahval [olaylar] hakkında bir hüküm-ü kat'i [kesin yargı] vermektense ibaret olan tarik-i müsbetini [pozitivizmi] vaz' ve tesis eylemiştir. Gerçi bu meslek birçok mebahisde [meselelerde] tarik-i maddiyun [materyalizm] ile müttefik ise de, bazı noktalarda bunların beyninde [aralarında] ihtilaf mevcuttur.²⁶

Beşir Fuat, Türkiye'de felsefi cereyan olarak pozitivizmi ilk defa getiren aydın olarak Türk düşünce tarihi açısından önemli bir yere sahip olmakla beraber, Batıya kapılarını açan Osmanlının Batı bilimi karşısında hissettiği güçsüzlük ile ezilen ve intihar eden bir karakter olarak tarihte yerini almıştır.²⁷

---

²² Edt: Osman Horata, Recep Boztemur, Seyfi Başkan, Özkul Çobanoğlu, **Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü ve Atatürk Dönemi (1920-1938)**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2009, s. 605.

²³ Mehmet Akgün, **Materyalizmin Türkiye'ye Girişi ve İlk Etkileri**, KTB Yayınları, Ankara 1988, s. 192-198.

²⁴ Kafadar, a.g.e. s. 156.

²⁵ Akgün (1988), a.g.e. s. 192, 198.

²⁶ Beşir Fuat, **Victor Hugo**, İstanbul 1302, s. 11. ; Aktaran: Korlaelçi (1986), a.g.e. s. 232.

²⁷ Kafadar, a.g.e. s. 158.

1.2.1.2.Rıza Tevfik (1868-1949)

Asıl Adı ‘Ali Rıza’ olan Rıza Tevfik²⁸ 20.yy.’ın başlarında ülkemizde filozof ya da felsefe denince akla gelen ilk isimdir.²⁹ Türkiye’de felsefeyi öğretim haline koyan ilk kişi olan Rıza Tevfik (Bölükbaşı) ‘*Rehber-i İttihad-ı Osmani*’ özel lisesinde verdiği dersleri 1914 senesinde ‘*Felsefe dersleri/Birinci Kısım*’ adıyla yayınlamıştır.³⁰ *Felsefe Dersleri* isimli eser Türkiye’nin yakın tarihinde felsefe ve filozof kavramlarının anlamı üzerine ilk ciddi felsefi araştırma olma özelliği taşımaktadır.³¹ Felsefe derslerini okutmakta öncülük ettiği gibi, çağdaş filozofları ülkede tanıtan kişilerin başında gelir.³²

Pozitivizmin felsefi bir yaklaşım olarak Beşir Fuat’tan sonra biraz daha belirmesini ve bir zemine oturmasını sağlayan aydınlar, II. Meşrutiyet’te ‘*Ulûm-ı İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası*’nda yazıları yayınlanan Rıza Tevfik, Mustafa Satı ve Ahmet Şuayp’tır. Adı geçen mecmuada pozitivizm, temel olarak Rıza Tevfik’in makaleleriyle felsefi anlamda belirginleşir.³³

Yazdığı yazı ve makalelerde imza olarak ‘Feylesof’ sıfatını kullanan Rıza Tevfik için karşıt ve çelişik fikirler ileri sürülür. Bazı kimseler onun bir felsefe üstadı olduğu söylerken, bazıları da bu sıfatı hak etmediğini, kendisine ait herhangi bir fikri olmadığını söyleyerek Rıza Tevfik’e cephe alır. Serbest düşünceli bir kişi olan Tevfik, Mason ve Bektaşî olması sebebiyle dinci kesim tarafından iyi karşılanmaz. Fakat doğu ve batı hakkındaki derin bilgileri nedeniyle çevresinin saygısını kazanmış bir aydındır.³⁴

---

²⁸ Rıza Tevfik, Haz: Abdullah Uçman, **Biraz da Ben Konuşayım**, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 13.

²⁹ Rahmi Karakuş, **Felsefe Tasavvurumuz**, Değişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 31.

³⁰ Hilmi Ziya Ülken, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2013, s. 368.

³¹ Karakuş (2003), a.g.e. s. 32.

³² Korlaelçi (1986), a.g.e. s. 291.

³³ Kafadar, a.g.e. s. 184,185.

³⁴ Ülken (2013), a.g.e. s. 370.

1.2.1.3.Ziya Gökalp (1876–1924)

Meşrutiyet döneminde başlı başına ekol olan düşünürlerimizden birisidir. *Türk tarihinde bir devrin ideolojisini en güzel temsil eden adam olan Gökalp*,³⁵ bu etkinliğini Cumhuriyet ideolojisinin temellendirilmesinde de sürdürmüştür.³⁶ Diyarbakır'da doğan Gökalp, ilkokulu, askeri ortaokulu ve liseyi Diyarbakır'da okumuştur. Baytar olan Z. Gökalp, baytarlık eğitimini İstanbul'da almıştır.³⁷ Fransız ihtilali ve düşünürlerinden etkilenen Gökalp, Diyarbakır'da İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni kurmuş ve Peyman Gazetesini çıkarmıştır.³⁸ Aynı dönemde Bergson ve Durkheim okumaları yapan Gökalp, özellikle Durkheim hayranıdır. Durkheim felsefesi, temelde sınıf çatışması yerine, sosyal bütünleşmeyi, iş bölümünü savunur. Gökalp'de düzenini kaybetmiş bir toplumdansa değıldir.³⁹ Onun felsefesi bireyi toplum içinde eritiyordu.⁴⁰

1913 yılında Darülfünunda hocalığa başlayan Z. Gökalp, 1915 yılında Edebiyat şubesinde Sosyoloji kürsüsünü kurar ve 1919 yılına kadar ders verir.⁴¹ Derslerinde Alfred Fouillee, Bergson, August Comte, Saint Simon, Gustav Le Bone, Karl Marx ve Durkheim anlatıları önceliklidir ve büyük yer tutar.⁴² 1923 seçimlerinde Diyarbakır milletvekili olan Gökalp, 1924 Anayasası'nın hazırlanmasında emek vermiştir.⁴³

Gökalp, 1923 senesinde yayınladığı *Türkçülüğün Esasları* adlı eserinde Filozofun görev tanımını yapmıştır. Filozofun görevi, meçhul olan hakikati, geleneklere bağlı olmaksızın arayıp bulmak, sosyal geleneklere aykırı gelse de bulduğu hakikati savunmaktır, çünkü Gökalp'e göre hakikat her şeyden daha kıymetlidir.⁴⁴

³⁵ Şevket Süreyya, "Ziya Gökalp", **Kadro Dergisi**, C.1., S.2., İleri Yayınları, İstanbul 2011, s. 87.

³⁶ Bayram Ali Çetinkaya, "Modern Türkiye'nin Felsefi Temelleri", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2002, C.6, S.2, s. 74.

³⁷ Ayhan Bıçak, "Ziya Gökalp'in Felsefe Anlayışı", **Kutadgubilig Dergisi**, Ekim 2010, S.18, s. 52.

³⁸ Emre Kongar, **Türk Toplum Bilimcileri**, 2. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 2012, s. 31.

³⁹ Korlaelçi (2003) a.g.e. s. 221.

⁴⁰ Çetinkaya, a.g.m. s. 74.

⁴¹ Hilmi Ziya Ülken, **Ziya Gökalp**, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2007, s. XIV-XV.

⁴² Enver Behnan, **Filozof Gökalp**, Kitap Yazarlar Neşriyatı, Ankara 1933, s. 42.

⁴³ Kongar (2012), a.g.e. s. 32.

⁴⁴ Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1999, s. 61.

Z. Gökalp 1909-1919 dönemlerinde pozitivist-idealist tutum sergilemiş ve bu tutumundan vazgeçmemiş tek kişi olmuştur. Gerçek anlamda bir filozoftan ziyade ideolog sayılan Gökalp, Türkiye’de felsefe geleneğinin kurucusu olarak bilinir. Dönemin İslamcı düşünürlerinden Efgani, yazdığı reddiyede, bütün felsefe ve bilim tarihini İslam karşıtı olarak nitelemiştir. O dönemde felsefe bir dinsizlik değilse bile züppelik, kaçıklık ya da boş zamanlarda uğraşılan bir fantezi olarak sayılıyordu. Gökalp, hem Efgani’nin hem de felsefeye karşı takınılan bu içeriksizleştirme çabalarının önüne geçmiştir. Liselerde ve Darülfünunda felsefe derslerinin verilmesinde Z. Gökalp’in etkisi büyüktür.⁴⁵ Gökalp’in önemli bir diğer özelliği de sürekli gençler ile çalışması ve onları çevresinde tutmasıdır. Bu nedenle ölümünden sonra da öğrencileri ve onu takip edenler tarafından etkisi geniş ölçüde sürmüştür. Mustafa Şeref, Tekin Alp, Fuat Köprülü, Ziya Gökalp’ten etkilenmiş yazar ve düşünürlerdir.⁴⁶

1.2.2. Materyalizm

Latince ‘Materia’ anlamına gelen ‘madde’, zaman ve mekân da bulunan fiziksel niteliklere sahip olan, kütlesi, katılığı, sabitliği bulunan şey olarak tanımlanmıştır.⁴⁷ Materyalizm, yalnızca maddenin gerçek olduğunu, madde ve maddenin değişimleri dışında hiçbir şeyin var olmadığını, her türlü gerçekliğin maddede bulunduğunu öne süren görüştür.⁴⁸ Her şeyin hareket halindeki maddeyle veya madde ve enerji ile açıklanabileceğini kabul eden materyalizm, düşünce tarihinde ilk kez eski Yunan atomcuları Leukippos ve Demokritos (M.Ö. 460-371) tarafından felsefi bir sistem haline getirilmiştir.⁴⁹ Onlara göre, doğada var olan tüm nesnelere, bir şeyden, bir maddeden meydana gelmiştir. Atomcu filozoflar tüm şeylerin sebebi, bölünmez bu küçük parçacıkları ‘atom’ olarak tanımlamışlardır.

⁴⁵ Niyazi Berkes, “*Modern Türkiye’de Felsefenin Kısa Bir Tarihi*”, **Felsefe ve Toplum Bilim Yazıları**, Adam Yayınları, İstanbul 1985, s. 126-128.

⁴⁶ Kongar (2012), a.g.e. s. 13.

⁴⁷ Aydın Topaloğlu, “*Klasik Materyalizmin Mahiyeti ve Son Dönem Osmanlı Düşünürleri Arasında Yayılış*”, **Felsefe Dünyası**, S. 45, Y: 2007, s. 111.

⁴⁸ Ahmet Cevizci, **Felsefe Sözlüğü**, 6. Baskı, Paradigma Yayınları, İstanbul 2005, s. 1142.

⁴⁹ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Macit Gökberk, **Felsefe Tarihi**, 16. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 2005, s. 35-38.

Doğada var olan her şey onlara göre atoma indirgenebilir. O halde gerçekte var olan atomlardan başka bir şey değildir.⁵⁰ Abdera Okulu düşünürleri Leukippos ve Demokritos tarafından felsefi bir sistem haline getirilen materyalizm 19.yy.'ın ortalarına kadar tek yönlü bir gelişme gösterirken, bu tarihten itibaren yeni bir boyut daha edinir. Hegel'in (1770-1831) diyalektiğini bir metot olarak alıp, bu metodu materyalist anlayışın açıklamasında etkili bir yol olarak kullanan Marx'ın (1818-1883) temsil ettiği Diyalektik Materyalizm eklenmiştir. Materyalizm, 19.yy.'ın sonu ile 20.yy.'ın başlarında büyük gelişme göstererek pek çok ülkede taraftar bulmuştur.⁵¹ Batı düşünce dünyasının bir ürünü olan materyalizm, bilimsel, felsefi, siyasi bir mesele olarak değerlendirilmiştir. Batılılaşmak isteyen her ülke ister istemez bu fikir ile tanışmak durumunda kalmıştır.

Materyalist fikirlerin Türkiye'ye girişinde birtakım, cemiyet ve mecmuaların etkili olduğu söylenebilir. Bunlar arasında Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye ve yayın organları Mecmua-i Fünun⁵²; Edebiyat-ı Cedide hareketi ve onun yayın organı Servet-i Fünun⁵³; İctihad Kütüphanesi ve yayın organı İctihad Mecmuası⁵⁴ sayılabilir.⁵⁵ 1908 Meşrutiyet'inden sonra materyalist fikirler Türkiye'de daha rahat hareket edecekleri bir ortama kavuşmuşlardı. Bu dönemde materyalist fikirleri savunan aydınların sayısında artış olmuştur. Bizim ele alacağımız Baha Tevfik ve Dr. Abdullah Cevdet bunlardan sadece ikisidir.

---

⁵⁰ Cevizci, a.g.e. s. 165-167.

⁵¹ Mehmet Akgün, "Türkiye'de Klasik Materyalizmin Yansımaları", **Bilim ve Ütopya Dergisi**, 2007, S. 159, s. 4-11.

⁵² Cemiyet, 1860 senesinde Fuat Paşa'nın yardımıyla Münif Paşa tarafından kurulur. Mecmua-ı Fünun dergisinde az da olsa müspet ilimlerden bahsedilmiş, zaman zaman evrim fikri işlenmiş, ancak somut olarak materyalizme yer verilmemiştir. Bkz. Akgün (1988), a.g.e. s. 115-121.

⁵³ Dergi, pozitivizm, materyalizm, realizm ve natüralizm gibi felsefi akımlara ait düşünceleri olan filozoflar hakkında bilgiler verilmiştir. Servet-i Fünun'daki çalışmalar başlangıçta yüzeysel olsa da bunlar 1908 Meşrutiyetinden sonra ülkemizde materyalizmin sistemli bir şekilde savunulmasına imkân sağlamışlardır. Bkz. Akgün (1988), a.g.e. s. 121-129.

⁵⁴ 1904 senesinde Dr. Abdullah Cevdet'in kurduğu İctihad Mecmuası ile birlikte materyalist fikirlerin yayılması sistemli bir hal almış, Lucretius, Epicure, Renan, Darwin ve Büchner gibi materyalist düşünürlerin tanıtımı yapılmıştır. Bkz. Akgün (1988) a.g.e. s. 132-142.

⁵⁵ Akgün (1988) a.g.e. s. 107-160.

1.2.2.1.Baha Tevfik (1881-1914)

1881 senesinde İzmir’de doğan Baha Tevfik, ilköğrenimini İzmir’de gördükten sonra yükseköğrenimini İstanbul’da Mülkiye’de tamamlamıştır.⁵⁶ Osmanlının son dönemlerinde materyalizmi sistemli bir şekilde savunan fikir adamlarının başında gelir.

Önceki dönemde Beşir Fuat’ın açtığı pozitivist-materyalist düşünce yolu, Meşrutiyet döneminde Baha Tevfik ile yeni bir açılım kazanarak daha da netleşir. Beşir Fuat’ta pozitivist-materyalist öğelerin çokluğuna rağmen din karşıtı düşünce açıkça ortaya çıkmazken, Baha Tevfik’in materyalizmi felsefi bir ateizme varacak ölçüde keskindir.⁵⁷

Baha Tevfik’in *Felsefe* adlı dergisi, Türkiye’de yayınlanan ilk felsefi dergidir.⁵⁸ Dergide yayınlanan tüm yazılar Baha Tevfik’e aittir. Derginin çıkma amacını şöyle açıklar: “Bizde bir felsefe dili yoktur, ben bunu yapmaya çalışıyorum. Garp ve Şark kaynakları arasındaki zikzakları kesmek, şark kaynaklarının artık yeni bir ürün veremeyeceklerini ilan etmek istiyorum. Garp’ın hayatının üstünlüğü, felsefesinin üstünlüğü ile paraleldir.”⁵⁹ Baha Tevfik ilk felsefe dergisi (*Felsefe Mecmuası* 1913) yanında 1910 senesinde ‘*Teceddüd-i İlmi ve Felsefi Kütüphanesi*’ kurarak felsefi düşünceyi uyandırmak amacıyla kurulmuş felsefi eserler yayınlayan yayın evini açan kişidir. Ludwig Büchner’in 1855’de yayınlanan ve 1904’e kadar birçok baskısı yapılarak bütün dünyayı etkileyen eserinin tamamını ‘Madde ve Kuvvet’ adıyla ve üç cilt olarak çevirmiş ve bir ilke imza atmıştır.⁶⁰

Baha Tevfik, dönemin aydınlarına göre oldukça farklı bir yapıdadır, radikaldir. Yaşadığı dönemde ‘*materyalizm gibi korkunç bir sözü bayrak yapmaktan korkmamıştır.*’⁶¹ Baha Tevfik’in düşünce dünyası iki yönlüdür. Birinci yönüyle O, Osmanlı’da hâkim olan yaygın düşünüşe, topluma yerleşmiş olan gelenek ve

---

⁵⁶ Ülken (2013), a.g.e. s. 330.

⁵⁷ Kafadar, a.g.e. s. 171.

⁵⁸ Dergi Araks Matbaası’nda basılmıştır. İstanbul 1912. Bkz. Ülken (2013), a.g.e. s. 331.

⁵⁹ Ülken (2013), a.g.e. s. 331-332.

⁶⁰ Kafadar, a.g.e. s. 172, 174.

⁶¹ Ülken (2013), a.g.e. s. 333.

göreneklere, dine ve muhafazakârlığa, pozitif bilim dışında kalan her türlü felsefeye, görüşe cephe alır. Onun eleştiri anlayışı, halkın zihninde tabu olan her şeyi yıkmaktır. Eleştirinin yıkıcı olması gerektiğini savunur. Tevfik'e göre eski ahlak anlayışı bitmiştir. Ahlak, ne gökten inen kitaplarda, ne dinlerdedir. Affetme gibi insani özellikler boş, edebiyat ve sanat zararlı, vatan ve millet gibi kavramlar da tantanalı sözlerden başka bir şey değildir. Onun düşüncesinin olumlu tarafı, güçlü bir pozitivizm ve materyalizm savunucusu olmasıdır. Materyalizmi daha çok Biyolojik materyalizmdir. Baha Tevfik için önemli olan şey, özgür iradeden ziyade doğru yönlendirilecek ahlaki bir bakış açısıdır. İnsana ahlaki bir bakış açısı sağlayacak olan yegâne şey ise eğitimidir.⁶²

Baha Tevfik, kısa fakat oldukça verimli yaşamında felsefenin Türkiye'de tanınmasında ve yaygınlaşmasında önemli hizmetlerde bulunmuştur. Dönemine göre radikal, cesaretli girişimleri felsefe açısından Türk düşünce tarihinde önemli bir basamaktır.⁶³

1.2.2.2. Abdullah Cevdet (1869-1931)

Doktor, şair ve siyaset adamı olan Abdullah Cevdet, materyalist ve evrimci görüşlerin yayılmasına çalışanlardandır.⁶⁴ Materyalizmin Türkiye'ye girişinde ve gelişmesinde bir takım kurum ve yayınların yanında Abdullah Cevdet'in katkısı büyüktür.⁶⁵ 9 Eylül'de Arapkir'de doğan A. Cevdet, İstanbul'da Kuleli Askeri İdadisi'nde ve Askeri Tıbbiye'de Okumuştur.⁶⁶ Abdullah Cevdet'in entelektüel hayatı bir takım tereddütler silsilesi yaşamış, fikirlerinin oturması biraz zaman almıştır. Gençliğinde dindar olan Abdullah Cevdet 1890-1891 yılları arasında yazdığı şiirlerde dini duygularının etkisi görünür. Tıbbiyede öğrencilik yıllarında

---

⁶² Cevizci, a.g.e. s. 197.

⁶³ Baha Tevfik'in eserlerinden alıntılar için Bkz. Recep Alpyağıl (Der.), **Türkiye'de Bir Felsefe Gelen-ek-i Kurmaya Çalışmak**, C 2., s. 200-216.

⁶⁴ Mehmet Akgün, "*Türkiye'de Klasik Materyalizmin Yansımaları*", **Bilim ve Ütopya Dergisi**, S. 159, Y. 2007, s. 9.

⁶⁵ Şükrü Hanioğlu, **Bir Siyasi Düşünür Olarak Dr. Abdullah Cevdet ve Dönemi**, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1981, s. 374.

⁶⁶ Ülken (2013), a.g.e. s. 350.

İbrahim Temo tarafından kendisine verilen *Materialisme et Spiritualisme* adlı kitap kendisine yeni ufuklar açmıştır. Tıbbiyenin son senesinde L. Büchner'in temel eserini okumasıyla dünya görüşü tamamen değişmiştir.⁶⁷ Gerek İslam dünyasının gerekse Osmanlı'nın geri kalmasındaki en önemli sebebin din olduğunu düşünen Abdullah Cevdet, toplumun ilerlemesinde biyolojik materyalizmin önemli bir katkı sağlayacağını düşünmüş ve zamanla dinin yerini biyolojik materyalizmin alacağını ispat etmeye gayret etmiştir.⁶⁸

Çıkardığı *İctihad* adlı dergi 28 yıl boyunca yayın hayatına devam etmiş, birçok yazara ev sahipliği yapmıştır. Dergide, Celal Nuri, Rıza Tevfik, Ahmet Ağaoğlu, Kazım Nami, Ali Kami, Mehmed Zeki, Orhan Rıza, Süleyman Nazif, Peyami Safa gibi pek çok yazar kadrosunda bulunmaktadır. Abdullah Cevdet'in etkilendiği ve fikirlerini besleyen kitaplardan biri *Madde ve Kuvvet*'tir, ama onu asıl etkileyen *Le Bone* olmuştur.⁶⁹ *Le Bone*'dan etkilenerek yazdığı yazılar ve fikirler daha sonrasında Cumhuriyet ile beraber yaşadığımız devrimleri kökünden etkilemiştir. Çıkardığı dergide, Tevhid-i Tedrisat, Harf devrimi, Aşarın kaldırılması, Tekke ve Zaviyelerin kapatılması, yeni ölçü birimlerinin alınması, kılık kıyafette yenilikler, Medeni Kanun kabulü, şapka giyilmesi gibi Cumhuriyet devrimlerinden yaklaşık 10-15 sene önce ilk ve etkili bir biçimde dile getirilmiş, tartışılmıştır.⁷⁰

1.2.3. Bergsonizm

Bergson (1859-1941), 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarında düşünce hayatında önemli rol oynamış filozoflardan biridir. Pozitivizm ve diğer akımların etkileriyle mutlak hakikati elde etmenin ulaşılmaz olduğu girdabına kapılan insanlarda, 19.yy.'ın sonlarında 'sezgi' metodunu ortaya çıkartarak tekrardan bu

---

⁶⁷ Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasal Fikirleri 1895-1908*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s. 223-224.

⁶⁸ Topaloğlu (2007), a.g.e. s, 119.

⁶⁹ Cemal Güzel, "*Türkiye'de Maddecilik ve Maddecilik Karşıtı Görüşler*", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C. 19, s. 66.

⁷⁰ Mustafa Gündüz, **Abdullah Cevdet'in Eğitim Görüşleri ve İctihad Dergisinde Bazı Eğitim Sorunları**, Milli Eğitim Dergisi, S. 176., Güz 2007, s. 150.

umudun canlanmasını sağlamıştır.⁷¹ Bergson, dönemin neredeyse bütün felsefi görüşleriyle hesaplaşma içerisine girmiş, onların eleştirilerini yaparak kendi sistemini oluşturmuştur.⁷² Bergson felsefesinin Türkiye’de tanınmasında *Hayat, Mihrab, Dergâh* mecmuaları etkili olmuştur. Bu dergilerin amacı gençliğin umutsuzluğa düşmesini engellemek, geleceğe umutla bakmalarını sağlamaktır.⁷³

Ziya Gökalp ile beraber Türk düşünce hayatında ağırlığını hissettiren Sosyolojik düşünceye ve bu düşüncenin pozitivist niteliklerine bir tepki olarak öne çıkan bir felsefe hareketidir.⁷⁴ Bergsonizm 1905’ten 1918’e kadar kuvvetli bir dalga oluşturan pozitivist tepki olarak ilk defa profesörler ve yazarlar çevresi tarafından savunulmaya başlandı. Bu yazar ve profesörler *Dergâh*⁷⁵ dergisini çıkararak fikirlerini savundular.⁷⁶ Bergsonculuğun Türkiye’de gelişmesinde sadece felsefi düşünce ortamı değil, imparatorluğun çöküşünün ve Anadolu’daki bağımsızlık hareketinin de etkisi vardır.⁷⁷

Bergsonculuğun ülkede yayılmasında önemli bir yeri olan *Dergâh Mecmuası*’nda İsmail Hakkı, Mehmet Emin ve Mustafa Şekip, yazılarıyla Bergsonculuğu tanıtmış, benimsemiş ve hatta savunmuşlardır. Bu isimler arasında Mustafa Şekip dışındakiler zamanla farklı akımlara yönelmişlerse de ömrünün sonuna kadar Mustafa Şekip Bergson felsefesine bağlı kalmıştır.⁷⁸ Mehmet Emin (1891-1965) hem Bergson’un bağlı olduğu felsefe çerçevesinde yaptığı yayınlar hem de Bergsonculukla çelişen görüş ve sistemlere yönelttiği eleştirilerle Bergsonculuğun tanınmasına ve yerleşmesine hizmet etmiştir. O’na göre Bağımsızlık Savaşından edindiğimiz deneyimleri, bilgileri sistemleştiren bir felsefeye ihtiyacımız vardır ve bu felsefe bir yaşam felsefesi olmalıdır. Mehmet Emin, Nietzsche ve Bergson gibi filozofların yaşam ve deneyim alanında başarılı felsefeler oluşturduğuna inanır. Bergson’un son

---

⁷¹ Nurettin Topçu, **Bergson**, Hareket Yayınları, İstanbul 1968, s. 6.

⁷² Mustafa Şekip Tunç, **Yaratıcı Tekamül’e Önsöz**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1986, s. VI.

⁷³ Mustafa Şekip Tunç, **Bergson ve Manevi Kudrete Dair Birkaç Konferans**, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1934, s. 183.

⁷⁴ Kafadar, a.g.e. s. 197.

⁷⁵ Bu dergi İstanbul’da 15 Nisan 1921-Ocak 1923 yıllarında 15 günlük olarak 42 sayı hazırlanmıştır. Bkz: Kafadar, a.g.e. s. 197.

⁷⁶ Ülken (2013), a.g.e. s. 552.

⁷⁷ Kafadar, a.g.e. s. 197.

⁷⁸ Ülken (2013), a.g.e. s. 554.

asrın en büyük filozoflarından olduğunu savunur. Mehmet Emin'e göre memleket her alanda bir atılım yapmak zorundadır. Bu atılımları yaparken de neye dayandığımızı ifade etmemiz gerekir. O'na göre yapmış olduğumuz devrimler neticesinde yeni bir düzene geçmiş bulunuyoruz. O yüzden bu yeni düzenin de yeni ve evrensel değerleri amaç edinmesi gerekmektedir.⁷⁹ Mehmet Emin ilerleyen zamanlarda Bergsonizm yerine Pragmatizmde karar kılmıştır.⁸⁰

Bergsonculuk Türk düşüncesinde bireyi esas aldığından, meseleyi sosyolojik tarzda ele alışı da bir tepkidir. Başta da belirttiğimiz gibi Gökalp'in 'sen ben yok biz varız, hak yok vazife var' veya 'gözlerimi kaparım vazifemi yaparım' gibi sözleriyle deyimleşen, bireyi, bütün içinde eriten görüşler ile açıklayamıyordu. Bu manada Bergsonculuk, bireye ve bireyin temel haklarına imkân veren, kendini toplumun standartlarını aşmada mükellef sayan bir görüşü temsil etmiştir.⁸¹

Felsefî fikir akımları ve temsilcileri hakkında bilgi verip sosyoloji alanından bahsetmemek olmazdı. Bu topraklara felsefenin girişi ile sosyolojinin girişi aynı tarihlere rastlar. Modernleşme hareketlerinin etkisiyle Osmanlı sosyoloji ile de tanışmış oldu. Zafer Toprak'ın deyişiyle *II. Meşrutiyet bir bilinçlenme çağıydı. Sosyal bilimlerde de önemli bir atılım gözlemlendi.*⁸²

Bilim olarak sosyolojinin tarihi 19.yy.'a dayanmaktadır. Daha önceki dönemlerde sosyolojik içerik taşıyan çalışmalar olsa da bunlar belli bir yöntem dâhilinde yapılmadığından başlangıç tarihi olarak 19. yy. alınmıştır. Avrupa'nın içinde bulunduğu toplumsal, ekonomik, siyasal koşullar sosyolojinin çerçevesinin belirlenmesinde etkili olmuştur. Batı'nın toplumsal gerekçeleri ve uluslararası ilişkilerde yaşadığı değişimler yeni ve bağımsız bir bilime duyulan ihtiyacı açığa çıkarmıştır. Bu açık sosyoloji ile giderilmeye çalışılmıştır. Fransız Devrimi, Endüstri Devrimi, işçi hareketleri gibi toplumsal çalkantılar, kentleşme, sanayileşme ve dünya

---

⁷⁹ Levent Bayraktar, "*Bergsonculuğun Türkiye'ye Girişi ve İlk Temsilcileri*", **Felsefe Dünyası Dergisi**, S. 28, Y. 1998. s. 65,66.

⁸⁰ Kafadar, a.g.e. s. 198.

⁸¹ Bayraktar, a.g.e. s. 72.

⁸² Zafer Toprak, "*Psikoloji'den Sosyoloji'ye Türkiye'de Durkheim Sosyolojisinin Doğuşu*", **Toplumsal Tarih Dergisi**, S. 238, Ekim 2013, s. 22.

egemenliğini ele geçirme gibi oluşumlar, Batı'da sosyolojinin doğuşunda önemli etmenler olmuşlardır.⁸³

Sosyolojinin Türkiye'ye girişi ve etkilerinin görülmesi Osmanlı imparatorluğunun son dönemine rastlamaktadır. Bu dönemin genel yapısı göz önüne alındığında yönetenlerin ve aydınların temel gayesi kötü gidişe dur demek, çöküşü engellemektir. Bu amaçla birçok yenilik yapılmış ya da yapılmaya çalışılmıştır. Çöküşü durdurmak için yapılan modernleşme çalışmalarında örnek ve hedef Batı medeniyetidir. Bu sebeple Osmanlı imparatorluğunda 'modernleşme', 'batılılaşma' olarak anlaşılmıştır. *Osmanlı'nın Batılılaşması Batı'ya hayranlıkla tercihin değil, zorunluluğun sonucudur. Batılılaşma bir dış zorlamadan çok, bir iç kararın sonucu başlamıştır.*⁸⁴

Sosyoloji Türkiye'de siyasal kaygılar sebebiyle kısa sürede kabul görmüş bir bilim dalıdır. Oysa Avrupa'da sosyoloji sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi koşulların olgunlaşmasıyla doğmuştur. Kapıların Batıya açılması ile oluşan yeni ilişkiler sonucu dünyada ortaya çıkan yeni gelişmelerin dışında kalmak istemeyen Türkiye, kendisini de bu yeniliklere uydurmak istemekte, bu sebeple yeni bir kimlik edinme ve olaylara bu yeni kimlik ile bakmaya çalışmaktadır.⁸⁵ Türkiye'de sosyoloji deyince akla gelen isimlerden biri Prens Sabahattin'dir. (1878-1948) Prens Sabahattin *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?* adlı eserinde Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili birçok saptama yapar. O'na göre Doğu toplumları ile Batı toplumlarının temel farkı, sosyal yapılarının farklılığıdır. Türkiye'nin ilerlemesinin önündeki engel, Batıcıların iddia ettikleri gibi din değildir. *İlerlemeye engel olan dinimiz değil, sosyal yapımızdır.*⁸⁶ Bireyci ve toplumcu olmak üzere iki farklı toplum yapısı ayrımı yapan Sabahattin'e göre Batı toplumu bireyci iken Doğu ise toplumcu yapıdadır. Batı çağdaş uygarlık araçlarını, bilimsel ve endüstriyel buluş ve türevlerini ve bunların çıkış kaynağı olan sosyal yapısını şu ya da bu memleketlerden almamış kendi

---

⁸³ Bayram Kaçmazoğlu, **Türk Sosyoloji Tarihine Giriş**, C. 1, Birey Yayıncılık, İstanbul 2001, s. 11.

⁸⁴ İlber Ortaylı, *"Batılılaşma Sorunu", Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C.1, Y. 1983, s. 137.

⁸⁵ Başkan Sezer, **Sosyolojinin Ana Başlıkları**, Sümer Kitabevi, İstanbul (t.y.), s. 101.

⁸⁶ Prens Sabahattin, **Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?**, Elif Yayınları, İstanbul 1965, s. 41.

üretmiştir ve bu üretimde gelişerek devam etmiştir. O'na göre işte asıl mesele bu gücü, bu yeteneği kazanabilmektir.⁸⁷

Sosyoloji dediğimizde akla gelen diğer önemli isim yukarıda da sözünü ettiğimiz Ziya Gökalp'tir. Zafer Toprak'ın makalesinden edindiğimiz bilgiler doğrultusunda ulusal birlikten, toplumculuktan söz eden ve bunu yazılarında vurgulayan Gökalp, Almanlar üzerinden örnek verir. Gökalp'e göre Almanlar ulus devletlerini üç aşamada kurmuştur. Bu aşamalar; a-) kültürel birlik b-) iktisadi birlik c-) siyasi birliktir. Almanya da bu üç birliği sağlayan kişiler ise Leibniz, Friedrich List ve Bismarck'tır. Ulusal birliğin kültürel boyutunu oluşturan Gottfried Wilhelm von Leibniz olmuştur. İktisadi birliği 'gümrük birliği' ile Friedrich List sağlarken siyasi birliği Bismarck sağlamıştır. Gökalp'e göre Türk ittihatçıları da aynı yolu izlemelidir. Dil ve edebiyat alanında başlatılacak kültürel birlik, milli iktisat ve her ikisini de noktalayacak siyasi birlik ile ulus devlet inşa edilmelidir.

Sosyolojide 'organissist' anlayış bir döneme hâkim oldu. Bu fikri savunulardan biri de Ziya Gökalp'ti. Ulum-ı İktisadiye ve İctimaiyye mecmuası Osmanlı topraklarına sosyolojiyi getirmişti. Ancak bu sosyoloji Emile Durkheim sosyolojisinden önceki sosyolojidi. Durkheim henüz fark edilememişti. Bu sebeple Osmanlı düşünce hayatında yer almıyordu. Toplumlari organizmalara benzeten ve toplumsal işleyişi bu benzetme üzerinden açıklama çabası ve anlayışı Hint, Çin, Antik Yunan, Roma felsefelerinde de görülmekteydi. Machiavelli, Campanella gibi düşünürler toplumlarında insanlar gibi gelişim evrelerinden geçtiklerini, toplumların da gençlik, ergenlik, yaşlılık gibi dönemleri olduğunu savunuyordu. Tıpkı doğadaki herhangi bir organizma gibi toplumların da sağlıklı ya da hasta oldukları dönemler olduğunu ifade ediyorlardı. İlerleyen zamanda toplumsal yaşamı biyolojik verilerle anlatan kuramlar doğdu. Toplum bir organizma olduğuna göre yapı ve görev bakımından biyolojik organizmalara benziyordu. Bio-organissist anlayış içerisinde en popüler kişi Spencer idi. Osmanlı erken sosyolojisinde Spencer önemli bir konumdaydı. Spencer toplumsal organizma ile biyolojik organizma arasındaki benzerliği anlatırken şu noktalara dikkat çekiyordu: a-) ikisinde de büyüme vardır.

---

⁸⁷ Sabahattin, a.g.e. s. 43-44.

Büyürken her ikisi de yapı ve görevlerinde değişikliğe maruz kalır. b-) her ikisinin de parçaları arasında bir bağ vardır. c-) her ikisi de hücre/birey gibi birimlerin birleşmesiyle oluşmuştu. d-) her ikisinde de beslenme, dağıtım, düzenleme sistemi vardır.

Osmanlı ulus inşa düşüncesinde bu tür uzviyetçi ya da organisist⁸⁸ yorumlar her zaman yer almıştı. Başta da dediğimiz gibi Ziya Gökalp bunlardan biridir.⁸⁹

---

⁸⁸ Dil bir organizma olarak ele alınır.

⁸⁹ Toprak, a.g.e. s. 23-27.

2. BÖLÜM

Kemalist Cumhuriyet ve Eğitim

Osmanlı İmparatorluğu 16.yy'ın sonlarından itibaren bir gerileme süreci içindeydi. Batı ise, yenileşme, ilerleme hareketleri sonucunda çağ atlıyordu. Ülkedeki yapı, Batı'daki bu Aydınlanmayı görememiş, anlayamamıştı.

İmparatorluk savaş meydanlarında yeniliyordu. Bu yenilgiler bazı devlet adamlarını ve padişahları 'Ordu'da yenilik yapma fikrine itmişti; çünkü onlara göre savaş alanlarındaki yenilgiler yok edilirse Batı karşısında tekrar üstün gelineceği fikri baskındı. Bu anlayış sonucunda Batı'dan uzmanlar getirildi, Ordu'nun eğitiminde yenilikler yapıldı. Bu değişiklikler ile eski güçlü günlerin geri geleceği düşünülürdü. *'Oysa yenilgilerin temel nedeni Batı'nın her alanda çağdaşlaşma sürecine girmiş olduğu gerçeğinin saptanamaması idi.'*

Genç Osmanlılar ise 'Devlet nasıl kurtulur' sorusunun yanıtını arıyorlardı. Bu sorunun yanıtının da Meşrutiyeti ilan etmek olduğunu düşündüler. Bu düşünüş çerçevesinde 1876'da Anayasa hazırlandı ve ilk Osmanlı Meclisi çalışmalarına başladı. II. Abdülhamit 1877-78 Osmanlı- Rus savaşını bahane göstererek 1878'de Meclis'i kapadı. Bu kapatmadan sonra ülkede 30 yıl süren istibdat dönemi yaşandı. 1908'de bu sürece tepki olarak 'Jön Türk' hareketinin karşı koyuşu gerçekleşti. 1908'de Anayasa yeniden yürürlüğe kondu ve Meclis tekrar açıldı. Bu tarihte de 'Ülke nasıl kurtulur?' sorusuna cevaplar aranmaya devam etti. (Osmanlıcılık, İslamcılık, Batıcılık, Türkçülük gibi çıkış yolları ortaya atıldı.) Ancak ülkeyi kurtarmaya çalışanlar şu apaçık gerçeği maalesef görememişti. *'Kurtarılmak istenen Osmanlı Devleti devrini tamamlamış bir devlet biçimiydi.'* Batılı devletler ise ulus-devlet sürecine geçmişti. Çağdaşlaşmanın gereklerini yerine getiriyorlardı.

1918'de Osmanlı Devleti'nin savaşta yenilmesi sonucu Anadolu'da Mustafa Kemal'in önderliğinde Bağımsızlık savaşı verilerek, ulus-devlet sürecine girilerek, Cumhuriyet kurularak, gerçekçi bir çağdaşlaşma programı oluşturularak, Devrimleri gerçekleştirilerek Türk ulusunun dirilişi, kurtuluşu sağlandı. Osmanlı Devleti'nin çöküş yıllarının aksine Atatürk döneminde, Türkiye, hiçbir zaman dış güçlere karşı

bir eziklik yaşamadı.⁹⁰ Önceki deneyimlerdeki gibi taklitçilik yapmadı, Batı'daki bilim ve uygarlık alanındaki gelişmeleri takip edip, onlara 'ulusal kimlik' vererek ülkeye getirdi. Bu yüzden de devrimler başarılı oldu. Tekinalp, Kemalizm adlı eserinde durumu şöyle ifade eder:

“...Kemalizm, bir tek tanrıya tapmıştır: Ulusalcılık. İlk bakışta ulusalcılıkla bağdaştırılması olanaksız olan batıcılığa gelince; Kemalizm, onu, bütünüyle ulusallaştırdıktan, ona Türk'ün ulusal damgasını vurduktan sonra kendi malı yapmıştır...”⁹¹

2.2. Mustafa Kemal'de Cumhuriyet Fikri

Mustafa Kemal'de Cumhuriyet fikrini anlatmadan önce *Egemenlik nedir? Cumhuriyet nedir?* Sorularına cevap vermemiz gerekiyor. Ortaçağın sonlarına doğru ortaya çıkan Osmanlı İmparatorluğu'nda egemenlik anlayışı, çağına uygun olarak tanrısal bir nitelik taşıyordu.

*Kişi ya da kurumun, kendi alanından başka bütün kişi ya da kurumlar üzerinde nihai otorite sahibi olması*⁹² anlamına gelen 'egemenlik' eski çağlardan beri tanrısal bir kavram olarak algılandı. Bu nedenle de yöneticiler Tanrı ya da Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi olarak görülmüşlerdi. Çok tanrılı dinlerden tek tanrılı yaşama geçildiğinde de toplum hayatında Tanrısal etkinin geçerliliği devam etti. Hıristiyan dünyasında yüzyıllar süren egemenlik tartışmaları yaşandı. Egemenliğin yeryüzünde imparatora mı, yoksa Tanrı'nın oğlu İsa'nın vekili olan papaya mı ait olduğu tartışmalarının sonu gelmedi. İslam dünyasında da egemenlik anlayışı doğal olarak Tanrı çerçevesinde ele alındı. Kur'an'da egemenliğin Allah'a ait olduğunu belirtir ayetler vardı.

“Göklerin de yerin de mülkü, yönetimi Allah'ındır. Allah Kadîr'dir, her şeye gücü yeter.” (Âl-i İmran, 189)

---

⁹⁰ Suna Kili, “Bir Çağdaşlaşma Modeli Olarak Kemalizm”, **21 inci Yüzyıl Başında Atatürkçülük; Anlaşılması ve Anlatılmasındaki Sorunlar**, Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Mayıs 2008, s. 14-16.

⁹¹ Tekinalp, **Kemalizm**, 2. Baskı, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, Ekim 2004, s. 49.

⁹² Ahmet Cevizci, a.g.e., s. 574.

“...Hem göklerin hem yerin hem de bunlar arasındakilerin mülkü, yönetimi Allah'ındır...” (Mâide, 17-18)⁹³

Doğal olarak İslam devletlerinde egemenlik anlayışı bu doğrultuda belirlendi. Osmanlı imparatorluğu döneminde egemenlik anlayışının da böyle olması doğaldı. Şerafettin Turan'ın belirttiği gibi Meşrutiyet ilanından sonra monarşiden parlamenter sisteme geçildiğinde dahi Osmanlı sultanları *'Halife-i ruy-i zemin zıllu'l-lahi fi'larz'* yani yeryüzünün halifesi, Allah'ın dünya üzerindeki gölgesi diye anılıyorlardı.

Böyle dinsel bir kimliğe sahip olan yöneticiler ile yönetilenler arasında derin bir ayırım vardı. *'Bu ayırım çoban-sürü anlayışının doğmasına yol açtı.'* Yöneticiler kendilerini çoban olarak niteleyip halkı sürü olarak görmeye başladılar.⁹⁴ Son Osmanlı padişahı Vahidettin buna örnektir.

“Rauf Bey! Bir millet var, koyun sürüsü. Ona bir çoban lazım, o da benim!”⁹⁵

Osmanlı'da yöneticiler bu fikirlere sahipken Batı medeniyeti aydınlanmanın nimetlerinden yararlanıyordu. Egemenlik gökten yere indirilmişti. Akıl merkeze alınmış, hayatın ilkeleri akıl ile bulunmaya çalışılıyordu. Tanrısal hukuk kuralları, tanrı temelli yasalar bir kenara bırakılmış, doğal hukuk merkeze alınmıştı. Batı yüzyıllar süren çabalar sonucu aydınlanmıştı. ‘Ulusal Egemenlik’ kavramı ön plana çıkmıştı. Batı'nın bu ilerleyişinde J.J. Rousseau'nun Montesquieu'nün büyük katkısı vardı.⁹⁶

Batı'da aydınlanmanın sağladığı olumlu sonuçları ve Fransız devriminin etkilerini Mustafa Kemal çok iyi biliyordu. Henüz öğrenciyken halk egemenliğine dayanan bir Cumhuriyet fikri onda mevcuttu. Mustafa Kemal'de Cumhuriyet fikrinin kökenlerini anlatmadan önce ‘Cumhuriyet’ kavramını ele almamız gerek. Bu konuda Erol Mütercimler'in *Fikrimizin Rehberi* adlı çalışması bize yol gösterecektir. Cumhuriyet adlı rejimin antik çağda, site devletlerinden itibaren var olduğunu biliyoruz. Osmanlı aydınları arasında da cumhuriyet tartışmaları mevcuttu. Kelime anlamı olarak Cumhuriyet, ‘Cumhur’ kökünden türemiştir. Cumhur sözcüğü

⁹³ Yaşar Nuri Öztürk, **Surelerin İniş Sırasına Göre Kur'an-ı Kerim Meali**, 74. Baskı, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul 2008, s. 465, 540.

⁹⁴ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, C. 3, B. 1, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ekim 2005, s. 15,16.

⁹⁵ Ali Fuat Cebesoy, **Milli Mücadele Hatıraları**, 2. Baskı, Temel Yayınları, Ağustos 2010, s. 378.

⁹⁶ Turan, a.g.e., s. 16.

Arapçada birçok anlama gelir. Bunlar arasında ‘halk’ da vardır. Günümüz Türkçesi ile Cumhuriyet’i ‘halka mahsus olan, halka ait’ olarak ifade edebiliriz.

Mustafa Kemal’de Cumhuriyet fikrinin ilk ortaya çıkışının tarihi olarak 1906 senesini gösterebiliriz. 1906 senesinde iki yakın arkadaşı Müfit ve Halil ile beraber Suriye’de bulunan Mustafa Kemal, burada II. Abdülhamit için yapılan şenlikler üzerine bir eleştiri getirir. Arkadaşı Halil olayı şöyle anlatır:

“Vallahi pekiyi hatırlamıyorum. Ya cülûsu hümayun veya veladeti hümayun şenlikleri yapılıyordu. Mustafa Kemal ile beraber donanmayı (resmigeçit ve şenlikleri. Erol Mütercimler) seyretmeye çıkmıştık. Birden kolumu tuttu: ‘Halil dedi, bir adam için böyle şenlikler yapmak budalalık değil mi?’ Zaten mimli olduğumuz için gayri ihtiyari etrafıma baktım. O hiç aldırmadan devam etti: ‘Bir millet kendi kurtuluşu için şenlik yapabilir. Nihayet kendisine pek büyük hizmetler etmiş olan bir adam için de şenlik yapabilir, diyelim. Fakat hanedanı Âli Osman içinde kazara bazıları bu memlekete hizmet etti diye onun nesline neden şenlik yapılsın. Padişah dünyaya gelmekle memlekete hayırlar mı geldi?’ Ben bu kadar sıkı kontrol altında etrafımızda inzibatlar dolaşırken, bu kadar cesur konuşmaktan ürkmüştüm. Fakat Mustafa Kemal devam etti: ‘Padişah da kim oluyormuş. Padişahlık da ne demekmiş.’ Ben, ‘Peki memleketi nasıl idare edeceğiz? Sultan Hamid fenadır, seninle beraberim. Ama o giderse gene bir padişah lazım,’ diyecek oldum; fena halde kızdı: ‘Neden mutlaka padişah fikrine saplanıyorsun, Halil!’ diye bağırdı. ‘Cumhuriyet yaparız.’ Ben hemen elimi ağzına kapadım.”

Mustafa Kemal’de Cumhuriyet fikrinin varlığını ortaya koyan en eski anlatım budur.⁹⁷

Kazım Özalp’in aktardığına göre Mustafa Kemal, Sofya ataşemiliterliğine (Ekim 1913) gitmeden önceki günlerde çıkış yolunun Cumhuriyet olduğunu, Enver Paşa’nın Napolyon’un izinden giderek hata yaptığını belirtmişti.

“Bu hanedandan ülkeye hayır yoktur. Diktatörlük ulusları mutlu ve gönençli kılmaz. Devletin esasını Cumhuriyet ilkelerine göre hazırlamak gerekir.”⁹⁸

Açıkça görüldüğü üzere Mustafa Kemal’de Cumhuriyet düşüncesi 1923 yılına gelinceye dek yaklaşık 17 yıl boyunca uygun zamanı ve koşulları beklemiştir.

⁹⁷ Erol Mütercimler, **Fikrimizin Rehberi**, 6. Baskı, Alfa Yayınları, Aralık 2008, s. 781-782.

⁹⁸ Turan, a.g.e., s. 19.

2.3. Mustafa Kemal'in Düşün Dünyasının Temelleri

Her birey toplumun bir parçasıdır. Dünyaya geldiğimiz andan itibaren, içine doğduğumuz aileden başlayarak toplumsal ve kültürel çevreden etkilenmeye başlarız. Bu etkinin boyutları ve içeriği ile sonuçları ise kişiden kişiye ve kişiliğe göre değişen bir özelliktir. İçine doğduğumuz çevredeki, ailedeki, toplumdaki, ülkedeki siyasi, ekonomik, kültürel, sanatsal olaylar savaşlar, gerilimler ve refah ortamları bizi biz yapan, bireyi meydana getiren etmenlerdir.

Kimileri bu etkilerin altında, çoğunlukla birlikte yol alır, kimi, olayların yoğun baskısı ile yolunu şaşırır, bir kısmı herhangi bir akıma kapılıp sürüklenirken, diğer bir kısım o akımın sözcüsü, savunucusu kesilir, içlerinden pek azı da gördükleri, duydukları, yaşadıkları, okudukları her şeyi topluca değerlendirerek yeni bir bileşkeye ulaşır. Tarihte 'Büyük' diye nitelendirdiğimiz kişileri diğer insanlardan ayıran özellik işte bu sentez yapabilme, çözümleme yapabilme yeteneğidir. Mustafa Kemal'in fikir dünyasının temellerini yazarken elbet tek bir olaydan, kişiden, kitaptan bahsedemeyiz. Mustafa Kemal salt bir olayın ya da düşüncenin izleyicisi değildir. Değişik görüş ve düşünceleri kendine özgü bir yapıda birleştirmiştir.⁹⁹

Şerafettin Turan'ın önemli çalışması bize Mustafa Kemal'in düşüncelerinin gelişim evresi hakkında önemli bilgiler verir. Mustafa Kemal'in öğrencilik yılları Rumeli'de, çağının etkilerinin en belirgin olduğu, imparatorlukta en yoğun hissedilen yerde geçti. Askeri manevralara katılmak için gittiği Fransa'daki günleri, Bulgaristan'daki Ataşemiliterlik yılları Mustafa Kemal'in Batı'yı tanınmasını sağlamıştı. Trablusgarp'ta gördükleri uygar Batı'nın sömürgeci yüzüydü. Buralarda

---

⁹⁹ Yukarıda sözünü ettiğimiz ve Mustafa Kemal'de de bulunan yöntem Rene Descartes'in 'Dört Kural'ının başka bir ifadesi niteliğindedir. Descartes'in dört yöntemi kısaca şudur: Birincisi, Doğruluğunu apaçık olarak bilmediğim hiçbir şeyi doğru olarak kabul etmemek. İkincisi, incelenen güçlükler, mümkün olduğu derecede bölümlere ayırmak. Üçüncüsü, en basit ve en anlaşılması kolay şeylerden başlayarak, en bileşik şeylerin bilgisine yükselmek için düşünceleri bir sıraya göre yürütmek. Sonuncusu ise, hiçbir şeyi atlamadığımızdan emin olmak için, her yanda eksiksiz sayıda ve genel kontroller yapmak. Daha da anlaşılır kılmak için şöyle diyebiliriz. Her müzik, notalardan oluşur. O müziği çalmak için önce hangi notalardan meydana geldiğini öğrenmeniz gerekir. Sonrasında o notaları teker teker çalışmanız gerekir.. Tek tek çalıştığınız notaları birleştirip bütün bir parçayı bir araya getirirsiniz. Bir şeyleri atlamadığımızdan emin olmak için devamlı kontrol yaparsınız. Sosyal bilimler gözünden bakarsak, olayları en ince ayrıntısına kadar araştırıp, her bir olguyu tek tek ele alırız, daha sonrasında ele aldığımız her olguyu birleştirir ve çözümlememizi yaparız. Descartes'in yöntemi için Bkz. Descartes, **Metot Üzerine Konuşma**, 2. Baskı, Sosyal Yayınları, Eylül 1994.

gördükleri, Şam'da yaşadıkları onun fikirlerini daha da belirginleştirdi. Osmanlı İmparatorluğu'nun kurtarılmasının mümkün olmadığını görmüştü. Kafasındaki çağdaş ilkelere dayanan yeni Türkiye fikri, Cumhuriyet düşüncesi perçinlendi. Fikirleri keskinleşirken karşılaştığı bazı olaylar da geleceğe yönelik düşünce ve planlarına etki etmişti. Şam'da tanık olduğu 'Üstün Kavim' adaletsizliği¹⁰⁰ ve Picardie manevralarına giderken fes taktığı için Belgrad da dalga geçilen Bnb. Selahattin olayı¹⁰¹ ileride yapmayı planladığı değişikliklerin psikolojik temelini oluşturuyordu.

Elbette ki tüm devrimlerin temelinde yer alan düşün dünyası sadece yaşanmış birkaç olayın etkisi ile oluşmadı. Mustafa Kemal çok iyi bir okuyucuydu. Gençlik yıllarında öğrendiği ve iyi derecede bildiği Fransızca sayesinde sadece yerli eserleri değil yabancı dildeki eserleri de okuyabiliyordu. Geniş bir ilgi alanı olan Mustafa Kemal, askerlik, tarih, uygarlıklar, sosyoloji, felsefe, psikoloji, ekonomi gibi birçok alanda okuma yapmıştı. Kütüphanesinde 4289 eser olan Mustafa Kemal'in düşün yapısının oluşmasında kitapların ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu bu sayı ile öğrenebiliriz. Mustafa Kemal'in düşün ve eylemlerinin temelinde Fransız devriminin büyük etkisi olduğunu inkâr edemeyiz. Devrim ile dünyaya yayılan fikirler, açık zihinleri aydınlığa ulaştırma vazifesi görüştür. Mustafa Kemal, Le Matin gazetesi muhabirine verdiği ve 8 Mart 1928 günü Hâkimiyet-i Milliye'de yayınlanan demecinde,¹⁰² Fransız devriminin önemini şöyle vurgular:

“Fransa ihtilali bütün dünyaya özgürlük düşüncesini yaymıştır ve bu düşüncenin bugün de esas ve kaynağı bulunmaktadır. Fakat o tarihten bu yana insanlık ilerlemiştir. Türk demokrasisi, Fransa ihtilalinin açtığı yolu izlemiş, fakat kendine özgü belirgin nitelikte gelişmiştir. Çünkü her

---

¹⁰⁰ Şam'da garnizonda kavga eden biri Türk diğeri Arap kökenli iki eri gören nöbetçi subay, haklı kim kaygısına düşmeksizin Türk askeri karşısına alıp “sen kim oluyorsun da, kavm-i necibden olan birisine hakaret ediyorsun?” der. Herhangi bir haklı haksız arayışına girmeksizin Türk erinin suçlanması ve aşağılanması Mustafa Kemal'de imparatorluk içindeki kavim anlayışına karşı tepki oluşturmuş, Türklük duygusunu kabartmıştır. Bkz. Şerafettin Turan, **Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar**, 5. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010, s. 4.

¹⁰¹ Selahattin Bey ile Picardi manevralarına ordu adına katılan Mustafa Kemal, yolculuk sırasında şu olaya tanık olur. Trende çocuklardan bir şey satın almak isteyen Bnb. Selahattin Bey çocuklar tarafından dalga konusu edilir. Kafasında ciğer kırmızısı fesi onun bu duruma düşmesinin sebebidir. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, C. 3, 22. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 2007, s. 222-224.

¹⁰² Turan (2010), a.g.e., s. 3-4, 9, 10.

ulus, devrimini toplumsal ortamın baskılarına ve gereksinimlerine bağlı olan durum ve konumuna ve bu ihtilal ve devrimin olduğu zamana göre yapar.”¹⁰³

Mustafa Kemal’in düşünce ağını oluşturan ve O’nun sık sık okuduğu, yararlandığı düşünürlerin başında Fransız devriminin hazırlayıcısı J.J. Rousseau gelir. Rousseau kişi için özgürlükçü, toplumda siyasal rejim olarak Cumhuriyetçi bir filozoftur. Mustafa Kemal, Rousseau’nun tüm eserlerini okuduğunu 1 Aralık 1921’de TBMM’de yasa önerisi konuşmaları sırasında belirtmiştir.

“ ... Bu meşrutiyet kuramlarını bulan en büyük filozofların, bu kuramları kurmak için çalıştıkları esasları inceledim, bunların içeriğini anlamağa çalıştım. Benim gördüğüm şudur: Düşünmüşler ve nasıl yapalım da zorba kuvvet, o toplumsal ve ulusal iradenin aşağısında kalabilsin ya da sifıra ulaşabilsin diyorlar. Ve bunu başaramamak yüzünden büyük ve derin bir ıstırap duyuyorlar. Jean Jacque Rousseau’yu baştan sona kadar okuyunuz! Ben bunu okuduğum vakit. Gerçek olduğuna inandığım bu kitap sahibinde iki esas gördüm. Birisi bu ıstırap, diğeri bir cinnettir. Merak ettim, özel durumunu inceledim. Anladım ki bu adam mecnun idi ve cinnet durumunda bu eserini yazmıştır. Dolayısıyla çok ve pek çok dayandığımız gibi bu kuram, böyle bir dimağın ürünüdür...”¹⁰⁴

Fransız devriminin dünyaya armağan ettiği kavramlardan biri olan ‘özgürlük’, Mustafa Kemal’in fikir dünyasının temel taşıdır. 26 Ağustos 1789 tarihli *Fransız Yurttaş ve İnsan Hakları Bildirisi*’nde Özgürlük şöyle tanımlanmıştır:

“Madde 4: Özgürlük, başkasına zarar vermeyen her şeyi yapabilmeye dayanır. Onun için her insanın doğal haklarının sınırı, toplumun başka üyelerine aynı hakları sağlayan sınırlardır. Bu sınır ancak yasa ile belirlenebilir.

Madde 5: Topluma zarar veren eylemleri ancak yasa yasaklayabilir. Yasanın yasaklamadığı hiçbir şeye engel olunmaz ve hiç kimse yasanın emretmediğini yapmağa zorlanamaz.”¹⁰⁵

Mustafa Kemal’de bu maddeler ile paralellik gösteren fikirlerini 1930 senesinde yazdığı *‘Medeni Bilgiler’* kitabında ‘Hürriyet’ başlığı altında yazıya dökmüştür.

“Hürriyet, insanın, düşündüğünü ve dilediğini mutlak olarak yapabilmesidir. Bu tarif, hürriyet kelimesinin en geniş manasıdır. İnsanlar, bu manada, hürriyete hiçbir zaman sahip olamamışlardır ve olamazlar...”

...Anlaşıyor ki, ferdi hürriyet mutlak olamaz. Diğerrinin hak ve hürriyeti ve milletin müşterek menfaati ferdi hürriyeti tahdit eder [sınırlar]. Ferdi hürriyeti tahdit, devletin de adeta esası ve vazifesidir. Çünkü, devlet ferdi hürriyeti temin eden bir teşkilat olmakla beraber, aynı zamanda, bütün hususi faaliyetleri, umumi ve milli maksatlar için, birleştirmekle mükelleftir. ‘Hürriyet başkasına muzır olmayacak her türlü tasarrufla bulunmaktır’ denildiği zaman, vatandaş hürriyetinin, yalnız, bunun gaye olduğu, devletin bu gayeyi temin için bir vasıta telakki edildiği ifade edilmiş olur. Fakat, bu vasıta ki, milletin, umumi menfaat ve gayesini muhafaza edecektir. O halde, ferdi hürriyete hudut olarak

¹⁰³ Asıl Metin: Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, C. 3, s. 81. Aktaran; Turan (2010), a.g.e., s. 10-11.

¹⁰⁴ **Atatürk’ün Bütün Eserleri**, C. 12, 2. Baskı, Kaynak Yayınları, 2005, s. 136.

¹⁰⁵ Turan (2010), a.g.e., s. 15.

'başkasının hürriyet hududunu' gösterirken ferdi hürriyetin, milletin umumi menfaatinin icap ettirdiği dereceden daha fazla tahdit edilmeyeceği kabul edilmiş oluyor...

... Çünkü bu sınır ancak yasa yoluyla saptanır ve belirlenir..."¹⁰⁶

Mustafa Kemal'de özgürlük kavramı, fikirsel ve siyasal alandaki özgürlükler kadar vicdan özgürlüğünü de içerir. Toplumlarda değişik düşünce ve inanışların bulunmasını özgürlüğün doğal bir sonucu olarak görür. Tek tip düşünce ve inancın tehlikeli olduğunu söyler:

"...Her fert, istediğini düşünmek, istediğine inanmak, kendine mahsus siyasi fikre malik olmak, intihap ettiği bir dinin icaplarını yapmak veya yapmamak hak ve hürriyetine maliktir. Kimsenin fikrine ve vicdanına hakim olunamaz.

Vicdan hürriyeti, mutlak ve taarruz edilmez, ferdin tabii haklarının en mühimlerinden tanınmalıdır.

Medeniyetin geri olduğu, cehalet devirlerinde, fikir ve vicdan hürriyeti tahakküm ve tazyik altında idi. İnsanlık bundan çok zarar görmüştür. Bilhassa, din muhafızlığı kisvesine bürünenlerin, hakikati düşünebilenler, söyleyebilenler hakkında reva gördükleri zulüm ve işkenceler, insanlık tarihinde daima kirli facialar olarak kalacaktır..."¹⁰⁷

Mustafa Kemal'in, bu düşüncelerini, Cumhuriyet kuşaklarına okutulması için yazdığı bir ders kitabında açıkça yazması onun özgürlüğe bağlılığını gösterir. Mustafa Kemal, özgürlük tutkusunu, '*Özgürlük ve bağımsızlık benim karakterimdir.*' Sözü ile vurgulamıştır.¹⁰⁸

"... Hürriyet Türk'ün hayatıdır. Artık Türkiye'de her Türk, hür doğar, hür yaşar..."¹⁰⁹

Mustafa Kemal'in düşünceleri üzerinde Namık Kemal ve Tefik Fikret'in de etkisini göz ardı edemeyiz. Öğrencilik yıllarında, Harp Akademisi'nde sınıf arkadaşları Asım Gündüz ve Ali Fuat Cebesoy ile beraber Namık Kemal'in eserlerini gizlice okuduklarını bilmekteyiz. Mustafa Kemal'e göre Namık Kemal, Türk ulusunun yüzyıllardır beklediği sestir. Bağımsızlık Savaşı yıllarında, I. İnönü zaferinden sonra Meclis'te yaptığı konuşma da Namık Kemal'in ünlü dizelerini değiştirerek '*Vatanın*

---

¹⁰⁶ Mustafa Kemal Atatürk, **Medeni Bilgiler**, Örgün Yaymevi, İstanbul 2003, s. 81,87.

¹⁰⁷ Atatürk, a.g.e., s. 93.

¹⁰⁸ Turan (2010), a.g.e., s. 16.

¹⁰⁹ Atatürk, a.g.e., s. 88.

Bağrına düşman dayasın hançerini – Bulunur kurtaracak baht-ı kara maderini' biçiminde değiştirerek dile getirmiştir.¹¹⁰

2.4. Kemalist Devrim

Almanya'nın güçlü bir İmparatorluğa dönüşmesinde en önemli rolü oynayan ve ilk şansölyesi (Başbakanı) olan Otto van Bismarck *'her ulus gizli gizli kanayan bir ihtilal durumundadır. Bu ihtilal, bazı etkenlerin etkisiyle patlar ve yüzeye çıkar.'*¹¹¹ der. Kemalist Devrimin özelliği, sömürülen, yok edilmeye, parçalanmaya çalışılan bir ulusun, hem yayılmacı/sömürgeci devletlere hem de kendi geri kalmışlığına karşı bir başkaldırı olmasıdır. Kemalist Devrim, devlet yönetiminde gelenekleri, dinsel kuralları, bunların oluşturdukları düzeni ortadan kaldırıp, yerlerine bilimi, pozitif düşünceyi, akla dayalı yaşam biçimini koyar. Bunun gereği olan çağdaş ilkelere dayalı devlet ve toplum yapısını kurmayı amaçlar. Bu açıdan Kemalist Devrim ulusal bir devrimdir. Laik, pozitif düşünceye dayalı ve akıl merkezlidir.¹¹² Amacı, çağdaş, uygar bir Türk toplumu yaratarak Batı'nın sömürgeci boyunduruğundan kurtulmak, çağdaş medeniyet seviyesinin üstüne çıkmak, aydınlanmak ve çağdaş uygarlığa katkı sağlamaktır.

Kemalist Devrim'i en iyi tanımlayan, Devrim'in yapıcısı Kemal Atatürk'tür. Ankara Hukuk Fakültesi'nin açılış töreni nedeniyle yaptığı konuşmada Kemalist Devrim'i şu sözlerle anlatır:

“...Türk devrimi nedir? Bu devrim sözcüğünün ilk anda çağrıştırdığı ihtilal anlamından başka ondan daha geniş bir dönüşümü anlatmaktadır. Ulusun, varlığını sürdürmek için bireyleri arasında düşündüğü ortak bağ yüzyıllardan beri gelen biçim ve niteliğini değiştirmiş, yani ulus dinsel ve mezhepsel bağ yerine Türk ulusallığı bağı ile bireyleri toplamıştır... Eğer yalnız altı yıl önceki anılarımızı yoklarsanız devlet biçimine, ulus bireylerinin ortak bağında güce dayanak olacak uygarlık yolunun izlenmesinde sonuç olarak bütün örgütlenmesini ve gereksinmesini dayandırdığı hükümler bakış açısından büsbütün başka temeller üzerinde bulunduğumuzu anımsarsınız.

Altı yıl içinde büyük ulusumuzun yaşam sürecinde oluşturduğu bu değişimler herhangi bir ihtilalden çok fazla, çok yüksek olan görkemli devrimlerdendir.

---

¹¹⁰ Turan (2010), a.g.e., s. 7-8.

¹¹¹ Tekinalp, a.g.e., s. 31.

¹¹² Kili, a.g.m., s. 13.

Çok ulusların kurtuluş ve yükseliş savaşımalarında öfkeli oldukları görülmüştür. Fakat bu öfke Türk ulusunun bilinçli öfkesine benzemez...”¹¹³

Fransız Devrimi ve Sosyalist Devrim incelendiğinde ortaya şu sonuç çıkar: Fransız Devrim’ine giden yolda, toplumsal bir aydınlanma mevcuttu. Filozoflar düşünceleri ile bu yolun temel taşları olmuşlardı. Jean Jacques Rousseau, Robespierre’i fikirleri ile aydınlatmıştı. Sosyalist Devrim’de Lenin’den önce Karl Marx olmasaydı Lenin diye bir karakter tarih sahnesine çıkamayabilirdi. Türk Devrim’ine baktığımızda, Mustafa Kemal’den önce şu kişi olmasaydı, Mustafa Kemal devrimi başaramazdı diyebileceğimiz bir isim gösteremeyiz. Birinci bölümde sözünü ettiğimiz gibi, Batı, aydınlanma çağını yaşamış, bilim insanlarını, felsefecilerini yetiştirmişti. Kısacası devrim koşulları hazırды. Türk devriminde ise Mustafa Kemal’in aydın olarak başvurabileceği isim Namık Kemal ve edebiyatıydı.¹¹⁴

Atatürk’ün liderlik ettiği devrim ve onun ilkeleri için kullanılan ad Kemalizm’dir. Kemalizm nitelemesi, Bağımsızlık Savaşı yıllarından itibaren kullanılan bir isimdir. Batılılar ulusal direnişi, ‘Kemalist Hareket’, ‘Kemalizm’ olarak adlandırmışlardı. İşgal kuvvetlerinin Anadolu’dan çıkarılmasının ardından Türkiye’yi kutlayan Müslüman topluluk ve kuruluşlarda bu başarıyı ‘Kemalist Zafer’ olarak nitelemişlerdi.¹¹⁵ Atatürk, 9-16 Mayıs 1935 tarihleri arasında, Cumhuriyet Halk Partisi Dördüncü Büyük Kurultayı görüşmelerinde, parti programının Kemalizm ilkeleri olduğunu vurgulamıştır.

“...Yalnız birkaç yıl için değil, geleceği de kapsayan tasarılarımızın ana hatları burada toplu olarak yazılmıştır. Partinin güttüğü bütün esaslar, Kamalizm Prensipleridir...”¹¹⁶

Kemalist deyimini, o dönemde Türk Devrimi üzerine yazılmış birçok esere isim vermiştir. Tekinalp ve Milletvekili Şeref Aykut’un Kemalizm adlı eserleri bunlara örnektir. 1937 Kasım ayında Başbakanlığa atanan Celal Bayar, TBMM’ye sunduğu

¹¹³ ‘Bilinçli öfke’ den kast edilen şey şudur. İnsanlık tarihinde görülen tüm devrimlerde vahşetler yaşanması, havansan içgüdülerin uyanması kaçınılmazdı. Kemalist Devrimde böyle bir olay yaşanmamıştır. Bkz. Tekinalp, a.g.e., s. 33-34.

¹¹⁴ Mütercimler, a.g.e., s. 851-852.

¹¹⁵ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, C. 3, B. 2, Bilgi Yayınevi, Eylül 2010, s. 23.

¹¹⁶ **Atatürk’ün Bütün Eserleri**, C. 27, Kaynak Yayınları, Temmuz 2010, s. 214-215.

hükümet programında Türkiye Cumhuriyeti'ni 'Kemalist Rejim' olarak nitelendirmiştir:

“...Kemalist rejim, mülkiyet, ferdi, mesai ve çalışma kıymetini ekonomik politikasının esası almaktadır. Kemalist rejim, ekonomiyi bir teknik diye kabul etmektedir.

Fakat Kemalist rejim, milli menfaata uymayan devamlı bir şahsi menfaat kabul etmemektedir ve etmeyecektir...”¹¹⁷

Kemalizm bir dogma ya da öğretisi değildir. Y. K. Karaosmanoğlu, *'Paşam, bu her bakımdan bir devrim partisidir. Devrim partileri ise bir doktrine dayanmaksızın yürüyemez'* demiştir. Mustafa Kemal ise, *'Eğer doktrine girersek o zaman donar kalırız'*¹¹⁸ şeklinde cevap vermiştir. Benzer şekilde dönemin Dışişleri Bakanı Şükrü Kaya Kemalizm'in sağ ya da sol formüllerin dar kalıplarının içine sokulamayacağını belirtir.¹¹⁹ Ona göre de *'Türk demokrasisi bir dogma, bir ayet değildir.'*¹²⁰ Kemalist Devrim ulusun içinden çıkıp evrensel nitelik kazanmış bir devrimdir. Recep Peker bu konuda şöyle bir açıklama getirir:

“...Türk İnkılabı, yalnız siyasal veya ekonomik bir rejim değiştiren bir hareket değildir. O, ulusal, sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel yaşayışın bütün derinliklerinde aynı zamanda tesirler yapmış olan inkılaptır. Hatta günlük hayatımızdaki alışkanlıklar bile Türk inkılabının tesiri altında yenileniyor...”¹²¹

Türk İnkılabı, dünyanın bir köşesinde kendi kendine olup bitiveren bir hadise değildir.

Bu inkılap, ulusal, siyasal ve ekonomik yaşayışın derinliklerinde ve bütün dünya arayıcı ve okuyucularının üzerinde durması gereken, bir büyük hadisedir. Türk inkılabı, tesirleri kendi doğduğu yeryüzü köşesine mahsur kalacak bir vaka değildir. Bunu bir kısa cümle ile ifade edebiliriz. Türk inkılabı evrenseldir...”¹²²

2.5. Kemalist Devrimin Eğitim Anlayışı

Kemalizm, dünyadaki çeşitli oluşumların ve ülke içindeki bazı süreçlerin bir bileşkesi olarak özgün bir ideoloji şeklinde ortaya çıkmıştı. Bu ideolojinin evrensel

¹¹⁷ **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri**, C. 1, Başbakanlık Yayınları, Ankara 1978, s. 71.

¹¹⁸ Aydemir, a.g.e., s. 474.

¹¹⁹ Tekinalp, a.g.e., s. 39.

¹²⁰ Turan (2010), C. 3, B. 2, a.g.e., s. 26.

¹²¹ Paul Gentizon Türk Devrimini şöyle nitelemiştir: *'Özetle, 1922'den 1928'e değin, Türkiye'de olagelen olaylara benzer bir şey bütün dünya da olmuş değildir. Deyim yerindeyse, bütün bir ulus derisini değiştirmiştir.'* Bkz. Tekinalp, a.g.e., s. 32.

¹²² **Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce - Kemalizm**, C. 2, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 653, 654.

kültürden etkilenmesi ve belirlenen hedeflerin ülkenin koşullarına göre düşünülmesi bunun açık göstergesidir. Kemalist eğitim anlayışını tanımlayabilmek için, öncelikle bu ideolojiyi oluşturan süreci açıklamak gerekir.

19.yy'da Avrupa'da sınıf kavgaları keskin bir hal almıştı. Bu sınıf kavgalarının ideolojik ifadesi, idealizm-materyalizm¹²³ şeklindedir. İdealizm ve materyalizm arasındaki mücadelenin tarihi Antik Yunan'a kadar dayanmaktadır. Burjuva devrimlerinden önce idealizm, dini idealizmin tekelindedir ve kilise tarafından temsil edilmektedir. Oysa 17.yy'dan itibaren modern bilimlerin gelişmesi, toplum üzerindeki kilise otoritesini derinden sarsmış ve idealizmin laik biçimde savunulmasına yol açmıştı. Burjuva çıkarları çeşitli ideolojiler tarafından bu dönemde savunuldu. Bu dönemin etkili fikir akımlarından pozitivism, Jön Türklerden itibaren Osmanlı aydınlarını etkilemiş ve Türk Devrimlerine de temel oluşturmuştu. Genç Osmanlılar – Jön Türkler – II. Meşrutiyet – İttihat ve Terakki çizgisini takip eden pozitivism süreci Cumhuriyet'e devrolmuştur. Kemalizm'de önemli devrimlerden olan halkçılık, aynı zamanda İslami hâkimiyet teorisine karşı çıkan ve sonunda onun yerini alan bir hâkimiyet teorisidir. Halkçılık, siyasi iktidarın kaynağını, bir bütün olarak ulus egemenliğinde görür. Halkçılık ilkesi, gerek sınıfsal gerekse siyasi yönü ile Kemalizm'i pozitivism'e yaklaştırır. Kemalizm'i pozitivism paraleline sokan diğer önemli kavramlar bilim ve laikliktir. Mustafa Kemal'e göre çağdaş medeniyetin temeli bilimdir.¹²⁴ Mustafa Kemal'in pozitivism ve bilimi merkeze aldığı, eğitim ile ilgili şu sözlerinden anlaşılabilir:

“...Devlet bünyesinde yüzyıllar boyu derin idari ihmallerin neden olduğu yaraları iyileştirmede verilecek emeklerin en büyüğü hiç kuşku yok ki, irfan yolunda esirgememiz lazımdır... .. Şimdiye kadar takip olunan öğretim yöntemlerinin, milletimizin gerileme tarihinde, önemli etken olduğu kanaatindeyim. Onun için bir Milli Eğitim Programından söz ederken, eski devrin boş inançlarından ve yaradılış niteliklerimizle hiç de ilgisi olmayan yabancı fikirlerden, doğudan ve batıdan gelebilen bütün etkilerden tamamen uzak, milli karakterimiz ve tarihimize

---

¹²³ İdealizm-materyalizm ya da başka bir deyişle madde-ruh ikilemi felsefe tarihinin hiçbir döneminde güncelliğini yitirmemiş ve açıklanması beklenen önemli sorunlardan biri olarak varlığını sürdürmüştür. Varlığın kökeninin araştırılması ve incelenmesi sürecindeki maddeci eğilimler, materyalizmin kaynağını oluşturmaktadır. Materyalizm'e göre evrenin temeli maddedir. Yani duyarlarla algılanabilen dünya gerçektir. Evrende var olan her şey maddenin farklı görünüşlerinden başka bir şey değildir. Bkz. GÖZE, Ayferi, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, Beta Yayın, Temmuz 2005, s. 274.; Politzer'e göre idealizm insanların bilgisizliğinden doğmuştur. Materyalizm ise bu bilgisizliğe karşı var olan savaşımın adıdır. Bkz. POLITZER, Georges, **Felsefenin Başlangıç İlkeleri**, Sol Yayınları, Mayıs 2002, s. 51.

¹²⁴ Taner Timur, **Osmanlı Toplumsal Düzeni**, İmge Kitabevi, Ankara 1994, s. 99-110.

uyumlu kültür kastediyorum. Çünkü milli dehamızın tam olarak gelişmesi, ancak böyle bir kültürle sağlanabilir. Herhangi bir yabancı kültür, şimdiye kadar takip edilen yabancı kültürlerin yıkıcı sonuçlarını tekrar ettirebilir. Fikri kültür, ortamla uyumludur. O ortam milletin karakteridir...”¹²⁵

Mustafa Kemal dönemi eğitim felsefesini, Kemalist ideoloji oluşturur. Kemalist ideolojinin altı ilkesi, bu dönemdeki eğitim reformlarını yönlendirici unsur konumundadır. Bu ilkelerden Milliyetçilik, birçok farklı öğeden oluşan toplumu, kültürel ve eğitimsel amaçlar çerçevesinden bütünleştirmiştir. Mustafa Kemal, eğitim alanındaki reforma çok önem vermiştir; çünkü ona göre eğitim, ulusal birliğin ve laik toplum yapısının temelidir. Eğitim alanındaki gelişmeler sadece siyasi anlamda bağımsızlığın değil, ekonomik manada ilerlemenin de itici gücüdür. O’na göre ekonominin en etkili aracı eğitimidir.

“...Maarifin milli, laik ve tek mektep esasına dayalı olması umdemizdir. Terbiyede hedefimiz, milli cemiyetin medeni ve toplumsal kıymetini yükseltecek ve iktisadi kudretini artıracak vatandaşlar yetiştirmektir. İlk tahsilin parasız ve mecburi olması esasının en kısa müddet zarfında bilfiil tahakkuk ettirilmesini birinci derecede ehemmiyetle takip ediyoruz. İlk tahsili bitiren vatan çocuklarının muhtelif kabiliyetleri gelişebilmeli ve onların maddi veya manevi sahada üretici olmaları temin edilmelidir. Onun için genel terbiye müesseseleri yanında meslek mekteplerini geliştirmek maarif siyasetimizin ana hatlarından. İlk tahsili alamamış gençlere her vatandaş için lazım olan malumatı boş zamanlarında halk dershanelerinde vermeye çalışmak, muhtelif iktisadi işler gören vatandaşların üretim kudretini artıracak mesleki kurslar açmak maarif programımıza dahildir.

Darülfünunumuzu ve yüksek müesseselerimizi memleketin ilim ve yüksek teknik adamlarına olan şiddetli ihtiyacı temin eyleyecek şekilde düzenlemek ve ilim adamlarımıza layık oldukları geleceği ve mevkii hazırlamak esaslı umdelerimizdendir.

Sanayii nefise müesseselerinin gelişmesine çalışılacak ve yüksek sanatkar yetişebilmesi için lazım gelen muhit hazırlanacaktır. Türk dilinin kaideleri ve lügati mazbut bir lisan halinde gelişebilmesini ve her nevi fikir ve hisleri ifade edebilecek bir hale gelmesini kolaylaştıracak tedbirler alınması lüzumludur. Çok mühim ve nazik olan harf meselesini düşünüyoruz...”¹²⁶

O dönem var olan yazı dilinin, geçmişte reform hareketlerini zorlaştırdığını dikkate alan Mustafa Kemal, eğitimde reformu ‘Dil devrimi’ ile başlatmıştır.

“...Muhterem Efendiler;

Eğitimde geçen devrenin en mühim hadisesi Türk harflerinin kabul ve tatbididir. Türk harflerinin resmi ve genel hayatta tatbiki iki sene sürdü. Mekteplerde bu ıslahın icap ettirdiği değişiklikler süratle tahakkuk ettirildi. Bütün devlet dairelerinde, matbuatta ve vatandaşlara açılan genel kurslarda ve mekteplerde Türk yazısı yayıldı ve öğretili. Şimdi basit bir iş zannolunan bu hadise tarihimizin büyük hadiselerinden ve başlıca dönüm noktalarından biri olarak ebediyen zikrolunacaktır.

¹²⁵ **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, C. 2, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını, 1952, s. 16-17.

¹²⁶ **Atatürk’ün Bütün Eserleri**, C. 22, 3. Baskı, Kaynak Yayınları, Temmuz 2010, s. 40.

Türk dilinin bağımsız hüviyeti ile mükemmel ve medeni bir gayeye erişmesi için esaslı mesai de geçen devrede başlamıştır.

1927 programının tatbikine ciddiyetle devam ettik. Ancak ihtiyaç o kadar çok ve milletimizin irfana rağbeti o kadar artmış ki, daha uzun zamanlar elimizdeki vasıtalar ve bizim bütün gayretimiz taleplere kafi gelmeyecektir. Bizim bütün mesaimiz gelecekte de eğitimde yeni vasıtalar bulmaya ve bilhassa tasarrufkarane usullerle eldeki vasıtalarından azami neticeler alınmasına yönelik olacaktır...¹²⁷

Mustafa Kemal, yeni bir kuşağa ortak değerler ve politik bilinç kazandırmanın tek yolunun eğitim olduğunu düşünür. Eğitim sistemi, yeni kurulan Cumhuriyet ile uyumlu hale getirilmeye çalışılmıştır. Cumhuriyet'in eğitim politikası da laiklik ve halkçılık ilkelerine dayanmıştır.¹²⁸ Suna Kili, Cumhuriyet'in kültürel bakımdan millileşme ve halklaşma çabalarını şöyle açıklar:

“... Atatürk Devrimi'nin 1928-1932 döneminde yoğun biçimde uygulamaya koyduğu atılımlar, kültürde ulusallaşma ve halklaşmaya yöneliktir. Bu dönemde Latin kökenli yeni Türk alfabesinin kabulü; yeni harflerle okuyup yazmayı yaygınlaştırmak için ‘ulus okulları’nın açılması; Türk çocuklarının ilköğretimlerini Türk okullarında yapmaları zorunluluğunun getirilmesi; uluslararası rakamların alınması; ölçülerde kilo ve metre yönteminin benimsenmesi; Türk Tarih ve Türk Dil Kurumlarının kurulması; Halkevlerinin açılması bu amacın gerçekleştirilmesi için atılan adımlar, girilen devrimsel uygulamalardır.

Bu dönemin ikinci bir özelliği daha vardır. 1930’larda, çok partili siyasal yaşama geçişin ikinci bir denemesi yapılmış, ‘Serbest Cumhuriyet Fırkası’ kurulmuş; bu yeni kuruluşun etkilemeleri, yarattığı hava içinde Menemen’de bir karşı devrim olayı patlak vermiş; bunun üzerine yeniden tek partili hayata dönülmüştür.

Tüm yenileşme çabalarında, geleneksel toplumlardan çağdaş toplumlara geçişte ulusallaşma, ulusal devlet kurma, ulusal bir siyasa izleme, ulusal bir kültür yaratma ve bunu halka yayma temel amaçlardan biri olmuştur. Yenileşmenin, değişimin, çağdaşlaşmanın bu temel aşaması, Türk devriminin ulusçu, halkçı, laik, cumhuriyetçi içeriğiyle girilen her eylemde göz önünde tutulmuştur.

Her yeni devlet, her devrim, kendine özgü siyasal, ulusal kültürü getirmek, bunu geliştirmek; siyasal, ekinsel toplumsallaşma yöntemiyle bu ekinin tüm toplumca benimsenmesine çalışmak zorundadır. Bu zorunluluk, kurulan yeni devletin, gerçekleştirilmek istenen devrimin, uygulanan yeni düzenin bir yaşam biçimi olarak tüm ulusça, halk katlarıncı içtenlikle benimsenmesi gerekmesinden doğmaktadır. Her yeni düzenin yaşamasının, sürekli olmasının, yaygınlaşmasının bir karşı devrimle yıkılmaz hale gelmesinin vazgeçilmez önkoşulu bu düzenin, tüm ulusça, toplumca ‘meşru’ görülmesidir. Bu meşruluk, bir siyasal zorunluluğun ötesinde, o düşüngenün (ideolojinin) bir inanç, ülkü olarak toplum bireylerinin kafalarında ve yüreklerinde yerleşmesi, içtenlikle benimsenmesidir. Devrimin, yeni düzenin yaşaması buna bağlıdır...¹²⁹

¹²⁷ **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, C. 25, 2. Baskı, Kaynak Yayınları, Ocak 2012, s. 144.

¹²⁸ Ziya Bursalıoğlu, “*Atatürk Döneminde Eğitim Felsefesi ve Yenileşmesi*”, **Atatürk Devrimleri ve Eğitim Sempozyumu**, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, No. 92, Ankara 1981, s. 11-13.

¹²⁹ Suna Kili, **Türk Devrim Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2005, s. 307-308.

Cumhuriyet'in kuruluş aşamasında, eğitimde, pozitif düşünce kadar etkili olan bir diğer felsefi akım pragmatizmdir. Bu yıllarda pragmatizmin devrim üzerindeki etkisi, bilgi anlayışından insan kavrayışına, toplum kavramından devlet görüşüne değin belirli hedefler gözetilerek devrimin, kurumların yapısını belirleyen, temellendiren temel görüş değildir. Bu felsefeye daha çok başvurulmuş alan, yönetimin karşı karşıya kaldığı sorunların çözümünde bir yaklaşım, bir yöntem olarak ortaya çıkar. Okur-yazarlığın artırılması, devlet kadrolarına personel yetiştirmek, köylünün eğitim düzeyini yükseltmek, tarımsal üretimi arttırmak gibi son derece problem çözücü pragmatik politikalar buna örnek gösterilebilir.¹³⁰ Cumhuriyet Halk Fırkası 1931 tarihli programında '*Milli Öğretim ve Eğitim*' başlığı altında nasıl bir sistem arzulandığı ve istenen eğitimin amacı şu şekilde ortaya konmuştur:

“... 1-) Milli öğretim ve eğitimde esas düsturlarımız şunlardır:

- a) **Eğitim siyasetimizde temel taşı, cahilliğin yok edilmesidir.** Eğitimimizde her gün nispeten daha fazla çocuk ve vatandaş okutacak ve yetiştirecek bir program takip olunacaktır.
- b) Kuvvetli, Cumhuriyetçi ve laik vatandaş yetiştirmek tahsilin her derecesi için mecburi ihtimam noktasıdır. Türk milletine, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ve Türkiye devletine hürmet etmek ve ettirmek duyarlılığı bir vazife olarak telkin olunur.
- c) Fikri olduğu kadar bedeni gelişmeye de ehemmiyet vermek ve bilhassa milli karakteri, milli, derin tarihimizin ilham ettiği yüksek dereceler çıkarmak büyük emeldir.
- d) Eğitim ve öğretimde takip edilen usul, bilgiyi vatandaş için maddi hayatta muvaffak olmayı temin eden bir cihaz haline getirmektir.
- e) Eğitimin her türlü hurafeden ve yabancı fikirlerden uzak, üstün, milli ve vatanperver olmalıdır.
- f) Her tahsil ve eğitim müessesesinde talebenin teşebbüs kabiliyetini kırmamaya, şefkat ve güler yüze itina etmekle beraber onları hayatta kusurlu olmaktan korumak için ciddi bir intizam ve disipline ve samimi ahlak anlayışına alıştırmamanın mühim olduğu kanaatindeyiz.
- g) **Fırka'mız vatandaşların Türk'ün derin tarihini bilmesine fevkalade ehemmiyet verir. Bu bilgi Türk'ün kabiliyet ve kudretini, özgüven hislerini ve milli varlık için zarar verecek her cereyan önünde yıkılmaz mukavemetini besleyen mukaddes bir cevherdir.**

2-) Mektepler hakkında başlıca fikirlerimiz:

- a) Şehirlerde, köylerde ve köyler mıntkasında vaziyet ve ihtiyaca göre gündüzlük ve yatılı ilkmektepleri muntazam bir tatbik programı altında artırılacaktır. Köy mekteplerinde sıhhat, yaşayış ve mıntkasıyla münasebeti olan ziraat ve sanat fikirleri verilecektir.
- b) Meslek ve sanat mektepleri memleketin ihtiyacına yetiyecek derecede artırılacak ve lüzumlu kurslar açılacaktır.
- c) Her vilayet merkezinde ve orta tahsili memlekete yaymak esası gözetilerek icap eden kazalar mıntkalarında orta mektep bulundurmak lüzumuna kaniyiz. Orta mekteplerden

---

¹³⁰ Muhsin Yılmaz, **Sistemci Yaklaşımın Felsefe ve Eğitim Görüşleri Açısından Türk Eğitim Sisteminin Değerlendirilmesi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara 1997, s. 166-169.

uzak muhitlerdeki vatan çocuklarının huzur ve emniyetle istifadelerini temin için talebeyi gece ücretle yatıracak teşkilat yapmaya çalışılacaktır. Bu mekteplerde mıntıkalarıyla münasebeti olan mesleki malumat verilmesine itina olunacaktır.

- d) Liselerimizi yüksek tahsile tam kabiliyetli talebe yetiştirecek surette her bakımdan takviye edecek ve eksiklerini tamamlayacağız.
- e) Darülfünun ıslah edilip düzene konularak lazım olan dereceye yükseltilecektir. Yüksek mekteplerimiz kendilerinden beklenen neticeleri verebilecek mükemmeliyete getirilecektir.

3-) Güzel sanatlara, bilhassa musikiye, inkılabımızın yüksek tecellisiyle orantılı bir surette ehemmiyet vereceğiz

4-) Müzelerin ve genel olarak eski eserlerin itina ile tasnifleri ve icap edenlerin yerlerinde iyi muhafazalarına itina olunacaktır.

5-) Türk dilinin milli, mükemmel ve mazbut, bir dil haline gelmesi hakkındaki milli teşebbüse devam olunacaktır.

6-) Kitap, yayım ve kütüphane işleri Fırka için mühimdir.

7-) Fırka'mız, Türk vatandaşlarının vücuda getirmiş oldukları ve getirecekleri bütün spor teşekküllerini, milletin kuvvetli ve iradeli tutulması noktasından fevkalade mühim sayar, bu teşekkülleri sürdürmeyi ve himaye eylemeyi vazife bilir...¹³¹

Cumhuriyet ile başlayan yeni dönemde Osmanlı Devleti'nden devralınan çok merkezli eğitim sistemini tek çatı altında birleştirmek eğitim politikalarının temel amaçlarından olmuştur. Tek bir yönetim, tek bir millet ve tek bir eğitim sistemi benimsenir. Yapılan tüm planlar, belirli bir hedef doğrultusunda bu temel ilkeye göre gerçekleştirilmeye çalışılır. Ulus egemenliğine dayalı ve tam bağımsızlığı kendisine ilke edinen genç Cumhuriyet, gelişmiş bir ulus olarak uygar dünyanın içinde yaşamayı ön plana alır. Hem devlet hem de ulus olarak, kendine çağdaş uygarlık düzeyinin üzerine çıkmak gibi bir hedef belirlemiştir.

Atatürk dönemi Milli Eğitim Bakanlarından Vasıf Çınar zamanında, eğitim ve kültür sorunlarını görüşmek üzere II. Heyeti İلميye toplantısı (1924) düzenlenir. Alınan kararlar arasında:

- İlkokul öğretim süresi altı yıldan beş yıla indirilmesi
- Ortaokul ve liselerin ayrı ayrı birer bölüm haline getirilmesi ve her ikisinin sürelerinin üçer yıl olarak belirlenmesi, böylece orta öğretimin yedi yıldan altı yıla indirilmesi
- Öğretmen okullarının eğitim sürelerinin dört yıldan beş yıla çıkarılması
- Kız liselerinin de erkek liseleri gibi tam sınıflı hale getirilmesi

¹³¹ **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, C. 25, 2. Baskı, Kaynak Yayınları, Ocak 2012, s. 156-157.

- Ortaokul, lise ve öğretmen okulu programlarının geliştirilerek sosyoloji derslerinin eklenmesi
- İlkokul öğretim programlarının geliştirilmesi
- Yeni ders kitaplarını yazdırılması

gibi konular bulunmaktadır. Bu konularla ilgili inceleme komisyonları kurulmuş, hazırlanan raporlar genel kurulda tartışılmış ve alınan kararların büyük bir kısmı uygulamaya konulmuştur. Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati döneminde III. Heyeti İlmiye toplantısı (1925) yapılır. Bu toplantıda:

- Devlet ve il bütçelerinden Milli Eğitim Teşkilatına ayrılan ödeneklerin daha yararlı bir şekilde kullanılması
- Okullara kayıt için başvuran çocukların, tümünün kabul edilmeleri için okul kapasitelerini artırıcı önlemlerin alınması
- Liselerin yeniden düzenlenmesi ve belirli merkezlerde kuvvetli liseler açarak yavaş yavaş çoğaltılması
- Öğretmen okulları ile diğer meslek okullarının belirli merkezlerde toplanması ve güçlendirilmesi
- Yatısız okullarda karma öğretim uygulanması
- Stajyer öğretmenlere verilecek pedagojik formasyonun esaslarının tespit edilmesi
- Talim ve terbiye işleri ile meşgul olmak üzere bir Talim ve Terbiye Dairesi kurulması

gibi konular görüşülmüş ve gerekli kararlar alınmıştır.¹³²

Eskinin yerine yeni eğitim anlayışı, uygulama ve yöntemlerin işleme konması zorlu bir süreçten geçmiştir. Cumhuriyet ile birlikte monarşik ve teokratik bir anlayışa göre düzenlenen eski programlar yerlerini pozitivist felsefe temelli, pragmatist bir tutumla ve Kemalist ideolojiye göre hazırlanmış yeni programlara bırakmıştır.

---

¹³² **Milli Eğitim Şuraları**, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Şura Genel Sekreterliği, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1995, s. 8-10.

2.5.1. Tevhidi Tedrisat Kanunu

18.yy'ın sonlarında itibaren Osmanlı Devlet'i, Cumhuriyetin ilanına kadar geçen sürede medreselerin yanında modern nitelikte ders veren eğitim kurumlarının da varlığıyla çift başlı bir sisteme sahipti. Bu sistemin doğal sonucu olarak birbirine zıt zihniyetler ve kültürler yetişmiş ve çatışma ortamı doğmuştu. Eğitim sisteminin tek bir çatı altında toparlamayı ve ortak bir kültür oluşturmayı hedefleyen Kemalist devrim, eğitimdeki bu sorunu gidermek amacıyla 3 Mart 1924 tarihinde Tevhidi Tedrisat kanununu yürürlüğe koyarak işe başladı. 1 Mart 1924'te TBMM açılış yılı nutkunda Mustafa Kemal bu konuyla ilgili şöyle bir beyanda bulunur:

“...Memlekete maarif nurunun yayılmasına ve en derin köşelere kadar nüfuz etmesine bilhassa gözümüzü dikiyoruz. Dört sene evvel maarife tahsis ettiğimiz vasıtaları bugün on misline çıkarmış bulunuyoruz. Evveleminde bu vasıtaların hakikaten verimli ve pratik olmasına ve asla israfa uğramasına ehemmiyet veriyoruz. Bu hal temin edilmiş bulundurulmakla beraber, maarifin vasıtalarını devamlı olarak artırmak lüzumuna olan kanaatimizi muhafaza edeceğiz.

Diğer taraftan özel idarelerden ve memleketin ayrı ayrı kaynaklarından maarife harcanan mesainin merkezden alakadarca takip olunmasını ve bu suretle genel mesainin ilerleme hedefine sevkinin ve ulaştırılmasının tesadüfe bırakılmamasını lüzumlu görüyoruz.

Milletin kamuoyunda tespit olunan eğitim ve öğretim birliği umdesinin bir an kaybetmeksizin tatbiki lüzumunu gözlemliyoruz. Bu yolda gecikmenin zararları ve bu yolda hızlı davranmanın ciddi ve derin semerleri seri kararınıza tecelli vesilesi olmalıdır. Darülfünunun mevcudiyet ve gelişmesine ve yüksek bir darülfünunun milletin genel eğitiminde, medeni gelişmesinde sahip olduğu kati tesirlere bilhassa nazarı dikkati çekerim.

Türkiye'nin eğitim ve maarif siyasetini her derecesinde tam bir anlaşılabilirlik ve hiçbir tereddüde mahal vermeyen açıklık ile ifade etmek ve tatbik etmek lazımdır. Bu siyaset her manasıyla, milli bir mahiyette olunabilir...”¹³³

Bu kanun, özü itibariyle yeni ve önemli bir anlayış temelinde yapıldığı için Türk eğitim tarihinde önemli bir yere sahiptir. Bu kanun ile belirlenen düzenlemeleri ve bunların aşamalı olarak uygulamaya nasıl konduğunu Yahya Akyüz şu şekilde sıralar:

“Madde 1: Ülkedeki tüm bilim ve öğretim kurumları Maarif Vekaletine bağlanmıştır.

Madde 2: Şeriye ve Evkaf Vekaleti ya da özel vakıflarca idare edilen tüm medrese ve mektepler Maarif Vekaletine bağlanmıştır.

Madde 3: Şeriye ve Evkaf Vekaleti bütçesinde mekteplere ve medreselere ayrılan para, maarif bütçesine geçirilecektir.

¹³³ Atatürk'ün Bütün Eserleri, C. 16, Kaynak Yayınları, Mayıs 2005, s. 228.

Madde 4: Maarif Vekaleti yüksek din uzmanları yetiştirmek için Darülfünun'da bir İlahiyat Fakültesi, imam ve hatip yetiştirmek için de ayrı mektepler açacaktır.

Bu maddelerden de anlaşılacağı gibi, Tevhidi Tedrisat Kanunu ile ya da onun sonuçları olarak eğitimimize aşağıdaki yenilikler ve değişiklikler getirilmiş olmaktadır:

a-) Tüm eğitim ve öğretim kurumları Eğitim Bakanlığına bağlanmakla, eğitim işlerinin tek elden yürütülmesi mümkün olmuştur. (Askeri okullar 1925'te tekrar Milli Savunma Bakanlığına bağlanmıştır.)

b-) Türk Eğitim tarihinde en uzun süre yaşamış öğretim kurumları olan medreseler kapatılmıştır. Bu kapatma Eğitim Bakanı Vasıf Çınar'ın 11 Mart 1924 tarihli bir genelgesi ile gerçekleşmiştir. O sırada mevcut 16 bin kadar medrese öğrencisi, buldukları yerlerin ilk, orta, lise ve öğretmen okullarına aktarılmış, hocalarının da isterlerse okullarda din dersi öğretmenliklerine atanabilecekleri belirtilmiştir.

c-) İmam ve Hatip mektepleri de 6 yıl sonra kapanmıştır.

d-) Eğitimde laiklik ilkesine doğru önemli bir adım atılmıştır. Fakat laiklik anayasaya 1937'de girecektir.

f-) İlahiyat Fakültesi de 1933 üniversite reformunda, Edebiyat Fakültesine bağlı bir araştırma enstitüsüne dönüştürülmüştür.

e-) İlk ve orta öğretimde din derslerinin saatleri azaltılmış, bu dersler bir süre sonra tümüyle kaldırılmıştır...¹³⁴

Anlaşılacağı üzere Tevhidi Tedrisat kanunu, laiklik yolunda atılan önemli adımlardan biridir. Cumhuriyet kurulduğunda mevcut eğitim kurumları olan mahalle mektepleri, medreseler, Tanzimat okulları, yabancı dilde öğretim yapan kolejler ve azınlık okulları, programlarının farklılık göstermesi sonucu olarak, farklı zihniyetlerin oluşmasına neden oldular. Cumhuriyet ile başlayan değişim süreci içerisinde tüm eğitim kurumları Milli Eğitim Bakanlığının denetimine ve gözetimine bırakıldı. Bu adım, eğitimde laikliğin eyleme dönüştürülmesi ve ortak bir kültür, ortak bir çatı yaratılması bakımından önemli bir ilerleştirdi.

---

¹³⁴ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, Pegem A Yayıncılık, Ankara 2004, s. 299-300.

3. BÖLÜM

Darülfünun ve Felsefe Bölümü

Batıya kapıların açılması ile beraber birçok alanda geri kalmışlığının farkına varan Osmanlı, Batı dünyasını aydınlığa kavuşturan felsefi fikir akımlarının eksikliğinin verdiği zararı zaman içerisinde fakat oldukça etkili bir şekilde fark ediyordu. Modernleşmek isteyen ama bunu yaparken de ucu görünmeyen dehlizlere giren Osmanlı, yeni yeni farkına vardığı düşünce hareketleri karşısında tutunacak bir dal arayan uçurumdaki adam konumundaydı. Osmanlı aydınları da farklı bir durumda değildi. Batı ile münasebetlerin yoğunlaştığı dönemlerde, çöküşe dur demeye çalışan aydınlar, Batıyı ileriye taşıyan fikir akımları ile tanışmış oldular. Her bir aydınımız kendince doğru bulduğu akımın savunucusu oldu. Fakat bu tür çabalar bir sonuç vermiyordu. Bu tarz işlerin daha kurumsal yapılması gerekiyordu. Osmanlı Batıda bu işlerin nasıl kurumsallaştığını inceleyip onların benzerlerini kendisi inşa etme düşüncesindeydi. Bireysel girişimler yerine kurumsal ilerleme fikri baskın gelmişti. Batıdaki tarzda eğitim veren okul kurma fikri geliştirildi. Batı tarzında bir üniversite, bir felsefe fakültesi kurulması çalışmaları yapıldı.

Osmanlı'da Batı tarzı bir üniversite kurma fikri ilk bölümde de sözünü ettiğimiz gibi 19.yy'ın ortalarına dayanmaktaydı. 1863 yılında açılan ilk Darülfünun halka açık genel kültür konferansları verme dışında bir yarar sağlamamış, ardından 1869'da yayınlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesiyle Darülfünun düşüncesi hakkında daha net adımlar atılmıştı. 1869 da ikinci kez açılan Darülfünunda bu kez belirli bir ders programı olsa da, bu program istenilen niteliklere sahip olmayıp, genel kültür düzeyini aşamamıştı. 1874'de bir kez daha, bu kez Mekteb-i Sultani'nin içinde açılan Darülfünun 1882 de kapatıldı. Bu üç girişimin başarısız olma sebebi istenilen donanımda öğretim görevlisi ve öğrencinin olmamasıydı.

3.1. Darülfünunun Kurumsallaşma Aşamaları

Darülfünun-ı Sultani'nin kapanmasının ardından uzun süre Darülfünun'un yeniden açılması ile ilgili herhangi bir girişim olmadı. Mehmet Said Paşa yer yer bu konuyu gündeme getirip II. Abdulhamid'e lahiyalar sundu. II. Abdülhamid tahta çıkışının 25. Yılında bu isteğe olumlu yanıt verdi. Padişahın onayının alınmasından sonra Maarif Nezareti tarafından hazırlanan nizamname ve ders programı, hazırlanan mazbata ekinde Sadrazam Said Paşa'nın arz tezkeresi ile padişaha sunuldu. Tezkere aynı gün kabul edildi. (*Darülfünun-ı Şahane Nizamnamesi*) 12 Ağustos 1900¹³⁵ tarihinde de yürürlüğe girdi.¹³⁶ Darülfünun-ı Şahane, Mekteb-i Mülkiye'nin binasına yerleştirildi. II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 25. Yılında, 31 Ağustos 1900 de tören ile açılan Darülfünun-ı Şahane'nin basın tarafından büyük ilgi görmesi beklenirken, beklenen ilgiyi görmemişti.

Açılıştan 2 sene sonra Maarif Nezareti, Edebiyat şubesinin öğrenim süresini 2 yıla düşürdü ve ders programını değiştirdi. 1904 de ders programı yeniden değiştirildi. Okutulan dersler yüzeysel genel kültür bilgilerinin üstüne çıkmıyordu. Haftalık ders saatleri de oldukça azdı. Edebiyat şubesi haftada 11-13 saat ders işliyordu. Cuma ve Pazar günleri tatil olduğundan haftanın 5 günü öğrenim yapılmaktaydı.¹³⁷

1846'da kuruluş kararı alınan, ancak uzun süre sonra öğretim hayatına başlayabilen ve birçok kez açılıp kapanan Darülfünun, 1908'de 'Darülfünun-ı Osmani'¹³⁸ adıyla tekrar açıldı.¹³⁹ Çağdaş bir Darülfünun inşa etme hedefi olan İttihat Terakki, bu amaç için yeni kürsüler kurdurdu, nitelikli öğrenci azlığını gidermek için

---

¹³⁵ Yayınlanan nizamname ile İstanbul Üniversitesi'nin bu tarihte kurulduğu kabul edilir. Bkz. Dölen, Emre, **Türkiye Üniversite Tarihi**, C. 1, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009, s. 268.

¹³⁶ Bu tarihten itibaren Darülfünun, Edebiyat şubesi ve felsefe dersleri bir daha kesintiye uğramadı. Bkz. Ayhan Bıçak, "*İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü*", **Kutadgubilig Dergisi**, S. 19, Mart 2011, s. 238.

¹³⁷ Emre Dölen, "*II. Meşrutiyet Döneminde Darülfünun*", **Osmanlı Bilim Araştırmaları Dergisi**, C. 10, S. 1, Y. 2008, s. 1-4.

¹³⁸ Darülfünun-ı Şahane ismi II. Meşrutiyet'in ardından Darülfünun-ı Osmani olarak değiştirilmiştir. 1913'ten itibaren İstanbul Darülfünun'u olarak anılmış, Mütareke döneminde tekrar Darülfünun-ı Osmani'ye dönmüştür. 1922 de TBMM hükümeti döneminde tekrar İstanbul Darülfünun u olmuş, bu ad 1933 Üniversite Reformuna kadar değişmemiştir. Bkz. Dölen, a.g.e. s. 4.

¹³⁹ Cüneyt Kaya, Ali Utku, "*Türkiye'de Modern Felsefe Tarihi Yazımının Serencamı*", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 9, S. 17, Y. 2011, s. 24.

yurt dışına öğrenciler gönderdi, nitelikli öğretim elemanı olmadığından yabancı öğretim elemanları getirildi. Ders kitapları çıkartıldı. Meşrutiyetin ilanını izleyen on sene içinde on dört Maarif Nazırı görev yaptı. Bu kadar kısa sürede bu kadar çok Maarif nazırının değişmesi süreklilik ve ilerleme fikrine elbette sekte vuruyordu. Bu konuda en büyük zararı henüz bebek adımları ile ilerlemeye çalışan Darülfünun gördü.¹⁴⁰

Darülfünun-ı Osmani'nin kurulmasıyla beraber bazı değişiklikler yapıldı. Darülfünun-ı Şahane de var olan öğrenci sayısındaki sınırlama kaldırıldı. Bu karar sonucunda Darülfünun-ı Osmaniye büyük bir öğrenci akını oldu. 1912 yılına gelindiğinde Maarif Nezareti Darülfünundan yeni programlar hazırlanmasını istedi. Mevcut yapıda *Ulum-ı Aliye-i Diniye* ve *Edebiyat* şubeler bulunuyordu. Yeni rapora göre Edebiyat Şubesi, *Tarih-Coğrafya*, *Lisan*, *Felsefe* olmak üzere üçe ayrıldı. Felsefe kısmına *Arap felsefesi* ve *Sosyoloji* eklendi ve seçmeli ders hakkı getirildi. Öğrenciler zorunlu derslerin yanında diğer kısımlardan dört saatlik ders seçebilirlerdi. Ancak önerilerin büyük kısmı bütçeye yük getireceği düşüncesiyle kabul edilmedi.¹⁴¹ 1915 tarihinde yeni bir düzenleme daha yapıldı. Bu nizamnameye göre *Ahlak*, *Mantık*, *Felsefe Tarihi*, *Metafizik*, *İslam felsefesi* dersleri verileceği duyuruldu.¹⁴²

Yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi İttihat Terakki yönetimi yabancı öğretim üyesi tahsisi konusunda adım atmıştı. Osmanlı Devleti geçmişten var olan Almanya ile yakın ilişkilerini İttihat Terakki döneminde daha da sıklaştırdı. Önceki yıllardaki ekonomi, askerlik ve eğitim alanındaki ilişkilerin olumlu sonuçlarını da göz önüne alarak özellikle eğitim alanında güçlü adımlar atılmaya başlandı. Bu adımlardan biri İstanbul'da bir 'Alman Üniversitesi' kurulması konusunda ön çalışmalar yapıp raporlar hazırlanmasıydı. Emre Dölen çalışmasında bize bu konuyla ilgili önemli bilgiler vermektedir. 1. Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından Enver Paşa'nın girişimleri sonucunda modern Alman eğitiminden faydalanılmasına karar verildi. Savaşın başlamasından kısa bir süre sonra Alman Dışişleri Bakanlığı Eğitim

---

¹⁴⁰ Dölen (2008), a.g.m. s. 4.

¹⁴¹ Dölen (2009), a.g.e. s. 295, 338, 339-340.

¹⁴² Mehmet Ali Ayni, **Darülfünun Tarihi**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, s. 57.

Dairesinde görevli olan Prof. Franz Schmidt bir ‘Alman Eğitim Enstitüsü’ kurmak üzere Türkiye’ye gönderildi. 1915 senesinde Schmidt Maarif Nezareti Müşaviri olarak göreve başladı. Almanların, Türk eğitim sisteminin içinde bu kadar hevesle yer almak istemelerinin temel amacı; ülkede hâkim olan Fransız öğretim yöntemleri yerine Alman Eğitim sistemini yerleştirmek, eğitimi Almanlaştırmaktı. Almanlaştırmaya eğitimin üst kademelerinden başlanmasının daha uygun ve faydalı olacağı kanaati hâkimdi. Schmidt dönemin Maarif Nazırı Şükrü Bey’i de ikna ederek 30-35 yaşlarındaki genç Alman öğretim elemanlarının ülkeye getirilmesini sağladı. Schmidt tarafından yürütülen görüşmeler neticesinde 1915 Ağustosunda isimler¹⁴³ saptanarak bunlarla anlaşmaya varıldı.¹⁴⁴

1924 yılına gelindiğinde Edebiyat Fakültesi’nde *İslam felsefesi*, *Ahlak felsefesi*, *Mantık* dersleri verilmeye başlandı.¹⁴⁵ 1929 senesinde Felsefe bölümü üç kürsüden meydana geliyordu. *Sosyoloji*, *Ruhiyat* ve *Felsefe Tarihi* olan bu bölümlerde öğrencilere İslam felsefesi dersleri de verilmiştir.¹⁴⁶

3.2. Darülfünunda Felsefe Eğitimi

Modern kurumların, modern değer yargılarının oluşumunda felsefenin çok büyük katkısı vardır. Bu yüzden felsefe, modern dönemin en önemli uğraşı olarak kabul edilmiştir. Yeni devlet anlayışlarının oluşmasında, yeni insanın, bilginin oluşmasında, Avrupa medeniyetini oluşturan temel değer ve kuramların oluşmasında felsefi arka plan vardır. Dolayısıyla çağdaşlık, bilim, modernlik, birey, haklar, liberalizm, çoğulculuk, ideoloji, teknoloji gibi unsurlar öyle ya da böyle felsefe ile ilişkilidir. Tüm bu sebeplerden dolayı felsefe, düşünce üretiminin en üst seviyesidir.

---

¹⁴³ Darülfünuna getirilen Alman hocalar ile ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz. Horst Widmann, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, Kabalcı Yayınevi, Mayıs 2000. s. 60-70.

¹⁴⁴ Dölen (2008), a.g.m. s. 29-30.

¹⁴⁵ Rahmi Karakuş, **Felsefe Serüvenimiz**, Seyran Kitap, İstanbul 1995, s. 114-115.

¹⁴⁶ Cengiz Orhonlu, “*Edebiyat Fakültesinin Kuruluşu ve Gelişmesi Hakkında Bazı Düşünceler*”, **Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan Edebiyat Fakültesi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1973, s. 68.

Darülfünunda felsefe bölümünü incelerken 3 başlık altında inceleyebiliriz. Bunlar a-) 1900-1933 yani reform öncesi dönem b-) 1933-1950 reform süreci yabancı hocalar dönemi c-) 1950 ve sonrası Doktoralı yerli hocalar dönemi.¹⁴⁷

1933 Reformu öncesi Darülfünunda ders veren hocalar incelendiğinde tamamına yakınının Dokorasız olduğunu görüyoruz. Bu durum felsefe bölümü için de geçerlidir. Peki, dokorasız hocaların felsefe ile münasebetleri ne düzeydeydi? Lisans sırasında veya doktora aşamasında felsefe merakı olan, yabancı dil bilen kişilerin felsefe bölümüne hoca olarak atanmaları yeterliydi. Örnek olarak Babanzade Ahmet Naim'in Darülfünuna geçiş sebebi Arapça ve Fransızcaya hâkim olmasıdır. Adı geçen dönemde böyle bir tavır sergilenmesinin nedeni açıktır. Her ne kadar eğitim alanında yenilikler yapılsa da doktora programlarını yürütecek akademik kadro yoktu.¹⁴⁸ Birinci Dünya savaşı yıllarında Almanya'dan yabancı öğretim görevlisi getirildiğinden söz etmiştik. Alman felsefeci Günther Jakobi ve psikolog Anschüttz felsefe bölümünde ders veren Alman öğretim üyeleridir. Felsefe bölümünde ders veren Ali Haydar Taner ve Orhan Sadettin'de Almanya'da yükseköğretim görmüş kişilerdi. O dönemde Darülfünununun ıslahat amacıyla getirilen hocalardan olumlu bir sonuç elde edilememişti. Günther Jakobi de bunlardan biridir. Alman hocalardan istenen verimin alınmamasının çeşitli sebepleri vardır. Darülfünundaki yerli hocaların muhalefeti bunlardan biridir. Bu ilk denemenin başarısızlığına karşılık 1933 reformuyla ülkeye getirilen Alman hocalar üniversitenin ıslahatı açısından faydalı olmuşlardır. Bu dönemde felsefe bölümüne gelen Alman hocaların etkisiyle hem yükseköğretimde felsefe öğretimi hem de Türkiye'de felsefe eğilimlerinin çeşitlenmesi açısından önemli olmuştur.¹⁴⁹

Reformdan önce felsefe bölümünde ders veren hocalar kimlerdi ve ders programı nasıldı? Bu sorulara da cevap vermemiz gerekiyor. 1908-1923 Döneminde İstanbul Darülfünunu felsefe bölümünde ders veren öğretim elemanları, verdikleri dersler, eserleri ve çalıştıkları yıllar:

---

¹⁴⁷ Ayhan Bıçak, **Türk Düşüncesi**, C. 2, Dergah Yayınları, İstanbul 2010, s. 259.

¹⁴⁸ Bıçak, (2010), a.g.e. s. 259.

¹⁴⁹ Kafadar, a.g.e. s. 265-267.

Tablo-1¹⁵⁰

<i>Öğretim Elemanları</i>	<i>Verdikleri Dersler</i>	<i>Eserleri</i>	<i>Yıllar</i>
<i>Emrullah Efendi (1858-1914)</i>	Hikmet-i Nazariye Usûl-i Terbiye ve Tedris İlm-i Ahlak	-	1908- 1913
<i>Filibeli Ahmet Hilmi (1856-1914)</i>	Tarih-i Hikmet İlm-i Ahvâl-i Ruh	İlm-i Ahvâl-i Ruh (1909)	1908- 1909
<i>Hüseyin Cahid (1874-1945)</i>	Hikmet-i Bedayi	-	1908
<i>Halid Ziya (1865-1945)</i>	Hikmet-i Bedayi	-	1909
<i>Ahmet Mithat (1844-1912)</i>	Hikmet-i Tarih	-	1909- 1912
<i>İzmirli İsmail Hakkı (1868-1946)</i>	İlm-i Hikmet Tarih-i İslam Felsefesi İslam Felsefesi Mabadattibiiyye Mantık	İlm-i Mantık, 1911 Felsefe Dersleri, 1914 Arap Felsefesi, 1915 Tarih-i Felsefe-i İslamiye, 1916 Felsefe-Hikmet, 1917 Felsefe-i Ula, 1917 İhvanü's Safa, 1918 Felsefe-i İslamiye Tarihi, 1922	1911- 1933
<i>Hamdullah Suphi (1886-1966)</i>	Hikmet-i Bedayi Terbiye	-	1913
<i>Ziya Gökalp (1876-1924)</i>	İçtimaiyat Tarih-i Edyan	İlm-i İçtima Dersleri, 1913 İlm-i İçtima-i Dini, 1913	1913- 1919

¹⁵⁰ Kafadar, a.g.e. s. 495-496.

		İlm-i İçtima-i Hukuku, 1914 Darülfünun Ders Notları	
<i>Mehmet Ali Ayni</i> (1869-1945)	Tarih-i Felsefe	İntikad ve Mülahazalar, 1923	1914- 1917
<i>İsmail Hakkı</i> (1886-1978)	Terbiye Usul-i Tedris ve Tatbikat Terbiyevi İçtimaiyat	Terbiye İlmi, 1916 Usul-i Terbiye ve Tedris, 1920 Terbiye Dersleri, 1923 İçtimaiyat Nokta-i Nazarından Terbiye, 1923	1913- 1933
<i>Babanzade</i> <i>Ahmet Naim</i> (1872-1934)	Mabadattabiiyye Ruhیات Ahlak Mantık	Felsefe Dersleri, 1915 Mebadi-i Felsefeden İlm-i Nefs (tercüme) 1915 Hikmet Dersleri, 1919 İlm-i Mantık, 1919	1914- 1933
Halil Nimetullah (1880-1957)	Mantık Ahlak	Darülfünunda Felsefe Dersleri, 1914	1914- 1933
Mehmet Emin (1891-1965)	Ahlak Felsefe Tarihi	Kant ve Felsefesi, 1923 Tarih-i Felsefe Notları, 1920	1915- 1926
Ali Haydar	Tecrübi Ruhیات Etfaliyyat	-	1915- 1926
Ahmet Emin (1888-1972)	İçtimaiyat İhsaiyat	-	1916- 1919
Dr. Anschütz	Psikoloji Terbiye	-	1915- 1918
Dr. Jakobi	Felsefe	-	1915- 1918
Necmeddin Sadık (1890-1953)	İçtimaiyat Ahlak	-	1916- 1927
Mustafa Şekip (1886-1958)	Ruhیات Terbiye	Ruhیات Dersleri, 1919 Ruhیات, 1924	1919- 1953

	Felsefe	Felsefe Dersleri, 1924 Felsefe-i Din, 1927 Psikolojiye Giriş, 1949 Psikoloji Dersleri, 1950	
Rıza Tevfik (1869-1949)	Mabadattabiiyye Estetik	Felsefe Dersleri, 1914 Mufaassal Kamus-ı Felsefe, 1916-1920 Mabadattabiiyyat Derslerine Ait Vesaik, 1919 OntolojiMebahisi, 1920 Estetik, 1920 Bergson Hakkında, 1920	1919- 1922
Mehmet İzzet (1891-1931)	Felsefe Tarihi Ahlak	Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat, 1923	1919- 1928

1926-27 Ders yılından itibaren felsefe bölümünde dersler iki devreye ayrıldı. Birinci devrede yer alan dersler disiplinlere giriş niteliğindedir. İkinci devre derslerinde ise derinlik amacı vardır. 1927-28 öğretim yılında okutulan ders programı şu şekildedir:

Tablo-2¹⁵¹

Dersler	Öğretim Elemanı	Saat
Birinci Devre		
<i>Umumi Ruhîyat</i>	Vekaleten Müderris Şekip	2
<i>Tarih-i Felsefe</i>	Vek. Müd. Orhan Sadettin	2
<i>İçtimaiyat ve Ahlak</i>	Muallim Bonafus	2
<i>Mantık</i>	Müderris Nimet	1
<i>Umumi Felsefe</i>	Müderris Ahmet Naim	1
<i>Tarih-i Edyan</i>	Müderris Dumeznil	2

¹⁵¹ Kafadar, a.g.e. s. 497.

<i>Tatbikat-ı Dersiyeye</i>	Müderri Ahmet Naim	2
<i>İslam Felsefesi</i>	Müderri İzmirli İsmail Hakkı	1
İkinci Devre (İhtisas Devresi)		
<i>Mantık</i>	Müderri Nimet	2
<i>Mabadattabiyye</i>	Müderri Ahmet Naim	2
<i>Terbiye</i>	Müderri İsmayıl Hakkı	2
<i>Tarih-i Felsefe</i>	Vek. Müd. Mua. Orhan Sadettin	2
<i>İslam Felsefesi</i>	Müderri İzmirli İsmail Hakkı	2
<i>Ruhiyat</i>	Müderri Şekip	2
<i>Ahlak ve İçtimaiyat</i>	Müderri Mehmet İzzet	2
<i>Tarih-i Edebiyat</i>	Müderri Dumeznil	1

Cumhuriyet'in ilk 10 yıllık döneminde Darülfünun Felsefe bölümündeki eğitimin en azından programlar açısından önceki döneme göre, genel olarak, önemli bir değişiklik göstermediği söylenebilir. Bölümde Almanya'da felsefe eğitimi gören ve Ernest von Aster'in yanında doktora yapıp ve Türkiye'de ilk doktoralı felsefeci olan Orhan Sadettin'e sahip olsa da Mehmet Emin, Mehmet İzzet gibi isimlerin ayrılmasıyla güç kaybetmişti. 1933 reformu öncesi Darülfünun Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümü eski gücünde değildi. İstanbul Darülfünunu kapatılmadan önceki 1933 yılının ilk devresi içinde yer alan ders programı Tablo-3 de gösterilecektir. Cumhuriyetin ilk on yıllık döneminde Felsefe bölümünde görev yapan öğretim elemanlarını listesi Tablo-4 de sunulacaktır.

Tablo-3

Dersler	Öğretim Elemanı	Saat
<i>Ruhiyat</i>	Müderri Şekip	3-3 ¹⁵²
<i>Mantık</i>	Müderri Nimet	2-3
<i>Metafizik</i>	Müderri Ahmet Naim	2-3
<i>İslam Felsefesi</i>	Müderri İzmirli İsmail Hakkı	2-3

¹⁵² İlk rakamlar haftalık ders saati sayısını, ikinciler haftalık uygulama saatlerini gösterir.

<i>Terbiye</i>	Müdürris İsmayıl Hakkı	2-1
<i>İçtimaiyat ve Ahlak</i>	Müdürris İsmayıl Hakkı	3-2
<i>Felsefe Tarihi</i>	Müd.Mua. Orhan Sadettin	2-3

Tablo-4¹⁵³

Öğretim Elemanı	Verdiği Dersler	İlgili Eserleri	Gör. Yılları
<i>İzmirli İsmail Hakkı (1868-1946)</i>	Tarih-i İslam Felsefesi İslam Felsefesi Mabadattabiiyye Mantık	Arap Filozofu Yakup el-Kindi, 1926 Müslüman Türk Filozofları, 1936	1911 1933
<i>İsmayıl Hakkı (1886-1978)</i>	Terbiye İçtimaiyat ve Ahlak	İçtimaiyat Nokta-i Nazarından Terbiye, 1923 Terbiye Dersleri, 1923 J.J. Rousseau'nun Terbiye Felsefesi, 1925 Terbiye, 1932	1913 1933
<i>Babanzade Ahmet Naim (1872-1934)</i>	Mabadattabiiyye Mantık	-	1914 1933
<i>Halil Nimetullah (1880-1957)</i>	Mantık Mantık ve Usuliyat	-	1914 1933
<i>Mehmet Emin (1891-1965)</i>	Ahlak Felsefe Tarihi Mabadattabiiyye ve Tarih-i Felsefe	Kant ve Felsefesi, 1923 Sokrat, 1931	1915 1926
<i>Ali Haydar</i>	Tecrübi Ruhiyat Etfaliyyat	-	1915 1926

¹⁵³ Tablo 3 ve 4 için Bkz. Kafadar, a.g.e. s. 498-499.

	Umumi Ruhیات		
<i>Necmeddin Sadık</i> (1890-1953)	İçtimaiyat Ahlak	İçtimaiyat, 1927	1916 1927
<i>Mustafa Şekip</i> (1886-1958)	Ruhیات Umumi Ruhیات	Ruhیات, 1924 Felsefe Dersleri, 1924 Felsefe-i Din, 1927 Psikolojiye Giriş, 1949 Psikoloji Dersleri, 1950	1919 1953
<i>Mehmet İzzet</i>	Ahlak Müzakere Ahlak ve İçtimaiyat	Milliyet Nazariyesi ve Milli Hayat, 1923 Felsefe Tarihi C.1, 1927 İçtimaiyat Dersleri, 1927	1919 1928
<i>George Dumezil</i> (1898-1986)	Tarih-i Edyan	-	1926 1931
<i>MaxBonafus</i>	İçtimaiyat ve Ahlak	İçtimaiyat, 1927	
<i>Orhan Sadettin</i> (1894-1964)	Tarih-i Felsefe	Felsefe Tarihi Usulü, 1930	1927 1933
<i>Mehmet Servet</i>		-	1929
<i>Ragıp Hulusi</i>		-	

3.3. Darülfünuna Yöneltilen Eleştiriler

Darülfünun konusunda yapılan onca yenileme, bir zemine oturtma çabalarına rağmen Türk politikacıları ve bilim insanları İstanbul Darülfünunu'nun 1920'lerdeki halini hiç yeterli bulmuyordu. Bir devrim yapılmıştı, toplumun tüm katmanlarında kökten değişim yaşanıyor, bunlar yaşanırken bir türlü istenen düzeye gelemeyen, devrime ayak uyduramayan tutucu yapıdaki bir üniversiteye karşı hoşnutsuzluk

gelişti.¹⁵⁴ Üniversite reformunun ardından yeni adıyla İstanbul Üniversitesi'nin açılışında (01.08.1933) Maarif Vekili Dr. Reşit Galip, geçmişi özetleyen bir konuşma yapar:

“...Memlekette büyük politik ve toplumsal dalgalanmalar olmaktadır. Üniversite bunun karşısında tarafsız bir seyirci rolünü sürdürdü. İktisat alanında önemli değişimler olmaktadır. Darülfünun, bununla tamamen ilgisiz görünüyordu. Hukukta köktenci değişiklikler yapıldı. Darülfünun yalnızca yeni kanunları ders programına almakla yetindi. Yazı reformu yapılmış, dilin özdeştirilmesi hareketi başlamıştı: Darülfünun bununla hiçbir suretle ilgilenmiyordu. Yeni bir tarih değerlendirilmesi ulusal bir hareket anlamında bütün ülkeyi sarmıştı. Darülfünun'un buna karşı ilgisini uyandırmak için üç yıl beklemek ve çabalar sarf etmek gerekti. İstanbul Darülfünun'u en sonunda sustu, kendi kabuğuna çekildi ve adeta ortaçağ yalıtılmışlığıyla dış dünyadan tamamen koptu...”¹⁵⁵

Konuşmadan da anlaşılacağı üzere İstanbul Darülfünunu devrimi yakalayamamış, âdeta ona sırtını dönmüştü. Atatürk'te bu eleştirilere katılıyordu. 1933'de TBMM'nin açılış konuşmasında İstanbul Üniversitesi'nin tepeden tırnağa bir reform yapılması gerektiğini ve bu yolda ısrarlı olduğunu belirtiyordu.

“Üniversitenin donatımına verdiğimiz önemi vurgulamak istiyorum. Hiç kuşku yoktur ki, yarım alınmış önlemler verimsizdir. Bütün tasarılarımızda olduğu gibi, öğretim işlerinde ve kurulacak üniversitede de köktenci önlemlerle hareket etmekte kesin kararlıyız.”¹⁵⁶

Anlaşıldığı üzere değişim kaçınılmazdı. Yeni bir devrim yapılmıştı. Toplum olağan gücüyle toparlanmaya çalışıyor, eskinin ağır, ilerlemeyen, kapalı yapısından kurtulmak için var gücüyle çalışıyordu. İlerlemeye kapalı, devrime mesafeli kurumlar dönüşmek, değişmek zorundaydı. İstanbul Darülfünunu da bundan nasibini alacaktı. Yazarlar, aydınlar da devrimin gerekliliklerini benimsemiş, coşkusunu hissetmişlerdi. Devrim gerekliliklerine uymayan kurumları eleştiren yazılar kaleme alıyorlar, yapılması gerekenleri, fikirlerini dergilerde, gazetelerde dile getiriyorlardı. Bu yazarlardan biri Falih Rıfkı'dır. 1932 senesinde yazdığı yazılarda, Darülfünun devrim nesillerinin 'kafasını' ve 'ahlakını' inşa edebilecek düzeyde olmadığını söylüyordu. Türk devrimi zihinlerdeki zincirleri çözmüştü. Bu sebeple *Darülfünun'un medreseli yanını, Osmanlı tarafını, hatta şehirli özelliklerini atıp, kurum salt Türk İnkılabı ocağı haline getirilmeliydi.* Falih Rıfkı'ya göre Darülfünun

---

¹⁵⁴ Widmann, a.g.e. s. 71.

¹⁵⁵ Ernst Hirsch, **Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi**, C. 1, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1998, s. 312.

¹⁵⁶ Hirsch, a.g.e. s. 312.

on yıldır devrim hakkında tek sayfa yazı kaleme almamıştı. Bu yanlıştı, çünkü ilim kurumları fedakârlık etmeli, devrime hizmet etmeliydiler.¹⁵⁷

Darülfünuna yöneltilen eleştirilerin bir diğer kaynağı Kadro dergisiydi. Kendisini ‘Aylık Fikir Mecmuası’ olarak tanımlayan Kadro dergisi Yakup Kadri, Şevket Süreyya, Vedat Nedim, İsmail Hüsrev, Burhan Asaf, Şevki Yazman tarafından 1932-1935 yılları arasında toplam 36 sayı yayınlandı. Kadro dergisine göre

“Türkiye bir inkılap içindedir. Bu inkılap kendine prensip ve onu yaşatacaklara şuur olabilecek bütün nazari ve fikri unsurlara maliktir. Ancak bu nazari ve fikri unsurlar inkılabı ideoloji olabilecek bir fikriyat sistemi içinde terkip ve tedvin edilmiş değildir.”¹⁵⁸

Dergi bu ideolojiyi oluşturmak için yola çıkmıştı. Derginin yazarlarından Burhan Asaf derginin 20. Sayısında Darülfünun için şunları söylüyordu:

“Bir müessese tasavvur ediniz ki, ilmi otoritesi, son zamanlarda didik didik olmuştur. En ünlü mümessilleri, dışarıda yaptıkları münakaşalardaki zaafalarını örtebilmek için, talebenin münakaşalı konferanslara gelmemesi yollarını aramakta yahut, matbuat sütunlarında yaptıkları münakaşaları terbiyenin haricinde kalan küfürlerle bitirmektedirler. Umarsınız ki, hiç olmazsa birbirlerinin ilimlerine ve kıymetlerine hürmetkardırlar. Hayır. Her biri kendi derdine düşerek ötekilerin cehaletlerine ve kıymetsizliklerine dair deliller ve vesikalar yetiştirmekle meşguldür. Öyle ki, darülfünunu teftişe memur edilen heyet, ilim tenhalığının yanında ahlak tereddisini de bizzarurtesbit etmek mecburiyetinde kalmıştır.”¹⁵⁹

Burhan Asaf’ın yazdıklarından anlaşılacağı üzere Darülfünundaki hocalar alanlarında hâkim olmayan, en ufak bir tartışmaya giremeyen, girdikleri tartışmalarda akademik bilgilerini ortaya kayacakları yerde küfür ile üste çıkmaya çalışan, kendilerini geliştirmemiş, yetersiz ve donanımsızdı. Toplumdaki devrim cereyanları, kurumda herhangi bir dalgalanmaya sebep olmamıştı. Asaf yazısına şöyle devam ediyor:

“... hayatın her safhasında değişiklikler yaparak ilerleyen Türk İnkılabı, memleketin yegane ilim ocağında bir tek akis uyandırmağa muvaffak olamamıştı. İnkılap hakkında yazılacak en güzel esere 2000 lira vadedilmesi bile, canlarından bezmiş gözüken müderrisleri müstakil tefekküre ve müstakil taharriye sevkedememişti...”¹⁶⁰

Kadro dergisi yazarı Şevket Süreyya’da Darülfünunu eleştirenler arasındadır. Şevket Süreyya Darülfünunun nasıl olması gerektiğini şu sözlerle dile getirir:

---

¹⁵⁷ Ali Arslan, **Darülfünun’dan Üniversiteye**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1995, s. 215-216.

¹⁵⁸ **Kadro Dergisi**, C. 1, S. 1, İleri Yayınları, Kasım 2011, s. 5.

¹⁵⁹ Burhan Asaf, “*Üniversite Manası*”, **Kadro Dergisi**, C. 2, S. 20, İleri Yayınları, Kasım 2011, s. 1100.

¹⁶⁰ Asaf, a.g.m. s. 1100.

“Darülfünunda cemiyet meseleleri işlenir, sentezize edilir ve izahlarını bulurlar. Mesela, bizim yeni devlet siyasetimize mesnet kılınan inkılapçılık, Devletçilik, ve Milliyetçilik mefhumlarının işleneceği, terkip ve izah edileceği yer Darülfünundur. Darülfünunun kürsüleri, cemiyetin yarattığı, cemiyetin ileri attığı ve kendi inkişafına mesnet kıldığı bu prensipleri birer birer alacak, bunların tarih içinde orjinlerini seyrini ve inkişaf istikametlerini, ahlak sahasında, felsefe sahasında, hukuk sahasında, edebiyat sahasında, iktisat sahasında adım adım işliyecek, terkip edecek, izah edecektir.”¹⁶¹

Şevket Süreyya tanımını yaptığı bu darülfünunun yapısına uygun bilim insanlarını ve bilim şeklini de anlatmıştır:

“...Bütün davası, cemiyetin hayat ve maişet şartlarını yeniden kurmak demek olan bir inkılap cemiyetinde, bizim, sistemleşmiş bilgilere ve tecrübelere ihtiyacımız vardır. Orta Anadolu'nun büyük bozkırını yeşertmek, çevre Anadolu'nun deli nehir sularını itaat altına alabilmek, yeşil Anadolu'nun dağını, ormanını adım adım işlemek ve kalabalıklaştırabilmek için, bir toprak, tecrübe ve hayat adamı demek olan alimin bilgisine ve tecrübesine muhtacız. Yoksa kendisi çamurlarda süründüğü halde, ruhu göklerin yüksek tabakalarında dolaşan cemiyetin, cemiyetin, hayatın, insanın ameli ve tatbiki davalarından tecerrüt edip bize kurunu vusta papazlarının menfur edasile mücerret, mukaddes, yüce ve gayri kabili idrak ilim cennetlerinden bahseden ve sonra da bu cennetlerin anahtarını ancak kendi elinde tuttuğunu söyleyen adam, ancak bir parazit, bir meczup ve muzır adamdır.

Halbuki, bizim Darülfünunumuzun kürsüleri, Türk İnkılabının ilk gününden bugüne kadar bütün cemiyet ilimleri sahasında, inkılabın kuruluş ve yaratış davalarını işliyen, reel olan, orijinal olan bir tek eser, bir tek broşür hatta bir tek sahife vermemiştir...”¹⁶²

Şevket Süreyya makalesinin ilerleyen kısmında Darülfünunda ıslahatın kaçınılmaz olduğunu ve bu ıslahatın nasıl yapılması gerektiğini Sovyetler Birliği ve İtalya'dan örnekler vererek açıklamaktadır:

“...Rusya'da ve İtalya'da Darülfünunların Rusya ve İtalya'nın yeniden kuruluşu davalarına bütün enerjileriyle bağlanışı acaba sebepsiz mi? Rusya'da Rus inşa planının davârları karşısında Rus toprağının kabiliyetinden şüphe eden bir alimin nasıl mahkum edildiğini okudum. Bu bir şiddettir. Milano'da aylardan beri beklenen konserine Balilaların marşı ile başlamadığı için kapı dışarı edilen beynelmilel san'atkarın hikayesini hepimiz hatırlarız. Bu da bir şiddettir. Fakat bu şiddetler bir inkılap hassasiyetinin ifadesidir. İnkılabın davalarına emniyet için ve bu davalara genç neslin vakfı nefis edebilmesi için, yani bir gün cemiyetin ruhi hüzalî [zayıflığı] karşısında istikametleri kaybedip (acaba genç nesle nasıl bir mefkure gösterebiliriz?) dememek için bu hassasiyet şarttır.

Eğer bu hassasiyet olmasa idi, eğer isimlerine ilim, san'at ve saire denilen ve bizde her birinin üstüne maverai biz gaze giydirilen şeyler, bu memleketlerde inkılabın günlük davalarına bağlanmasaydı kampanidi Roma denilen bataklık tarlaları, tarhlara benzeyen bir yeşil mamureye dönmez, Dinyaper kazaklarının kaval çaldığı sahillerde dünyanın en büyük sanayi mntıkası doğmazdı...”¹⁶³

¹⁶¹ Şevket Süreyya, “Darülfünunun İnkılap Hassasiyeti ve Cavit Bey İktisatçılığı”, **Kadro Dergisi**, C. 1, S. 14, İleri Yayınları, Kasım 2011, s. 687.

¹⁶² Süreyya, a.g.m. s. 688.

¹⁶³ Süreyya, a.g.m. s. 690.

Kadro dergisinde yayınlanan makaleleri göz önüne alırsak Darülfünuna yöneltilen eleştiriler çoğaltmak mümkün. Kısaca belirtmek gerekirse Darülfünun devrimin gerisinde kalmıştı. Devrime yetişmek için hiçbir çaba göstermiyordu. Hocaları yetersiz, donanımsızdı. Tüm bunlar Reform çalışmaları için oldukça güçlü sebeplerdi.

3.4. Malche Raporu

İstenen tarzda, modern, yeni fikirler üreten, çağı yakalamış, çağdaşları ile yarışabilecek nitelikte bir üniversite onca yenilemeye rağmen bir türlü kurulamamıştı. Atatürk ve Üniversite Reformu adlı çalışmasında Wıdmann, Modern Türk üniversitelerinin kurulmasını 4 dönem halinde ele alır.¹⁶⁴

a-) 1. Dönem: Reform yapan Osmanlı sultanlarının okul ve yüksekokul kurmasıyla başlar. Önceleri askeri geri kalmışlığını gidermek amacıyla ve Fransızlarında yardımıyla mühendislik, tıp ve harp okulları kuruldu. Yüzyılın ortalarında İstanbul'da farklı yüksekokulların kurulması devam etti. Kısa sürede vazgeçilen ve sonraları birçok defa tekrarlanan Avrupa tarzında bir üniversite, yani o dönemki adıyla Darülfünun kurma denemeleri de bu zamana rastlar. Avrupa tarzı üniversite kurma kararı Tanzimat Fermanının hemen ardından 21 Temmuz 1846'da Darülfünunun açılmasıyla noktalanır. Birkaç başarısız denemenin ardından 1900 yılının Ağustos ayında Darülfünun-i Şahane'nin yani *'İmparatorluk Üniversitesi'*nin kurulmasıyla yeniden hayat bulur.

b-) 2. Dönem: Darülfünun-ı Şahane'nin kurulmasıyla başlar. Birçok tarihçiye göre Darülfünun-ı Şahane batı örneklerine göre gerçek bir üniversitenin başlangıcı sayılır.¹⁶⁵ İstanbul Darülfünunu Jön Türk devrimiyle içinde bulunduğu medrese zihniyetinden bir nebze olsa sıyrılmıştır. 1. Dünya Savaşı sırasında Alman

---

¹⁶⁴ Wıdmann, a.g.e. s. 53-57.

¹⁶⁵ "1900 yılı ağustosuna gelindiğinde ve çok uzun hazırlıklar sonucunda daha sonra İstanbul Üniversitesi olan Darülfünun kapılarını açtı. Bu, İslam dünyasında gerçek anlamdaki ilk modern üniversiteydi..." Bkz: Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, 5. Baskı, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2011, s. 247.

profesörlerin getirilmesiyle yapılan atılım istenen sonuçları vermedi. Kaybedilen savaştan sonra üniversite, Cumhuriyet devrine kadar sessizliğe büründü. Gelen yoğun eleştiriler ve hükümetin baskısı altında adı 1933 senesine kadar Darülfünun olarak kaldı.

c-) 3. Dönem: Modern bir üniversite kuruluşu açısından ‘en önemli’ dönemdir. Atatürkçü Cumhuriyet’te ilk yüksekokulun kuruluşu bu döneme rastlar. Atatürk tarafından 1926’da Ankara’da kurulan *Hukuk Okulu* 1927’de Hukuk fakültesine dönüştürüldü. 3. dönemi 2 olay belirler; 1.’si İstanbul Üniversitesi’nin yeniden düzenlenmesi ya da başka bir deyişle yeniden kuruluşudur. 2.’si ise Ankara’da modern bir Ziraat Yüksekokulunun açılmasıdır. Bu tarihe kadar yalnızca İstanbul’daki yüksekokullarda bir gelişme yaşanırken, bu tarihten sonra bir yaygınlaşma görüldü. Yeni Başken Ankara’da 1935’de Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, 1936’da Ankara Devlet Konservatuvarı kuruldu.

d-) 4. Dönem: Kurulan üniversitelerin genişletilmesi ve yeni kuruluşların eskilerine eklenmeleri devri olarak anmak mümkündür. Coğrafi yönden bir yayılma yaşandığı dikkat çeker. İstanbul ve Ankara’daki köklü okulların yerinde kalıp, yeni yüksekokulların bunlara ilave olması bu dönemin en belirgin özelliğidir.

Darülfünunun, Cumhuriyet hükümetinin, Türk Devriminin heyecanına ayak uyduramadığını yukarıda dile getirmiştik. Darülfünun bir türlü ilerleyemiyor, Devrime yetişemiyordu. Medrese kabuğundan çıkamamış, kurum çağı yakalayamamıştı. Anlaşılacağı üzere, Cumhuriyet döneminde Darülfünun başına buyruk, sosyal gelişmelerden habersiz, toplumdan soyutlanmış bir kurumdu. Atatürk *Bütün tasarılarımızda olduğu gibi, öğretim işlerinde ve kurulacak üniversitede de köktenci önlemlerle hareket etmekte kesin kararlıyız.* Diyerek gidilecek yol hakkında bilgi veriyordu. Bu düşünceden hareketle İstanbul Üniversitesinde baştan aşağı bir reform yapılması amacıyla 1932 yılında Cenevre Üniversitesi’nden Prof. Albert Malche Türkiye’ye davet edildi. 16 Ocak 1932’de İstanbul’a gelen Malche, 18 Ocak’ta Ankara’ya gidip İsmet İnönü ve Maarif Vekili ile görüştü. 21 Ocak’ta tekrar İstanbul’a gelen Profesör, 24 Ocak’ta incelemelerine başladı. 15 Mayıs 1932’de tamamladığı raporunu Maarif vekâletine sunmak üzere 31 Mayıs’ta Ankara’ya

hareket etti. Ankara'ya gelen Malche, Başvekil İsmet İnönü, Hariciye Vekili Tevfik Rüştü, Adliye Vekili Yusuf Kemal beyler ile görüştüktan sonra 7 Haziran'da İstanbul'a gelip, 9 Haziran günü ülkesine dönmüştür. Bu, Prof. Malche'in Türkiye'ye birinci gelişidir. Malche, Hükümetin daveti üzerine ikinci kez 2 Mayıs 1933'te Türkiye'ye tekrar geldi. Bu gelişinde 'Darülfünun Islahat Komitesi' müşaviri olarak görev yaptı. Bu ikinci gelişinde bir yıla yakın görev yaptı ve 4 Nisan 1934 günü Türkiye'den ayrıldı. Bu dönem İstanbul Üniversitesinin yenilendiği, tasfiyelerin yapıldığı, Alman profesörlerin göreve başladığı dönemdir.¹⁶⁶

Malche'in hazırladığı rapor üç bölümden oluşmuştur. Birinci kısım, araştırmaların yöntem ve amaçlarını bildiren bölümdür. İkinci kısımda dönemin genel eleştirel bir incelemesi vardır. Üçüncü kısımda ise reform tekliflerini ayrıntılı bir şekilde ortaya koyar.¹⁶⁷ Malche raporu şu eleştiri ve gözlemleri ortaya koyar:

a-) Türkçe bilimsel yayın eksiktir

b-) Profesörlere ödenen az maaş onların yan işlerde çalışmalarında neden olmaktadır.

c-) Kullanılan ders metodu hiçbir şey vaat etmemektedir. Dersler ansiklopedik bilgi şeklinde verilmektedir. Bu sakıncalı ve bilimsel değildir.

d-) Öğrencilerin Yabancı dil bilgileri eksiktir. Galatasaray Lisesi'nden, Alman ve İngiliz okullarından mezun olanlar azınlıktadır.

e-) Geleceğin Türk profesörleri İstanbul üniversitesi çatısı altında yetişmesi henüz mümkün değildir.¹⁶⁸

Atatürk Darülfünununun kapatılmasına dair herhangi bir görüşe yer verilmeyen Malche'in raporunu¹⁶⁹ incelerken üzerine bazı notlar düşer. Atatürk'ün rapora düştüğü notlar ve genel değerlendirmesi şöyledir:

---

¹⁶⁶ Emre Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi**, C. 3, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Şubat 2010, s. 84-85.

¹⁶⁷ Wıdmann, a.g.e. s. 77-78.

¹⁶⁸ Wıdmann, a.g.e. s. 75-76.

¹⁶⁹ Kafadar, a.g.e. s. 252.

“1) İstanbul Darülfünunu lağvolunmuştur; yerine İstanbul Üniversitesi tesis olunacaktır.

2) Bunun tesisine Maarif Vekaleti memurdur.

Not:

1) Talebe, İngilizce, Almanca, İtalyanca veya Fransızca gibi en az bir yabancı lisan bilmelidir (okuyup anlamak).

2) İlim hürriyeti saklı. Fakat, idare ve talim heyetlerinin tayininde ve program tanziminde müdahale.

3) Memurlar, müstahdemler adedi çoktur (355). Bu vazifeleri muhtaç talebeye.

4) Kıymetsiz talebenin ilk sene cesareti kırılmalıdır.

5) Emin’in en mühim vazifesi ilmi meselelerle alakalıdır, idare işleri için bir memur lazım.

6) İstanbul Darülfünunu, kendisini şuurlu bir şekilde, belli bir noktaya sevk eden, ilmi ve fikri bir hızdan nasiplenmiş değildir.

Birkaç sene için yönelinecek istikameti Vekâlet tespit etmeli. Fakülte reislerinin müşterek ve devamlı çalışmaları (Emin tarafından) temin olunmalı.

9) Hoca tayin ve azlinde Vekâlet hâkim olmalıdır.

10) Darülfünunun en büyük zaafı, şahsi düşünce ve araştırmaya sevk eder tarzda öğretim yok. Ansiklopedik malumat veriliyor

11) Edebiyat Fakültesi çok fena.

12) Darülfünun hocaları! yoktur. Şimdilik hariçten getirmek lazımdır. Ondan sonra da kendi çocuklarımızı yabancı üniversitelerinde yetiştirmek lazım.

13) Tıp Fakültesinin nakli lazımdır.

14) Mülkiye Mektebi, Hukuk Fakültesi müşterek dersleri vardır. Yakın olmalı.

14) Yüksek Ticaret Mektebi, Hukuk Fakültesine devam.

15) Eczacı Mektebi, Fen Fakültesi müşterek dersler müşterek okunur.

16) Dişçi Mektebi-Tıp Fakültesi.

17) Kütüphanelerin ıslahı.

Notlardan sonra esaslı not

Prof. Malche'in raporu baştan nihayete kadar okunduktan sonra dikkat ve tespit olunması lazım gelen noktalar şunlardır:

1- Herhangi bir Türk aydın inkılapçısı lütfen Darülfünuna ve Darülfünun zihniyetiyle yani Türkiye Cumhuriyeti'nde bir kültür programı yapmak düşüncesiyle kafasını yorduğu zaman hemen bulup tespit edeceği gayet bariz noktalardır.

Şimdiye kadar bu açılardan şüphesiz davetlimiz Prof. Malche'in söylediğinden daha çok esaslı olarak görüş beyan ettiklerinin şahidi olduğumuzu inkâr edemeyiz. Fakat görüş sahibi vatandaşlar, kendilerini salahiyyetar kılınmamış tasavvur ettiklerinden dolayı görüşlerinde ısrarcı

görünmemişlerdir. Halbuki büyük âlim sıfatıyla ve şüphesiz bir fedakârlık karşılığında davet edilmiş ve vazifelendirilmiş olan adı geçen Profesör dahi kendinden nas ve âyet talep edenlere davası doğru ve iddiası isabetli olduğuna dair tek bir kelime söylememektedir. Bu adam yüksek milli bir ilim müessesesine temas ediyor ve bütün ifadeleri yalnız bu temasını izaha çalışır mahiyettedir. Yoksa müessesenin maddi hiç ve bilhassa manevi daha hiç takdirkârı olmadığını söylemekten çekinmiyor. Profesörü bu ifadesiyle cahil sayacak değiliz; bilakis takdir ederiz. Takdir ederiz, çünkü bu adam bütün nezaketini kullanarak diyor ki: Ben sizi anlamadım ki, ben sizi anlayamıyorum ki ve yapmak istediğiniz hakkında, size, Türklüğe uygun yüksek üniversiteyi nasıl kurmak istediğinizde özel fikrim yoktur.

Yalnız çok güzel bir çıkış noktasını farkında olmaksızın bu yabancı adam, bizim dahi bunun farkında olacağımızı zannetmeksizin, bize ifşa etmektedir. Bu adam raporunun 59. sayfasında aynen şöyle diyor: "Hakikatlere dayanmak lazımdır. Bu memleketteki (Türkiye) vaziyetin icapları ve ihtiyaçları meçhulümüz değildir. İstanbul Darülfünunu gibi bir darülfünunda, Türkiye gibi baştan başa yeniden teşekkül eden bir memlekette bu icaplar ve ihtiyaçlar her taraftan fazla ilmi alakayı çekmelidir. Türkiye'nin jeolojisi, tabii ve iktisadi coğrafyası, iklimi, çiçekleri ve bitkileri, kara ve deniz hayvanları, antropolojisi (sakinleri), mazisi (tarihöncesi), tarihi, sanayii, kültürü, yani genel olarak her şeyi. Bütün bu şeyler Türkiye'nin Darülfünununun tek mil kürsüleriyle alakadardır. Her şeydir.

Kürsüler bundan başka şeylerle işgal ediyorlarsa ne yazık, ne ayıp, ne utanmamazlıktır.

"İnsaniyetin genel fikri sermayesine Türkiye'nin verebileceği ve vermeye mükellef olduğu" şeyler ne büyüktür. "Doğu Avrupa ile Anadolu'daki büyük medeniyetler, burada (Türkiye) değilse nerede etraflica incelenecektir?"

"Türk sanatı tarihi" bütün insanîyet için inceleme sahasını burada bulamayacaksa bu sanat âşıkları hangi çöllere saldıracaktır.

İşte bize rapor veren Profesör, yalnız ve yalnız bu noktalarda yüksekliğini ve büyüklüğünü göstermekle bizim sevgimizi kazanmıştır. Ancak bizim şu veya bu yolda sevgimizi kazanmış olmak, bizim yüksek sevgilimiz ki bizim milli mefkûremizdir, onun bizce kavuşulur basit hedeflerden olduğunu temin etmiş olduğunu zannetmek hata olur. Bundan şunu çıkarmak ve arkadaşlarımızın dikkat nazarına getirmek isterim: Biz Türkler, bilhassa bu yüksek Türk inkılabını yapmış olanlar bilmelidirler ki: Bizi layık olduğumuz seviyeye çıkarmakta herhangi bir yabancı âlim. yabancı dâhi dahi olsa muktedir olamayacaktır. Düştüğümüz uçurumdan bizi kurtaracak, âlemin en yüksek tabakalı sahasına çıkaracak, yine bu uçurumdan çıkıp yükselmesini bilenler olacaktır. Bu adamlar, bu uçurumdan kendini ve milletini kurtarmış olanlar, medeniyet dünyasında yüksek gibi görünen her adamın huzurundan, incelemelerinden, fikir ve görüşünden istifade etmekte daima isabeti telakki olunacaktır, fakat bu noktadaki isabeti, kendisinin mensup olduğu memleket ve milleti hakkında karar vermesi için asla isabet telakki olunmayacaktır. Bunda ihtiyat kaydını gözden uzaklaştırmayacaktır.

Okuduğumuz rapor bir bakıma göre güya Türkiye'de bir yüksek tahsil müessesesi kurmak için nasihatleri ihtiva ediyor; halbuki hakikatte bütün Türkiye'de bir kültür programının ne olmasına, nasıl olmasına işarettir. O halde bizim için İstanbul Darülfünunu'nu ne yapalım diye bir mesele mevcut değildir. Bizim için, bütün Türkiye'de nasıl bir kültür planı yapalım? mesele budur. İşte biz, yalnız ve ancak biz, bu çetin mesele karşısındayız ve onu mutlaka halletmek mecburiyetindeyiz. Bu mesele açık surette hallolunmadıkça İstanbul Darülfünununun ıslahından bahsetmek ayıptır, abestir, manasızdır. Şimdi bu son ve mühim mesele ile işgal ve onu neticelendirme mecburiyetinde bulunan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, bütün medeni âlemdeki fikri, ilmi mektep faaliyetleri hakkında en son ve yeni ihtisaslardan istifade lüzumuna kani ise ve bunu yüksek asrı gelişmelere karşı bir mecburiyet halinde görüyorsa -ki bence böyledir- o halde bu rapor sahibi olan profesörü, fakat yalnız bunu değil, Almanya'nın, İngiltere'nin, Amerika'nın ilim âleminde yüksekliği tanınmış profesörlerini Türkiye Cumhuriyeti'nin idare merkezi olan Ankara'ya davet etmek ve onları orada toplamak için hiçbir fedakârlıktan çekinmez.

Esas görüşler Ankaralı olsun. Davet olunan âlimler bu yüksek milli görüşü mutlaka takviye edeceklerdir. İşte ondan sonra yukarıda bir vesileyle bahsettiğimiz kültür programı tespit olmuş bulunacaktır. Ondan sonra Darülfünun yahut "Üniversite Türk" dediğimiz zaman hemen Türk ilmektepleri karşımıza çıkacak. Şüphesiz Türk ilmektepleri. Türk orta ve lise mektepleri Türk yüksek camiası için, Türk yüksek camiasının istediği vasıflarda talebe yani muhatap, zekâ. ilim, fen özetle insanlık kabiliyeti yetiştirdikten sonradır ki, Türkiye'nin şurasında burasında ve her yerinde üniversite enstitülerinden bahsolunabilir. Görülüyor ki, mesele taştan, topraktan, vazodan bahsolunmakla neticelendirilmez. Vazo denilen kıymetli resimlerle hassas ve hitap edilebilir vatandaş yetiştirmektedir. Yoksa her nevi enstitüler hayvanlar ahırını olur.

Misal isterseniz talebe olarak gösteremem, fakat hoca olarak Zeki Velidi Bey gibi hayvan, ahmak, böyle bir hayvan T. Cumh.”¹⁷⁰

Atatürk'ün aldığı notlardan ve yaptığı değerlendirmeden özetle şunlar anlaşılır. İstanbul Darülfünunu kapatılıp yerine çağın yapısına uygun bir üniversite kurulmalıdır. Malche'in raporunda belirttiği gibi öğrenciler dil eğitimi konusunda oldukça zayıftır. Kurumda gereğinden fazla çalışan vardır. Bunlar azaltılmalıdır. İsteği ve potansiyeli olmayan öğrenciler zaman kaybedilmeksizin başka alanlara yönlendirilmelidir. Eğitim tarzı değiştirilmelidir. Modern tarzda bir kütüphane kurulmalıdır. Atatürk, Malche'in hazırladığı raporu sadece İstanbul Darülfünunu kapsamında ele almıyor. Ona göre bu rapor Türkiye'de bir eğitim, kültür programının nasıl olması gerektiğini ortaya koyan bir rapordur; çünkü ona göre mesele Darülfünunun ne yapılması değil, Türkiye'nin Nasıl bir kültür planı sergilemesi gerektiği hususudur.¹⁷¹

3.5. Reform Sonrası Felsefe Bölümü

Kafadar'ın eserinden öğrendiğimiz üzere, 1933 Reformundan sonra felsefe bölümünün kürsülerinde pek bir değişiklik olmamıştır. –Metafizik kürsüsünün kaldırılması dışında- Reformdan sonra kadrolarda yapılan iki önemli değişiklik vardır. Bunlardan ilki İslam felsefesi, metafizik, Mantık ve Terbiye hocaları kadro dışına alınmıştır. İkinci önemli değişiklik ise, reformdan önce olmayan Türk

---

¹⁷⁰ Atatürk'ün Bütün Eserleri, C. 25, Kaynak Yayınları, Ocak 2012, s. 361-364.

¹⁷¹ Arslan, a.g.e. s. 324.

Medeniyeti Tarihi kadrosu açılmıştır. İstanbul Üniversitesi felsefe bölümünün reformdan önceki ve sonraki kadroları aşağıdaki gibidir. ¹⁷²

Tablo-5

Kürsüler	Öğretim Elemanları	
	Reformdan Önce	Reformdan Sonra
Felsefe Tarihi	Müd. Mua. Orhan Sadettin Müd. İzmirli İsmail Hakkı	Doç. Orhan Sadettin Doç. Vehbi Eralp Asis. Niyazi Hüsnü Berkes
Metafizik	Müd. Ahmet Naim	-
Mantık	Müd. Nimet	Ord. Prof. Reichenbach Doç. Mehmet Karasan Asis. Nusret Şükrü Hızır
İçtimaiyat ve Ahlak	Müd. İsmayıl Hakkı	Ord. Prof. Gerhard Kessler Doç. Ziyaeddin Fahri Doç. Hikmet Sadık
Ruhiyat	Müd. Mustafa Şekip	Ord. Prof. Mustafa Şekip Doç. Sabri Esat Siyavuşgil
Terbiye	Müd. İsmayıl Hakkı	-
Estetik ve Sanat Tarihi	-	Doç. Kemalettin Yetkin Doç. Macit Şükrü Gökberk
Türk ve Medeniyet Tarihi	-	Doç. Kemalettin Yetkin Doç. Macit Şükrü Gökberk Doç. Hilmi Ziya Ülken

İkinci değişikliğin anlamı önemlidir. Reformun önemli amacı bir kültür yaratma, Türk bilimini oluşturmaktır. Felsefe bölümü de görevini yerine getirmelidir. İslam

¹⁷² Kafadar, a.g.e. s. 259-260.

felsefesi ve filozoflarının yerine Türk düşüncesi ve eğer varsa Türk filozoflarını araştırıp ortaya koymalı ve öğretmelidir.¹⁷³

Reformla beraber İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun kadro dışında kalması önemlidir. 1925 yılında Darülfünun Emmini olan Baltacıoğlu, Maarif Vekâletinin, kurumun özerkliğini ihlal eden girişimlerine karşı çıkmıştır. '*Saltanatın verdiği muhtariyeti Cumhuriyetin alamayacağını, muhtariyetin ilgası konusunu ise hiç tartışmayacağını*' belirtmişti. Daha sonraları Baltacıoğlu, muhalif çevrelerin toplandığı Serbest Cumhuriyet Fırkasına katılıp İstanbul İl başkanlığı görevinde bulunmuştur.¹⁷⁴ Islahat Komitesi'ndeki üyelerin, Darülfünundaki hocaları değerlendirebilecek yeterlilikte olup olmadıkları da ayrı bir tartışma konusudur. Hocaların bilimsel yetersizliğini ileri sürerek yapılan tasfiyeye karşılık yurtdışında okuyup ülkeye dönen kişilerin doktora yapmış olmaları şartı olmaksızın üniversitede yeni açılan kadrolara Doçent olarak atanmaları tartışmalara sebep olmuştur.¹⁷⁵ Islahat sürecinde tasfiye edilen isimlerden bir diğeri Halil Nimetullah Öztürk'tür. Programlar ismi 'Nimet Bey' olarak geçer. Medrese kökenlidir. O'na göre Darülfünun, Osmanlıyı meydana getiren bütün kurumlar gibi teolojik ve metafizik nitelikteydi. Hâlbuki Cumhuriyet dönemi üniversitesi, teolojik-metafizik zihniyetten sıyrılmış, pozitif zihniyete bürünmüş bir bilim kurumu olması gerektiğinden reform haklı gerekçelere dayanıyordu.¹⁷⁶ Darülfünun felsefe bölümünün ıslahattan önceki eğilimi Nimet Bey'in de belirttiği gibi Metafizik ve Teolojiktir. Bu eğilim 1933 reformundan sonra Reichenbach'ın etkisiyle tamamen zıt bir yörengeye oturmuştur. Ancak bu yeni yörengesi, Cumhuriyet Devriminin yapmak istedikleri ile örtüşmektedir.

1933 reformuyla Darülfünundaki felsefe eğilimine Alman filozofların çabalarıyla pozitivist bir yol çizilmeye çalışıldı. Atatürk'ün de bu pozitivist çizgiyi benimsediği Samsun Lisesi'ndeki incelemeleri sırasında katıldığı felsefe dersi

---

¹⁷³ Eyüp Sanay, **Hilmi Ziya Ülken**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1986, s. 12.

¹⁷⁴ Kafadar, a.g.e. s. 261.

¹⁷⁵ Yahya Akgüz, **Türk Eğitim Tarihi – Başlangıçtan 1997'ye**, İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1997, s. 311.

¹⁷⁶ Halil Nimetullah Öztürk, "*Türk Yurdu, Üniversiteden Muasır Medeniyetin Nur ve Ziya Kavşağı Olan Pozitif İlim Bekliyor*", **Cumhuriyet** 21 Ağustos 1933. Aktaran: Kafadar, a.g.e. s. 264.

sonrası yaptığı konuşmada ortaya konmaktadır. Ziya Somar'ın olaya şahit olan bir arkadaşından aktardığı hatırasına göre:

“...Talebe efendiler, değerli hocanızı dikkatle ve zevkle dinledim. İstifade ettim kendisine teşekkür ederim. Ancak deminden beri bu söylenenlerin neresinde felsefe olduğunu bir türlü kavrayamadım.

Efendiler; bence felsefe, ilim demektir; müspet ilme dayanmayan, sadece metafizik meseleler üzerinde duran bir düşünceye felsefe değil, ilm-i kelam derler. Biliniz ki, Türk milletinin istediği ve özlediği felsefe, onu müspet ilme, müspet hakikatlere götürecektir bir felsefedir. Bunun dışında kalacak bir felsefe ise zamanlarımızı boşuna harcamak, değersiz fikirler peşinde sonuçsuz çabalar sarfetmek olur...”¹⁷⁷

Atatürk'ün bu sözleri felsefede metafiziği dışlayan, pozitif bilimleri ön plana çıkarıp, felsefeyi pozitivizme yönlendiren anlayışı ortaya koyar. O'nun ‘Hayatta en hakiki mürşit ilimdir; fendir’ sözleri, bu pragmatik pozitivist fikir dünyasının ürünüdür. Reform sonrası İstanbul Üniversitesi felsefe bölümündeki pozitivist yönelim, Reichenbach ile gelen bilimsel felsefe, bu fikir dünyası ile uyumaktadır.

3.5.1. Hans Reichenbach (1891-1953)

İstanbul Üniversitesi felsefe bölümünün yapısını baştanbaşa değiştiren, yukarıda da değindiğimiz Prof. Reichenbach hakkında biraz daha ayrıntılı bilgi vermemiz yerinde olacaktır.

Mantıksal Emprizmin temsilcilerinden olan Reichenbach, fizik, matematik ve felsefe alanlarında yükseköğrenim görmüş ve ilerleyen dönemlerde çalışmalarını, olasılık çalışmaları ve bilimsel felsefe üzerine yoğunlaştırmıştır. 1933 senesi, Almanya’da büyük değişimlerin, baskıların ve toplumsal kamplaşmaların başladığı yıldır. Nasyonal Sosyalistlerin 1933’de iş başına gelmesinden sonra, Nazi öğrenci grupları, Reichenbach’ın derslerini protesto etmeye başladılar ve Profesör aleyhine kampanyalar başlatıldı. 1933 Mayısında öğrenciler Reichenbach’ın Marksist ve yarı Yahudi olduğunu belirtir suç duyurularını üniversite yönetimine sunmuşlardı. Reichenbach, Yahudi olması sebebiyle yapılan bu baskılar sonucu, çalışmakta olduğu Berlin Üniversitesi’nden uzaklaştırılmayı beklemeden istifa etti. İstifasının

---

¹⁷⁷ Ziya Somar, “Atatürk İnkılaplarının Fikir Kaynakları”, **Türk Kültürü Araştırma Dergisi – Atatürk Sayısı**, 2. Baskı, S. 37., Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1965. s. 48.

ardından İsviçre'ye mülteci olarak giden Reichenbach, Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamlarına Yardım Derneği (Notgemeinschaft Deutscher Wissenschaftler im Ausland Zürich) aracılığıyla aynı yıl eşi ve iki çocuğuyla Türkiye'ye iltica etti.¹⁷⁸

Ord. Prof. Dr. Hans Reichenbach, Türkiye'ye geldiğinde, reform sürecinden geçen İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünde görevlendirildi. Genel (umumi) felsefe ve Mantık kürsüsü başkanı olarak göreve başladı. Reichenbach Türkçe bilmiyordu. Bu sorun, derslerin Şükrü Hızır (1899-1980)¹⁷⁹, Halil Vehbi Eralp (1907-1994)¹⁸⁰ ve Macit Gökberk (1908-1993)¹⁸¹ tarafından öğrencilere tercüme edilmesi ile giderildi. Orhan Sadettin, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde felsefe tarihi dersleri veriyordu. O'nun rahatsızlanmasından sonra bu dersleri bir yıla yakın bir süre Reichenbach verdi. Ancak felsefe tarihi onun çalışma alanı olmadığından bu alanda ders vermeyi bıraktı. Yerine 1936'da Türkiye'ye iltica eden Ernst von Aster'i¹⁸² önerdi.¹⁸³

---

¹⁷⁸ Faruk Şen, **Ayyıldız Altında Sürgün** (Herbert Scurla'nın Nasyonal Sosyalizm döneminde Türkiye'ye sığınan Alman bilim adamları hakkında yazdığı rapor), Çev. Fatma Artunkal, Günizi Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 211.

¹⁷⁹ 1933 Üniversite Reformu'ndan sonra, üniversitede yabancı dil bilenlere ihtiyaç doğmuştur. Uzun süre Almanya'da bulunduğu için iyi derecede Almanca bilen Nusret Hızır, Türkiye'ye döndükten sonra Hans Reichenbach ile tanışmış ve o dönemde yeterli asistan kadrosu olmadığından, Reichenbach'ın da isteğiyle, önce öğrenci olarak derslere girmeye başlamıştır. Almanya'da bulunduğu dönemde, müzik, felsefe, matematik ve fizik gibi farklı alanlarla ilgilenmiş olan Nusret Hızır, felsefenin yanı sıra, fizik ve matematikte de yeterliği olduğu için, Reichenbach tarafından tercih edilmiştir. İstanbul Üniversitesi'nde felsefe lisans eğitimi aldığı dönemde, Reichenbach'ın Almanca olarak verdiği dersleri öğrencilere tercüme etmiştir. Felsefe bölümünde asistan olan Macit Gökberk'in askere gitmesinden sonra da, Reichenbach'ın derslerini de Nusret Hızır tercüme etmiştir. Reichenbach Türkiye'den ayrıldıktan sonra, Nusret Hızır'da Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne girmiş ve çalışmalarına orada devam etmiştir. Bkz. Arslan Kaynaradağ, **Felsefecilerle Söyleşiler**, Elif Yayinevi, İstanbul 1986, 22-23, 28.

¹⁸⁰ Halil Vehbi Eralp, İstanbul Erkek Lisesi'ni bitirdikten sonra, 1928-1929 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümünde lisans dersleri almaya başladı. 1929 senesinden itibaren ise eğitimini Fransa'da sürdürdü. 1929-1932 yılları arasında Bordeaux ve Sorbonne üniversitelerinde felsefe eğitimi almış ve 1934'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümüne asistan olarak atanmıştır. Reichenbach'ın Fransızca verdiği dersleri Türkçe'ye tercüme etmiştir. Bkz. Kaynaradağ, a.g.e. s. 65-66.

¹⁸¹ 1932 senesinde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'ne asistan olarak giren Macit Gökberk, Hans Reichenbach'ın 'Mantık' adı altında verdiği dersleri öğrenciye tercüme etmiştir. Bu dersin Türkçe terimlerini, o zaman Felsefe Bölümü'nde öğrenci olan Nusret Hızır ile birlikte araştırmıştır. Macit Gökberk, asistan olduktan kısa bir süre sonra Almanya'ya giderek doktorasını yapmıştır. Bkz. Kaynaradağ, a.g.e. s. 19,22.

¹⁸² Prof. Ernst von Aster 1936-1948 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümünde Felsefe Tarihi dersleri vermiştir. Bkz. Kafadar, a.g.e., s. 268.

¹⁸³ Kaynaradağ, a.g.e. s. 67-68.

Pozitivist felsefe çevresinin ileri gelen düşünürlerinden ve bu alanda uluslararası bir otorite olan Reichenbach, Türkiye’de bulunduğu yıllarda bu görüşlerin üniversitede yerleşmesinde ve temsilciler edinmesi konusunda çalışmıştır. İstanbul Üniversitesi’nde görev yaptığı dönemde, alanıyla ilgili uluslararası kongrelere katılmış ve bildiriler sunmuştur. 2-7 Eylül 1934 tarihlerinde Prag’da düzenlenen 8. Uluslararası Felsefe Kongresinde bir bildiri, 1935 yılında Sorbonne’da düzenlenen Uluslararası Bilim Felsefesi Kongresi’nde üç bildiri sunmuştur.¹⁸⁴

Reichenbach, felsefe bölümü seminer kitaplığının kurulmasında da büyük katkı sağlamıştır. Son çıkan kitapların getirilmesi ve güncel literatür takibinin sağlanması ile felsefe kitaplığı çağının büyük üniversitelerinin felsefe kitaplıkları ile yarışabilecek düzeye erişmiştir.

1938 senesinde Türkiye’den ayrılarak Amerika’ya yerleşen ve çalışmalarında burada devam eden Reichenbach’ın ülkemizden ayrılma sebebi, diğer Alman hocalarda olduğu gibi emeklilik garantisi verilmemesi ve çocuklarının yetişmesi için duyduğu eğitim kaygısı olmuştur.¹⁸⁵

İstanbul Üniversitesinin ve Felsefe bölümünün kurumsallaşma sürecini, reform öncesi ve sonrası durumunu anlatıp Orta öğretimdeki felsefe eğitimi hakkında bilgi vermemek olmazdı. Cumhuriyet döneminde felsefe dersinin eğitim planı içindeki yerini ele almadan önce, cumhuriyet öncesi eğitim planında felsefenin yerini belirlemede fayda vardır.

3.6. Orta Öğretimde Felsefe

Orta öğretimde felsefe dersleri ilk kez 1910 senesinde ders programlarında yer aldı.¹⁸⁶ Bu seneden itibaren felsefe dersleri liselerin sadece son sınıflarında ve haftada sadece üç saat olarak verilmekteydi. 1914 senesinde orta öğretimin süresi on

---

¹⁸⁴ Abdülhak Adnan Adivar, **Bilgi Cumhuriyeti Haberleri**, T Neşriyatı, İstanbul 1945, s. 128-129.

¹⁸⁵ Kaynarcağ, a.g.e., s. 28, 181.

¹⁸⁶ Hasan Ali Yücel, **Milli Eğitim ile İlgili Söylev ve Demeçler**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s. 147.

iki yıla çıkarıldı. Bu yıldan itibaren felsefe derslerine verilen önemin arttığını görürüz. Önceden son sınıflara verilen felsefe dersi, bu yıldan itibaren on birinci sene fen ve edebiyat şubelerine bir saat, on ikinci sene fen şubesine bir sene, edebiyat şubesine de iki saat verilmiştir. 1915 yılıyla beraber felsefe dersinin haftalık ders saatinde artış olmuştur.¹⁸⁷ 1922 senesinde ise, felsefe ders saati lise ikinci ve üçüncü sınıflarda iki saat olarak belirlenmiştir. Orta öğretimde ders kitabı olarak da Salih Zeki Bey'in Felsefe-i İlmiye ve Ahlakiye¹⁸⁸ adındaki eseri kullanılmıştır.¹⁸⁹ Birinci bölümde belirttiğimiz üzere Rıza Tevfik, orta öğretim programlarında felsefe öğretiminin yer almasını sağlamış önemli bir eğitmendir. 1914 senesinde Rehber-i İttihad-i Osmani adındaki özel lisede verdiği felsefe derslerini kitaplaştırıp 'Felsefe Dersleri' adıyla yayınladığını söylemiştik. Rıza Tevfik'in 'Felsefe Dersleri' adıyla topladığı ve yayınladığı çalışmanın içeriği hakkında bilgi vermeyi uygun bulduk.

Felsefe dersleri genel olarak beş bölümden oluşmakta, a-) Felsefeye giriş b-) Fenomenoloji, c-) Bilgi Teorisi, d-) Evrim Felsefesi, e-) Felsefe Tarihi

İlk bölümde felsefenin tanımları ve anlamından söz edilmiştir. Ayrıca felsefenin ortaya çıkış nedenleri, felsefenin bilimlerle ilişkisi ve felsefenin konuları hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde fenomenoloji başlığı altında bilginin inşası problemleri hakkındaki görüşler karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Üçüncü bölümde vicdanın ve bilinçli olmanın nasıl ortaya çıktıkları hakkında bilgi verilmiştir. Sık sık H. Spencer'a atıfta bulunulmuştur. Dördüncü bölümde sofistler ve sofizme yapılan eleştiriler çürütülmeye çalışılmış böylece felsefe tarihi kısa bir şekilde anlatılmıştır. Son bölümde ise bilginin araçları, konusu ele alınmış, ilk çağ filozoflarından başlanarak günümüze kadarki filozofların görüşleri kısa bir şekilde anlatılmıştır.¹⁹⁰

'Felsefe Dersleri' kitabı, Osmanlı eğitim tarihinde özel bir lisede okutulan felsefe ders kitabı olması bakımından önemlidir. Ancak bu kitabı hiçbir şekilde müfredat programı olarak ele alamayız; çünkü müfredat programı olması için, ülke

---

¹⁸⁷ Tarihe dikkat etmek gerekir. 1915 senesi aynı zamanda Darülfünuna Alman hocaların getirtildiği tarihtir.

¹⁸⁸ Kitap Fransızcadan Çeviridir.

¹⁸⁹ Arslan Kaynaradağ, **Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Felsefe**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 85.

¹⁹⁰ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Rıza Tevfik, **Felsefe Dersleri**, ÜBL Yayınları, Ankara 2001.

genelinde öğretim birliğini sağlamak amacıyla bakanlık tarafından bastırılması, alanın öğretmenlerinden fikirler alınması, hangi konuların hangi maksatla anlatılacağı, bu derslerin öğrencilere hangi davranışları kazandıracağı önceden belirtilmelidir.

Orta öğretimde felsefe derslerinin 1910 senesinde başladığını ve programda yer aldığını yukarıda söylemiştik. Cumhuriyet dönemi ile beraber eğitim sistemimiz yeni bir bakış açısı kazandı. Eğitim kurumları yeniden düzenlendi, eğitim daha planlı, daha programlı hale getirildi. Atatürk; Osmanlı Devletinde var olan eğitimin kuruluşunu ve özü gereği milli olmadığını belirtir. Bu eğitim ile ulusal kültürümüze aykırı, topluma yabancı, bireysel yeteneklerin gelişmediği bireyler yetiştiğini düşünür.¹⁹¹ 1924 yılının 23 Nisan'ında Maarif Vekili Vasıf Bey başkanlığında II. Heyet-i İlmiye toplantısı yapılır. Toplantının amacı; Cumhuriyet dönemi eğitim sisteminin Cumhuriyet Devriminin ruhuna uygun bir biçimde yapılandırılması için gereken ilke ve amaçların belirlenmesidir. Maarif Bakanı bu gerekçesini şöyle dile getirir:

“Eski zihniyetlere göre yazılmış eser ve kitapların, Türkiye Cumhuriyeti'nin mekteplerinde artık yeri kalmamıştır.”¹⁹²

Cumhuriyet döneminde felsefe dersi için hazırlanan ilk müfredat 1938 tarihlidir. Ders için program hazırlanması ise 1926 tarihine rastlamıştır. 1929 senesinde Hatemi Senih tarafından Cumhuriyetin ilk felsefe kitabı yayınlanır. Kitap Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanır.¹⁹³

Tıpkı Darülfünun örneğinde olduğu gibi felsefe öğretimi için en büyük engel felsefe öğretmenlerinin donanımsız olmasıydı. Bu sebeple felsefe derslerine yardımcı olması düşüncesiyle yardımcı kitaplar hazırlandı. Konuyla ilgili olarak Kaynardağ;

“1930'lu yılların ortalarına doğru, en yararlı girişimlerden biri Bakanlığın, Felsefe Derslerine Yardımcı Kitaplar Dizisini yayınlaması oldu. Bu dizide yaklaşık 30 kitap vardır.

---

¹⁹¹ Mehmet Başaran, “*Türk Eğitim Tarihi İçinde Liselerde Felsefe Eğitimi*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, İstanbul 1995, s. 47.

¹⁹² Mustafa Ergün, “Atatürk Devri Türk Eğitim Tarihi”, s. 2. (<http://egitim.aku.edu.tr/ata1.htm> Erişim Tarihi: 18.11.2013).

¹⁹³ Kaynardağ (2002), a.g.e., s. 88.

ilk kitap 1934 yılında yayınlanan Prof. M. Şekip Tunç'un Bergson'dan çevirdiği Yaratıcı Tekamülden Hayatın Tekamülü'dür.¹⁹⁴

1930 senesinden 1950'li yılların sonlarına kadar yardımcı kitap basılmıştır. Bu kitaplar aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo-6¹⁹⁵

Kainatın Muammaları	Yaratıcı Tekamülden Hayatın Tekamülüne	Mistiklik ve Mantık
Beşeri Bilginin Prensipleri	Ahlak Tecrübesi	Kant'tan Parçalar
İnsan ve Akilesi Hakkında Yeni Deneyişler	İlim ve Filozofi	Etika
Monadoloji	Uzluğ Oğlu Farabi'nin Eserlerinden Seçme Parçalar	Bediiyat
Hayatın Mihaniki Telakkisi	Bilgi ve Hata	Felsefede İلمي Metod
Felsefe	Metafizik Düşünceler	Felsefenin İlkeleri
İçtimai Mektep	Küçük Felsefe Sözlüğü	Felsefe Ödevleri
Metod Üzerine Konuşma	Çocuk ve Genç Ruhı	Eflatun'un Devlet Görüşü
Mantık	Genç Bir Şaire Mektuplar	Nietzsche ve Alman Felsefe Düşünüşüne Giriş
Felsefe Meseleleri	Fikir ve Söz Hürriyeti	Felsefe Meselelerinin Bugünkü Durumu
Sanatta Yaratıcılığın Sırrı	Metinlerle Felsefe Tarihi	

¹⁹⁴ Kaynardağ (2002), a.g.e., s. 90.

¹⁹⁵ **Felsefe Dersleri Yardımcı Kitapları**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1944, s. 9.

3.6.1. 1934 ve 1938 Yılları Ortaöğretim Felsefe Dersi Müfredatları

Milli Eğitim Bakanlığı arşivinde en eski felsefe ders müfredatı 1934 tarihli'dir. 1923 yılında 1934 tarihine kadar geçen sürede müfredat programı hakkında net bir bilgi mevcut değildir. 1934 yılı Lise Ders Müfredatı:

“Konular:

Metafizik

-Felsefe tabirinin manası: Felsefe nedir?, Filozof kime derler?, Felsefe ve filozof tabirlerinden eski zamanlarda ve zamanımızda anlaşılan mana., Felsefi dehanın ilmi terakkileri, içtimai hayat üzerindeki tesiri

Felsefi Meseleler

-Maarif nazariyesi, muhtelif meslekler, nascılık (Dogmatizm), has banilik (Septisizm), İntikatçılık (Kritisizm), ispatıyla izafiyetçiliği

Hakikat hakkında telakkiler

-Zihniyecilik (İntellektualizm), Pragmatizm

Madde hakkında Telakkiler

-Hakikiye (Realizm), İftikariye (İdealizm), Enerjetizm, Mekanizm.

Hayat hakkında telakkiler

-Menakizm, Vitalism

Hayvani ve nebati nevelerin tekevvünü hakkındaki nazariyeler

-Hilkat, İstihale meslekleri: Lamarkisizm, Darwinism

Ruh

Maddiye mezhebi, ruhiye mezhebi, ruhiye yi mutlaka mezhebi

Ruh ve maddenin münasebeti ve muhtelif muvazat nazariyeleri

Beşeri amalin tayini sureti; ihtiyar ve cebir

Mutlak ve Allah

-Allah tasavvuru, Allahın varlığını ispat için serdedilen delillerin kıymeti, teism, panteism, ilahiye

Dinin menşei ve vazifesi hakkında onsekizinci ve ondokuzuncu asırlarda başlıca meslekler

Estetik

Güzellik, bedii güzellik, tabiatta güzellik, güzel süblim, güzel ile süblim arasındaki fark.

San'at: tarifi, kısımları, san'at hakkındaki muhtelif telakkiler, sanatın ahlak ile münasebeti.

Ahlak

Mevzuu, vicdan ve ahlaki kanun, ahlaki his, mükellefiyet ve mesuliyet, ahlaki müeyyideler, insanı hayatı gayesi ve saikleri hakkında felsefi meslekler: hazza mestenit ahlak, nef'e müstenit ahlak, şahsi nefi, ihtisasa müstenit ahlak.

Kemal mefhumuna müstenit ahlak, vazifeye müstenit ahlak.

Vazife ve saadet, ferdi tekamül, beşeri terakki.

Fazilet ve rezilet

Muhtelif ahlaki tezahürler. Şahsi, ailevi, içtimai ahlak hakkında umumi malumat.

NOT: Muallim bu bahislerde muhtelif misallerle ahlaki kıymetler hakkında talebenin nazari dikkatini celbedecek ve bunların ehemmiyeti hususunda fikirler verecektir. Felsefe dersi lise son sınıflarda, edebiyat şubelerinde haftada iki saat öğretilmektedir.”¹⁹⁶

1934'teki müfredat programı görüldüğü üzere yoğun bir programdır fakat eksiklerle doludur. Öğrenciye kazandırılacak davranışların ne olduğu, felsefeden beklenen amaçlar belirtilmemiştir. Bu müfredat programı Maarif Bakanlığı tarafından yeterli bulunmamıştır. Felsefe derslerinin yeniden düzenlemesi için bakanlık tarafından bir dizi çalışmalar yapılmıştır. Dönemin Kültür Bakanlığı bir komisyon kurarak '*Filozofi Program Kılavuzu*' çalışmalarına başlamıştır. Komisyonda Hasan Ali Yücel, Mehmet Emin Erişingil, Hilmi Ziya Ülken, Sadri Ertem bulunur. Komisyon 31.08.1935 tarihinde çalışmasını dönemin Kültür Bakanı Saffet Arıkan'a sunar.

Filozofi Program Kılavuzu'nda felsefe derslerinde metinlerden yararlanma yollarından bahsedilmiştir. Kılavuzda felsefe dersleri için şu esaslar belirlenmiştir:

- a- Bir Filozofi meselesinin nasıl ortaya konduğunu, nasıl incelendiğini öğretmek
- b- O meselenin zamanımızdaki halini anlatmak.
- c- Talebeye felsefi bir zevk vermek.
- d- Talebeyi bazı Filozofi ıstılahlarına alıştırmak için okunmalıdır.

---

¹⁹⁶ **Lise Ders Müfredatı – Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaleti**, Maarif Vekaleti Yayınları, Ankara 1934.

[Bu metinleri okuturken öğretmenin göz önünde bulunduracağı noktalar şunlardır:]

- a- Talebenin bu metinleri kendiliğinden okuyup anlaması güç olduğundan metinlerin sınıfta öğretmen tarafından okutulup izah edilmesi gerektir.
- b- Öğretmen okutacağı parçayı önceden seçmeli, sonra o parçadaki meselenin, filozofun vazettiği zamandaki ve şimdiki değerini söyleyerek irdesel dikkat için lazım gelen hazırlığı olmalıdır.
- c- Öğretmen, okuttuğu her cümledeki mefhumları masallerle talebeye anlatmalı, aynı manayı başka başka şekillerle söylemeli ve talebeye söyletmelidir.
- d- Öğretmen, metindeki fikirlerin vakıyalardan çıkmış olduğunu belirtmeli, o filozofun düşüncesinin dayandığı vakıyaları canlandırmalıdır.
- e- Öğretmen Filozofi metinlerinden en aşağı ikisini okutmalı, bunlar arasında karşılaştırma yapmalıdır. Bununla beraber öğretmen, bir metnin ancak lazım gördüğü parçalarını okutabilir.”¹⁹⁷

1938 yılında Lise ders müfredat programı yeniden yayınlanır. Bu programda eskisinden farklı olarak metafizik konusu çıkarılmıştır. Diğer önemli nokta ise Cumhuriyetin kuruluşundan sonra Cumhuriyet devriminin ruhu ders programlarında yer almıştır. 1935 senesinde çalışmaya başlayan komisyondan sonra, müfredat programı düzenli bir şekilde hazırlanmış, felsefe derslerine cumhuriyet, demokrasi, laiklik, yurttaşlık gibi cumhuriyetin temel ilkeleri yer almaya başlamıştır. 1938’de yayınlanan Lise ders müfredatı şöyledir:

“Amaçlar:

- a-) Talebenin lisede okumuş olduğu dersler arasındaki münasebetleri göstermek, bunları gencin kafasında sistemli bir bütün haline sokmak ve böylece daha önce okumuş olduğu bilgilerin değerleri üzerinde düşündürmek.
- b-) İnsanı bir bütün halinde tanımak için fizik ve fizyolojinin verdiği bilgileri psikolojik ve sosyal hayata ait bilgilerle tamamlamak.
- c-) Liseyi bitirip hayata atılacak veya türlü türlü mesleklere girecek olan gençlere yeni hayat alanında Türk ulusunun ilerlemesine yarar genel içtimai ve fikri prensipleri kazandırmak ve onları kendi meslek san’atlarının ötesini görebilir iş adamları ve memlekete en yararlı yolda doğru düşünebilen yurttaşlar olarak yetiştirmek.
- d-) Hususile dünya harbinden sonra her yurttaşın gündelik hayatında önüne çıkan ekonomik ve sosyal vakıalar üzerinde düşünme melekelerini kazandırmak.
- e-) Filozofi dersleri, edebiyat derslerini de tamamlamalıdır. Her ulusun edebiyatı kendi ulusal ülkülerini meydana çıkarıp yaymakta önemli bir yol olmakla beraber psikoloji ve sosyoloji dersleri de bu hususla edebiyata yardım ederler.

---

¹⁹⁷ **Lise Filozofi Programı Kılavuzu – 1935/1936 Öğretim Yılı İçin**, Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1935.

f-) Filozofi derslerinin esaslı amaçlarından birisi de müspet ilimlerin ayrı ayrı vermeleri lazım gelen pozitif ilim görüşünü şuurlu ve sistemli bir zihniyet haline getirmektir.

g-) Filozofi dersleri gençlerin dar görüşlülükten kurtulup her meseleye ayrı ayrı noktalardan bakabilme melekesi kazanmalarına dayadım etmelidir.

h-) Liseler, talebelerdeki türlü türlü kapasitelerin gelişmelerine yardım eder birer kurum olduklarına göre ekonomi, hukuk, edebiyat... gibi sosyal bilgiler alanında kapasitesi olan ve ileride bu ilimleri meslek edinecek bulunan gençlerde bunlara karşı sevgi ve ilgi uyandırmak vazifesi de Filozofi adı altındaki derslerin işidir.¹⁹⁸

KONULAR:

Umumi Filozofi Malumatı:

Filozofi tabirinin manası

İlmi bilgi ve felsefi bilgi arasındaki fark

Filozofi mevzuu hakkında muhtelif anlayışlar

Zamanımızda filozofinin halle uğraştığı problemler

Filozofinin ilmin terakkisine ve sosyal hayata olan tesiri

Bilgi probleminin mahiyeti

Eski dogmatikler, septikler.

Modem çağda dogmatizm, ampirizm, kriticizm

Biyoloji ilminin ilerlemesinin bilgi problemi üzerine tesiri

Biyolojik teoriler, pragmatizm

Bilgi problemine sosyolojik cepheden bakanların nazariyeleri, Entüvisyonizm. Dış alemin varlığı problemi: İdeaiizm, realizm

Ruhi vakıalarla fizyolojik vakıalar arasındaki münasebete ait filozofik meslekler: Fenomenizm, materyalizm, spirtualizm.

İnsanın ihtiyari problemi (Filozofi de gösterilen mesleklerin birer mümessilinin kısaca hayatı ve dünya görüşü)

Ahlak Filozofisi:

Ahlakı realitenin objektif ve sübjektif cephesi Ahlakı

filozofik bir prensibe irca edenlerin düşünüş tarzları Ahlakı

pozitif bir ilme dayandırmak isteyen meslekler Örf ve adet,

hak ve mes'uliyetin mahiyeti ve kaynağı Ahlakı vicdan

mahiyeti, kıymeti, vazife ve mükelleflik Ahlakı hayatın

postulağları

Not: Öğretmenlerin ahlak bahislerinde çıkaracakları neticeler sosyoloji dersinde öğrettiklerini tahsis edecek şekilde olmayacak, yalnız onları tamamlayacaktır.

Estetik:

Güzellik, tabiatta güzellik, süblim, güzel ile süblim arasındaki fark. San'at: Tarifi,

kısımları, san'at hakkında muhtelif telakkiler. San'atın ahlak ile münasebeti."¹⁹⁹

1938'de Yayınlanan bu programı, öncesi ve sonrasındaki programlardan ayıran temel özellik aydınlanma düşüncesinin ve ruhunun bu müfredatta açığa çıkmasıdır. Bunda da etkili olan Hasan Ali Yücel'in şahsında ve fikir hayatında

¹⁹⁸ **Lise Programı**, Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1938, s. 10-11.

¹⁹⁹ **Lise Programı**, Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1938, s. 22-22.

büyük yer tutan aydınlanma düşüncesi, aydınlanma felsefesidir. 1938 müfredat programına uygun olarak yeniden ders programları yazılmıştır. Müfredat ile paralel olarak aydınlanma felsefesi, Cumhuriyet ideolojisi ve Atatürkçülük fikri ders kitaplarında yer almıştır. Erişingil tarafından yazılan 'Felsefeye Başlangıç' adlı kitapta, aydınlanma düşüncesi, düşünce tarihinden örnekler sıkça anlatılmıştır. Felsefeye başlangıç adlı kitapta Atatürk ve Atatürkçülüğe de sıkça atıfta bulunulur. Ahlak filozofisi bölümünde, 'Atatürk devrimi, insanca hareket hakkındaki düşünüşte ve adetlerde temelden değişiklik yapmıştır.'²⁰⁰

Darülfünun ıslahat hareketleri ile başladığımız 3. Bölümde Darülfünun'da Felsefe bölümünün kurumsallaşmasını, geçirdiği aşamaları, gelen yabancı hocaları, reform sürecini, yapılmak istenenleri, orta öğretimdeki felsefe eğitiminin başlangıcını, ders kitaplarını, müfredatları teker teker ele aldık. Peki, böyle büyük bir değişimin olduğu dönemde yayınlanan felsefe dergileri, felsefe kitapları var mıydı? Bölümümüzü bitirmeden önce önemli bir başlık olan 1923-1938 yılları arasında yayınlanan Felsefe dergileri ve felsefe kitapları meselesini ele alalım.

3.7. Cumhuriyet Döneminde Yayınlanan Felsefe Dergi ve Kitapları

Osmanlı özelinde matbaa ve dolayısıyla süreli yayınlar seyri Batı'dan farklı bir yol izlemiştir. Bu yayınlar kamuoyu oluşturmanın yanında Osmanlı son döneminin düşünce hayatının yansımalarının bulunduğu en önemli mecra olarak karşımızdadır. Osmanlı Devleti'nde çıkarılan ilk Türk dergisi 1849'da çıkarılan Vakai-i Tıbbiye adlı tıp dergisidir. Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye tarafından çıkarılan Mecmua-i Fünun ise ikinci dergidir. 1890-1908 yılları arasında yayınlanan dergiler sayıca az olmakla beraber resmi niteliklidir. Bu dönemin öne çıkan dergisi Servet-i Fünun'dur. Cahid Şenel'in, yayınlanan felsefe dergileri üzerine çalışması bize bu konuda oldukça yararlı bilgiler vermekte. Felsefe dergileri üzerine çalışma yapılacağı zaman Türker Acaroğlu, Zafer Toprak, Kazım Sarıkavak, Hasan

---

²⁰⁰ Mehmet Emin Erişingil, **Felsefeye Başlangıç**, Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1948, s. 88.

Keseroğlu, Bülent Varlık, Arslan Kaynaradağ, Emel Koç, Mehmet Akgün'ün çalışmaları bize yol gösterici olacaktır.²⁰¹

1923-1938 arası yayınlanan felsefe dergilerinin kronolojik sırası şöyledir:

- “1923: Envâr-ı Ulûm; Mihrap; Milli Mecmua
- 1924: Yeni Hilal
- 1925: Asri Müslümanlık; Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası; Yadigar; Yeni Fikir
- 1926: Hayat
- 1927: Felsefe ve İçtimaiyat Mecmuası; Güneş
- 1928: Güzel Mecmua
- 1928 (1 Kasım): Harf İnkılabı
- 1932: Felsefe Yıllığı; Kadro
- 1933: Fikir Hareketleri; Ülkü; Varlık; Yeni Türk Mecmuası
- 1934: İş Mecmuası; Yeni Adam
- 1935: Yirminci Asırda Zeka Mecmuası
- 1936: Bilgi Yurdu
- 1937: Her Ay: Siyasa, İlim, Sanat
- 1938: İnsan; Kalem”²⁰²

Yukarıda listesini verdiğimiz dergilerden bazıları hakkında kısa bilgiler vermek yerinde olur.²⁰³

a-) Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası:

Dini, felsefi, tarihi bir mecmuadır. 1925'te çıkan ilk sayısı ile yayın hayatına başlayan dergi, 8 yıl sonunda 1933 senesinde son sayısını yayınlar. Dergi toplam

---

²⁰¹ Bu çalışmalar: Türker Acaroğlu: “Eski Harfli Türkçe Felsefe Süreli Yayınları Kaynakçası (1871-1928)”, Yazko Felsefe Yazıları, 1983, 5. Kitap, s. 157-168.; Zafer Toprak, “Fikir Dergiciliğinin Yüz Yılı”, Türkiye’de Dergiler Ansiklopediler (1849-1984), İstanbul: Gelişim Yayınları, 1984, s. 13-54.; Zafer Toprak, “II. Meşrutiyet’te Fikir Dergileri”, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, 1, Murat Belge (ed), İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, s. 126-132.; Bülent Varlık, “Tanzimat ve Meşrutiyet Dergileri”, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, 1, s. 112-125; Hasan Keseroğlu, “Batı’da Osmanlı İmparatorluğu’nda Süreli Yayınların Ortaya Çıkışı ve Özellikleri”, Müteferrika, 1995, VI, s. 19-28; Kazım Sarıkavak, “Cumhuriyet Döneminde Felsefe Yayınları”, Felsefe Dünyası, 1998/2, XXVIII, s. 97-112; Arslan Kaynaradağ, Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Felsefe, Ankara: Kültür Bakanlığı Cumhuriyet Kitaplığı Dizisi, 2002, s. 41-58; Emel Koç, “{Felsefe Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme (1920-1938)} 3. Felsefe Dergiciliği”, Cumhuriyet Döneminde Türk Kültürü: Atatürk Dönemi 1920-1938, II, Osman Horata (vd), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2009, s. 627-635; Mehmet Akgün, “Felsefe Dergileri/Süreli Yayın Organları”, Felsefe Ansiklopedisi, VI, Ahmet Cevizci (ed), Ankara: Ebabel Yayınları, 2009, s. 123-132. Bkz. Cahid Şenel, “Tanzimat’tan Günümüze Felsefe Dergileri: Açıklamalı ve Seçme Bir Bibliyografya Denemesi”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 9, S. 17, Y. 2011, s. 435.

²⁰² 1849-2011 yılları arası yayınlanan felsefe dergilerinin ayrıntılı listesi için Bkz. Şenel, a.g.m., s. 485-487.

²⁰³ Dergiler hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. Şenel, a.g.m., s. 437-485.

yirmi beş sayıdır. Yazarları arasında Mehmet Ali Ayni, İzmirli İsmail Hakkı, Mehmet Emin gibi önemli isimler vardır.

b-) Envar-ı Ulûm:

1923-1928 yılları arasında haftalık olarak yayınlanmıştır.

c-) Felsefe Yıllığı:

İlk sayısı 1932 de son sayısı ise 1935'te yayınlanmıştır. Son sayı aynı zamanda derginin ikinci sayısıdır. Derginin Müdürü Hilmi Ziya Ülkendir.

d-) Hayat:

'Haftalık ilim, felsefe ve sanat mecmuası' alt başlığı ile yayınlanmıştır. İlk sayısı 1926 da yayınlanan dergi 1929 Aralık ayında yayınlanan son sayısı ile yayın hayatına nokta koymuştur. Dergi 15 günde bir yayın ilkesini benimsemişti. Derginin Müdürü Mehmet Emin Erişingil'dir. Erişingil'in yanı sıra dergide Mustafa Şekip Tunç, Necmeddin Sadak gibi isimler vardır.

e-) Kadro:

İlk sayısı 1932 de çıkan dergi, 1935 yılı Ocak ayında yayınladığı 35-36. Sayısı ile yayın hayatını noktalamıştır.

f-) Ülkü: Derginin adını bizzat Kemal Atatürk vermiştir. 1933 senesinde yayın hayatına başlayan dergi 1950 senesi Ağustos ayına kadar toplam 272 sayı çıkmıştır. İlk sayısında Kemal Atatürk'ün el yazısı ile 'Ülkü'ye Ülkü'den, Öz ülkümüzü yayma yolunda kutlu verimler beklerim. Gazi M. Kemal' ifadesi yer alır.

g-) Varlık:

Sanat ve fikir mecmuası alt başlığı ile yayınlanır. 15 günlük periyotlarda yayınlanan dergi 1933'te yayın hayatına başlamıştır. Müdürlüğünü Sabri Esat'ın yaptığı dergide Yaşar Nabi, Halid Ziya, Cemil Sena, Mustafa Şekip gibi önemli isimler yer alır. Dergi 1974'de yayın hayatına son verir.

h-) Yeni Türk Mecmuası:

İstanbul Eminönü Halkevi tarafından 1932 senesinde yayın hayatına girer. Dergi 1945'e kadar 125 sayı olarak yayınlanır. Derginin yazarları arasında Hasan Ali Yücel, Mustafa Şekip, Hilmi Ziya, Falih Rıfkı, Cemil Sena gibi önemli isimler vardır.

Dergilerin yanı sıra felsefeyle ilgili basılmış kitaplarda vardır. Felsefeye Giriş kitabı olarak yayınlanan eser sayısı tespit ettiğimiz kadarıyla altıdır. Bunlar:

a-) İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Felsefe, İstanbul: Sebat Basımevi, 1938.

b-) Mustafa Namık Çankı, Felsefe Bakaloryası, İstanbul: Necmi İstikbal Basımevi, 1932.

c-) Emin Erişingil, Filozofiye Başlangıç, İstanbul: Devlet Basımevi, 1938

d-) Senih Hatemi, Umumi Filozofi, İstanbul Devlet Matbaası, 1929.

e-) Cemil Sena, Filozofi, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1937

f-) Haydar Rıfat (çev), Felsefe²⁰⁴, İstanbul: Şirketi Mürettebiye Basımevi, 1935²⁰⁵

g-) Haydar Rıfat, Epikür'ün Ahlakiyatı, İstanbul: Şirketi Mürettebiye Matbaası, 1935.²⁰⁶

---

²⁰⁴ Eser Diderot'dan çevrilmiştir.

²⁰⁵ İshak Arslan, "Türk'ün Felsefe İle Yüz Yıllık İmtihanı: Felsefeye Giriş Kitapları Üzerine Bir İnceleme", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 9, S. 17, Y: 2011, s. 98-101.

²⁰⁶ Hümeyra Özturan, "Etik ile Ahlak Arasında: Türkçe Ahlak Felsefesi Literatürüne Dair Etik Kavramı Kullanımı Üzerinden Bir Değerlendirme", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 9, S. 17, Y. 2011, s. 192-201.

SONUÇ

Cumhuriyet dönemi hem Türk eğitim tarihi hem de Türk eğitim anlayışı yönünden kendine özgü nitelikleri olan bir dönemdir. Bu dönem, merkeze aldığı ideolojik ve bilimsel anlayışlar doğrultusunda sistemin tüm kurumlarını ve dolayısıyla eğitim anlayışını da kökten değiştirmiştir.

Evrenin işleyişini açıklayamamak, anlayamadığı ve engel olamadığı durumlar karşısında duyduğu hayret, insanı, düşünmeye ve akli izahlar yapmaya zorlamıştır. Tecrübe ile edinilen bilgilerden şüpheye düşülmesi, insanın hiçbir şeyi doğrudan kabul etmemesine, eleştirel düşünmesine sebep olmuştur. Bu sebepler nedeniyle felsefe, Antik Yunan'da, insanın akıl vasıtasıyla dünyayı anlama ve kavrama çabası olarak ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Sorgulayıcı bir özelliğe sahip olan felsefenin sonuç vermesi için özgürlükçü bir ortamın bulunması, düşüncenin her türlü baskıdan kurtarılması gerekmektedir. Aynı koşullar bilimde ve her koşulda gelişmenin temelinde bulunan şartlardır.

Din ise, insanların hayatında çok önemli bir yere sahiptir. Din, bilimsel bir çalışma sonucu elde edilmemiştir. Dogmatik bir düşüncenin ürünü olan din, tümel olarak inanılan, deneysel olmayan, kesin olarak kabul edilmiş ve eleştirinin yasak olduğu bir sistemdir. Felsefede ise kesin doğru yoktur.

Eğitim kavramı ise çeşitli açılardan incelenmiş ve türlü tanım ile açıklama getirilmiştir. Eski dönemlerde yapılan tanımlamalar soyut ve pedagojik bir niteliğe sahipken; toplumsal sarsıntılar yaşayan modern dönemde ise bilinç, yeti, haz, zihin, gibi daha çok felsefi ve psikolojik alana denk düşen kavramlarla tanımlanmıştır. İlerleyen zamanlarda ise, toplumsallaşma, ideoloji, siyasal iktidar ve toplumsal sınıf gibi kavramlar eğitim tanımlarında önemli hususlardan olmuştur. İlk çağda eğitimin amacı seçkinler sınıfını yetiştirmek iken Fransız Devrimi ile eğitimin amacı çoğunluğa hizmet olarak değiştirilmiştir.

Fransız Devrimi ve onun çağdaşı Amerikan Devrimi'nin dünyaya armağan ettiği önemli düşüncelerden biri, eğitimin devletin bir görevi olduğudur. 1948'de

yayınlanan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde ise eğitimin her insanın temel hakkı olduğu ilan edilir. Her toplumun eğitim anlayışı, yetiştirmeyi amaçladığı insan tipi, o toplumun kültürel, sosyal, ekonomik yapısı ile ilişkilidir.

18.yy. Aydınlanma döneminden itibaren ideolojiler, eğitimsel düşüncelerin oluşumunda ve ifadesinde etkili güç olmuşlardır. Filozoflar, din ve metafiziğin otoritelerine karşı çıkararak bir düşünceler bilimi yaratmaya çalışmışlardır. Dünyanın gördüğü büyük devrimlerden olan 1776 Amerikan Devrimi, 1789 Fransız Devrimi, 1917 Bolşevik Devrimi gibi devrimler, geniş anlamda ideolojileri ortaya çıkaran etkenler olmuşlardır. Modern ulusal devletlerin ortaya çıkışından itibaren ideolojiler: eğitim, bilim, ekonomi gibi birçok alanın politikalarının uygulanışında etkili olmuştur.

Her ideoloji bir felsefi sisteme dayanır. Eğitim kurumları ise belirlenen ideolojinin toplumun tüm katmanlarına işlenmesini sağlayan en önemli yapılardır. Böylece her eğitim sisteminin arkasında ona yön veren ve onu makro sistemle bütünleştiren bir felsefenin var olduğu söylenebilir.

Çağdaş kültürün temeli olarak görülen Antik Yunan felsefesi, elinde çok fazla bilgi birikimi olmamasına rağmen, bilimsel bilgi için önemli olan kavram kalıplarını araştırıp bulmuş, pratik-dini kaygılardan uzaklaşarak dünya üzerine olabilecek görüşleri ortaya koymuştur. Ortaçağ'da ise Tanrı hükmü egemen olurken bilim ve felsefe köşeye atılmıştır. İnsanın, aklı ile kendi gücüne güvenerek araştırmaya girişme devri kapanır. Rönesans'ta bilgi ve inanç birbirinden ayrılır. Böylece Yeni Çağ'a girilir. Rönesans ile beraber felsefe, kendini tüm otoritelerden kurtarmaya ve bağımsız olmaya çalışır. Deneyi ve aklı merkeze alır. Rönesans, Ortaçağ'ın yapısından kurtulmaya çalışırken, Antik Çağ düşüncesine takılıp kalmamış, bu düşünceyi yeni bir dünya anlayışına ulaşmak için basamak olarak kullanmıştır. Antik Çağ'dan beslenen Rönesans düşüncesi, zaman içerisinde olgunlaşarak kendine özgü bir dünya görüşünün çizgilerini belirlemeye başlar.

17.yy'da İngiltere'de başlayan, 18.yy'da Fransa'da ve Almanya'da olgunlaşarak dünyayı etkisi altına alan Aydınlanmanın hâkim olduğu çağa Aydınlanma Çağı ya da Akıl Çağı denir. Aydınlanmacı düşünürlere göre inançlar,

kutsal kitaplarla ya da din adamlarının sözleriyle temellendirilemez; inançlar ancak akıl süzgecinden geçirildikten sonra benimsenebilirler. Aydınlanma hareketinin etkili olmasının nedenlerinden biri, Avrupa'da yoğun bir düşünce alışverişinin, dergi ve gazetelerin olmasıdır. 19.yy. felsefesi için idealizm ve pozitivizm başlıca iki akımdır. Deneysel bilimlerdeki gelişmeler pozitivizmi destekleyen unsur olmuştur.

Osmanlı'da eğitimin ana kurumu olan medreseler 16.yy'ın ortalarından itibaren bozulmaya başlamıştır. Medreselerde yapılan eğitim, bilimsel kaygılarla değil, siyasi iktidarın beklentilerine cevap verecek şekilde yapılmıştır. Bu sebeple özgün fikir ortaya çıkmamış, bilim insanları yetiştirilememiştir. Osmanlı Devleti'nde 16 ve 19.yy.'lar arasında gerçek manada fikri faaliyetler olmamıştır. 18.yy'dan itibaren kısmen de olsa dinsel içerikli eğitimden bilimsel eğitime doğru bir yöneliş olmuştur; fakat ilk reform girişimleri, savaşlarda yenilgilerin artması sebebiyle askeri alanda yapılmıştır. Osmanlı'nın reform hareketlerinden istenilen sonucu alamama sebebi: temele inmeden, taklit edilerek, özümsemeden yapılmalarıdır. Türk tarihi açısından önemli bir dönem olan Tanzimat, özü itibariyle gerçek manada bir aydınlanma değildir. Bunun sebebi, bu hareketin kendi kültürümüz bünyesinde değil de, Batı dünyasının kaynak olmasıdır. Rönesans, Batı için gerçek bir aydınlanmanın temelini oluşturur. Descartes ve Locke ile gelişen modern felsefe cereyanları Osmanlı'da yaşanmamıştır. Başka ülkelerdeki çağdaşlaşma hareketleri, elde ettikleri kazanımlar ile elbette evrensel birikime katkı sağlamışlardır; fakat Osmanlı İmparatorluğu, halkını, bu birikimi kucaklayacak şekilde donanımlı hale getirememiştir. Osmanlı, iç dinamiği ile kendi kendini yenileyememiştir.

Jön Türk hareketinin temel hedefi mutlak monarşiye karşı anayasacılıktır. Fransız Devrimi'nin insan hakları temelli anayasa hareketinden etkilenmiş bu aydın zümre, bu ilkeyi gerçekleştirmeyi amaç edinmiştir. İttihat ve Terakki cemiyeti, pozitivizmden oldukça etkilenmiştir. A. Comte, etkilenilen isimlerin başında gelirken, pozitivist düşünce eserleri Türkçeye çevrilmiştir.

Tanzimat ve Meşrutiyet'in ilanı ile siyasal yapıda değişikliğe gidilmiştir. İslam dini ve kültürüne bağlı olan, Batı'daki gelişmelere kapılarını kapatan geleneksel okullar ile değişiklik sonucu istenen, amaçlanan insan gücünü yetiştirmek

mümkün değildir. Bu nedenle geleneksel okulların yanında modern okullar da açılmıştır. Eğitim sistemindeki bu ikilik, toplumsal çatışmalara sebep olmuştur. Yabancı okullar, özel okullar, medreseler, modern okullar farklı tipte insan yetiştirmiştir. Cumhuriyet'in ilanına kadar bu çok başlı eğitim sistemi devam etmiştir.

Genç Osmanlılar- Jön Tükler- II. Meşrutiyet-İttihat ve Terakki çizgisini takip eden pozitivizm süreci Cumhuriyet'e devrolmuştur. Kemalist ideolojinin önemli devrimlerinden olan halkçılık, hâkimiyeti gökten yere indirmiş. Bu yönüyle halkçılık, siyasi iktidarın kaynağını ulus egemenliği olarak görmüştür. Atatürk, yeni bir kuşak yaratmak istemiştir. Bu kuşak, ortak değerler ile yetiştirilmeli, onlara politik bilinç kazandırılmıyordu. Bu nedenle dinsel eğitim veren okullar kapatıldı. Eğitimde bütünleşme sağlandı. Eğitim laikleştirildi. Eğitim sistemi yeni kurulan Cumhuriyetin ilkeleri ile uyumlu hale getirilmeye çalışıldı.

Cumhuriyet ile beraber tek bir yönetim, tek bir ulus, tek bir eğitim sistemi benimsenmiştir. Atatürk dönemi milli eğitim politikasının esasları; laik eğitim, milli eğitim, fert ve toplum yararına eğitim, bilimsel ve teknolojik eğitim, demokratik eğitimidir.

Cumhuriyetin ilk on yılı içinde dinsel temellere dayanan eğitim anlayışı tümüyle yıkılmıştır. Cumhuriyet, çok başlılığı kaldırmak için Tevhid-i Tedrisat kanununu yayınlamış, ilerlemenin önünde engel olarak gördüğü dili değiştirmiştir. Ders içerikleri programa bağlanmış, ders kitapları basılmış, felsefe dersi düzenlemeye tabi tutulmuştur. Felsefe dersi için müfredatlar hazırlanmış, ders kitapları olmadığından ve Öğretmenler yetersiz olduğundan felsefe okuma kitapları basılmıştır. Cumhuriyet ile beraber üniversite, bilim yuvasına dönüştürülmeye ve devrime ayak uydurması sağlanmaya çalışılmıştır. Üniversite'nin çağı yakalaması ve devrimin istediği tarzda kuşakların yetiştirilmesi için üniversite reformu yapılmış, yabancı uzmanlar getirilip Üniversite'nin geleceği oluşturulmuştur.

Cumhuriyet, Osmanlı'nın hatalarından ders almış, devrimleri halk'a yaymış, taklitçi olmamış, dogmalardan sıyrılıp bilimi rehber edinmiştir. Felsefeye önem verilmiş, aydın yetiştirmek amaçlar arasında yer almıştır.

EKLER

EK-1: Kütahya Sultanisinde Öğretmenlere Nutuk (24 Mart 1923)²⁰⁷

Paşa Hazretleri, Afyon Belediye Dairesi'nde halk ile biraz daha hasbıhalden sonra istasyona dönmüş ve ertesi günü öğleye yakın halkın emsalsiz ve coşkun karşılama ve tezahüratı içinde Kütahya'ya varmışlardır. Kütahya'da zaruret gereği pek az kalınacağı için hükümet, belediye daireleri, çini imalathaneleri, Kütahya'nın bazı camileri ziyaret edildikten sonra Mektebi Sultaniye gidilmiş ve orada muallime ve muallimlerin hazır bulunmasıyla Paşa Hazretlerine verilen çay ziyafetinde irat edilen nutuklar ve okunan şiirleri müteakip Paşa Hazretleri nispeten kısa fakat canlı nutuklarından birini irat buyurmuşlardır. On iki gün devam eden ve büyük kısmı şimendifer seyahatiyle geçen Adana seyahatinde Gazi Paşa tarafından on beş nutuk irat edilmiş olup, Kütahya Sultanisi'ndeki nutuk sonuncuyu teşkil etmektedir irfan ordusu hakkında kıymetli hakikatleri ifade eden bu nutuk da aşağıdadır:

Muallime hanımlar ve muallim efendiler;

Bu irfan çatısı altında hepinizi bir arada görmekten ve hepinizi de selamlamaktan fevkalade memnun ve bahtıyarım. Müdür Beyefendi'nin çok güzel tasvir ve izah eylediği memleketimizi, toplumumuzu hakiki hedefe, saadet hedefine ulaştırmak için iki orduya ihtiyaç vardır. Biri vatanın hayatını kurtaran asker ordusu, diğeri milletin geleceğini yoğuran irfan ordusu. Bu iki ordunun her ikisi de kıymetlidir, yücedir, feyizlidir, muhteremdir; fakat bu iki ordudan hangisi daha kıymetlidir, hangisi yekdiğerine tercih edilir. Şüphesiz böyle bir tercih yapılamaz, bu iki ordunun ikisi de hayatidir.

Yalnız siz, irfan ordusu mensupları, sizlere mensup olduğunuz ordunun kıymet ve kutsiyetim anlatmak için şunu söyleyeyim ki, sizler, ölen ve öldüren

---

²⁰⁷ Atatürk'ün Bütün Eserleri, C. 15, 2. Baskı, Kaynak Yayınları, Ocak 2010, s. 253-255.

birinci orduya niçin öldürüp niçin öldüğünü öğreten bir orduya mensupsunuz.
(*Alkışlar*)

Muhterem muallime hanımlar ve muallim beyler, biz, iki ordudan birincisine, vatani çığnemeye gelen düşman karşısında kan akıtan birinci orduya -bütün dünya bilir ve bütün dünya şahit oldu ki- pek mükemmelen sahibiz. Vatanın dört sene evvel düştüğü büyük felaketten sonra yoktan var olan bu ordu vatani yok etmeye gelen düşmanı vatanın mukaddes ocağında boğup mahvetti. (*Şiddetli alkışlar*) Yalnız, işimiz yalnız bu orduya sahip olmakla bitmiş, gayemiz yalnız bu ordunun zaferiyle sona ermiş değildir. Bir millet irfan ordusuna sahip olmadıkça, muharebe meydanlarında ne kadar parlak zaferler elde ederse elsin o zaferlerin sağlam neticeler Vermesi ancak irfan ordusuyla mümkündür. Bu ikinci ordu olmadan birinci ordunun semereleri kaybolur. Milletimizi hakiki saadet ve selamete ulaştırmak istiyorsak ve milletimize emin ve feyizli bir gelecek bahşeylemek istiyorsak, bizi ölümden kurtaran ve hayata götüren bugünkü idare şeklimizin ebediyetini istiyorsak, bir an evvel büyük, mükemmel, nurlu bir irfan ordusuna sahip olmak zaruretinde bulunduğumuzu inkâr edemeyiz.

Eski idarelerin, eski hükümet gençlerinin en büyük fenalıklarından biri de irfan ordusuna layık oldukları büyük ehemmiyeti vermemeleridir. Eğer bu ehemmiyet verilseydi, geleceği ellerine verdiğimiz sizlere, gelecek kadar emin bir mevki verilmek lazım gelirdi. Henüz üç buçuk dört senelik bir hayata sahip olan milli idaremiz de, gerçi irfan ordusuyla layık olduğu kadar meşgul olamamıştır. Fakat bundaki zarureti milletin aydınlan olan sizler elbette ki herkesten daha iyi takdir edersiniz. Bütün kuvvetlerimizi yalnız cepheye hasrettiğimiz, bütün metanetimizi cephedeki orduda toplamaya mecbur olduğumuz bu kısa müddet içinde, bittabi irfan ordusuyla layıkıyla meşgul olamazdık. Lakin Cenabı Hakka binlerce hamdü sena olsun ki, düşman karşısındaki aziz ordular için sarf ettiğimiz bütün emekler mesut semerelerini verdi. Artık bundan sonra aynı kuvvet, aynı faaliyet, aynı gayretle irfan ordusu için çalışacak ve birincide olduğu gibi bu ikinci ordudan dahi emeklerimizin, faaliyetlerimizin, gayretlerimizin mesut ve muzaffer semerelerini aynı parlaklık ve aynı feyiz ve bere ketle elde edeceğiz. (*Alkışlar*)

Arkadaşlar, asker ordusuyla irfan ordusu arasındaki benzerliği ve mutabakatı arz etmiş olmak için şunu da ilave edeyim; kıymetli bir eserde ordunun ruhu, subaylar heyeti ve kumanda heyetidir, deniliyor. Hakikaten böyledir. Bir ordunun kıymeti subaylar ve kumanda heyetinin kıymeti ile ölçülür. Siz muallime hanımlar ve muallim beyler, sizler de irfan ordusunun subaylar ve kumanda heyetisiniz. Sizin ordunuzun kıymeti de sizlerin kıymetinizle ölçülecektir. Bağımsızlık mücadelesinde, üç dön senedir, düşmanı topraklarımızda mahvetmek için yaptığımız harpte ordunun ruhu olan subaylar ve kumanda heyet ve erkanı kıymetlerinin yüksekliğini nasıl göstermiş ve ispat etmişse, bundan sonra yapacağımız nur ve inkılap mücadelesinin, milletimize bir karanlık gibi çöken genel cehaleti mağlup ve kahretmek harbinde dahi irfan ordusunun ruhu olan siz muallime hanımlar ve muallim beylerin aynı kabiliyeti göstereceğinize eminim. Hepinizi bu emniyetle selamlarım, muhterem arkadaşlar. *(Sürekli ve şiddetli alkışlar.)*

EK-2: Konya Sultani Mektebinde Nutku (22 MART 1923)²⁰⁸

Gazi Paşa Hazretleri, Konya'daki dördüncü nutuklarını Sultani Mektebi'nin verdiği yüz elli kişilik çay ziyafetinde irat ettiler Sultani Müdürü Bey. Osmanlı tarihindeki idarenin mahiyetini, padişahların milleti keyif ve ihtiraslarıyla nasıl mecnunca sürüklediğini, ferdi saltanat yüzünden milletin en nihayet nasıl bir hale geldiğini tarihin kuvvetli ve vâkıfane incelemesiyle anlattıktan ve artık tarihe karışan o şahsi, keyfi idarenin ebediyen gömüldüğü, irfan ordusunun artık bütün kuvvetiyle milli hâkimiyetin bekçisi olacağı, bütün milletin artık hangi idarenin kendini ölümden kurtardığını anladığını ve yeni idaremiz sayesinde büyük Gazi'nin dahiyane rehberliğiyle az zamanda layık olduğumuz feyiz ve ikbale ulaşacağımızı ve cehaletten kurtulacağımızı izah ettikten sonra Paşa Hazretleri ayağa kalkarak aşağıdaki nutku irat buyurdular.

Muhterem efendiler,

Konya irfan yurdunun muhterem müdürünü, güzide talim heyetini ve onların feyiz saçan öğretim dairesinde bulunan kıymetli talabelerini çok samimiyetle, hürmetle, takdirle selamlarım.

Müdür Beyefendiye hassaten teşekkürler takdim etmeyi bir vazife bilirim.

Şundan dolayı ki, Müdür Beyefendi hakikaten bir irfan yurdunun reisine layık kıymetli beyanatla bulundular ve bugün milletin ruhuna, vicdanına, fikrine istikamet verebilecek mahiyette bir söz zemini seçtiler. Osmanlı tarihini bütün ince noktalarına temas suretiyle faydalı surette özetleyen ve herkesin uyanış dersi alabileceği kıymetli neticelere bağlayan bu güzel özetin mükemmelliğini ve kıymetini ihlal etmemek için. ilave suretiyle değil, yalnız o özetteki fikirleri teyiden şunu söyleyeyim ki, büyük milletimiz hakikaten asırlardan beri birtakım mecnunların, müsriflerin, sefihlerin emellerinin ve ihtiraslarının oyuncağı olmuştur. Millet uzun asırlar buna katlanmış, mukadderatını kendi elinde değil, şahısların keyif ve hevesine tabı bulunduran bu idare neticesinde çok belalar, çok felaketler, çok elemeler görmüş ve en nihayet o

²⁰⁸ Atatürk'ün Bütün Eserleri, C. 15, 2. Baskı, Kaynak Yayınları, Ocak 2010, s. 264-265.

idare milleti dört sene evvel kati surette esaretin, yokoluşların, ölümün kenarına getirmişti. Şükre ve övgüye değerdir ki, millet yokluk mezarına tamamıyla gömülmeden evvel silkinerek kendini topladı ve asırlardan beri sahip çıkmadığı benliğine bu defa kati azim ile, bütün şuur ve imanı ile sarılarak cihan sahasında yeni ve herkese hürmet telkin eden bir mevcudiyet halinde tecelli eyledi. *(Alkışlar.)* Milleti asırlarca başkalarının hırs ve faydalanma vasıtası kılan en büyük düşmanı. Müdür Beyefendi açık, kati, delilli bir ifade ile bildirdiler. Bu cehalettir; milleti kendi benliğine sahip yapmayan, milleti asırlarca kendi hakkından gafil bulunduran hep bu cehalettir. Hükümdarların, şunun bunun milleti esir gibi, köle gibi istihdamları, bütün vatani kendi hususi malikâneleri gibi kabul eylemeleri, hep milletin bu cehaletinden istifade edilmek sayesinde idi. Hakiki kurtuluşu istiyorsak her şeyden evvel, bütün kuvvetimiz, bütün süratimizle bu cehaleti izaleye mecburuz. Burada cehaleti yalnız okuyup yazmak manasına almıyorum: üç buçuk dört sene evvel millet kendisinin esaret ve ölüme boyun eğmesi hakkında hükümdarının verdiği emirlere, yayımladığı fetvalara, gönderdiği ordulara karşı kıyam etmekle bu cehaleti yırttığını ve bu cehaletten sıyrıldığını ispat etti. Lazım gelir ki, millet bir daha o cehalete düşmesin, hepimize düşen vazife, beyinleri bir daha bu cehalete düşmemek için hazırlamaktadır, bunu yapmak için aklen, mantıken, şer'an hiçbir mâni tasavvur olunamaz. Bu yolda önümüze herhangi bir engel çıkarsa, doğruluk yolumuzda herhangi bir kara kaya ortaya çıkarsa, derhal o engeli yıkmak, o kayayı parçalamak, memleketin şerefini, namusunu, hayatını düşünenler için borçtur, farzdır, ilahi emirdir. *(Alkışlar)* Bu hususta muvaffakiyetimizi kolaylaştıracak çarelerin en başında aydınlatma ve uyarma bulunuyor. Milleti aydınlatma ve uyarma yolunda muvaffakiyetle yürütebilecek dindaşlarımız hamt olsun çoktur. Genç ihtiyar bütün aydınlar, bütün memleketini sevenler bu nurlu vazifeye koşacaktır ve koşuyor. Yalnız şunu bilmeliyiz ki, bu kanaatler içinde, bunların başında bulunması lazım gelen her mahaldeki, her beldedeki değerli ulemanın çok yüksek mevkileri, yapacakları çok hayırlı vazifeleri vardır. Bu gibi ulemamızın gayretiyle, hakiki ilim erbabının hakiki şer'î esaslara başvurularla, bugünkü idaremizin asıl serin ve dinin ruhundan alınmış olduğunu ve İslam hakikatinin bize asıl bugünkü şekli emrettiğini anlatmakla yapacakları vazifeler cidden kıymetli ve mühimdir.

Bütün islam âleminin medarı iftiharî olan İbni Rüşd'ler, İbni Sina'lar, imam Gazali'ler, Farabi'ler gibi yüksek düşünceli simaların milletimizin ulema sınıfı içinde nurlu beyinleriyle mevcudiyet arz edeceklerine eminim. Yoksa hakiki ulemamızın mahiyet ve şerefini karıştıranların zararlı olacağı şüphesizdir.

Efendiler.

Acı, kara günlerden sonra milletin içine düşürüldüğü ölüm çukurundan kurtulması, milletin bugünkü şeref mevkiim bulması hakkında, şükre ve övgüye layık teşebbüslerde ve faaliyette bulunan arkadaşların gayelerine varmakta muvaffak olabilmesi, ancak milletin aydınlarının milleti her hadisede, her vakada aydınlatmaları ve uyarmaları, milleti daima genel hedefe yöneltmeleri sayesinde mümkün olmuştur. Biz bugünkü noktaya bu sayede, bütün aydınların yardımı, bütün kuvvetlerin birleştirilmesi sayesinde ulaştık. Muhterem Müdür Bey'in kıymetli beyanatı arasında hepimize dayanak noktası olan bu yönü bir daha tecelli ettirerek ileri, daima ileri yürümek için gösterdikleri arzu ve özleme minnettarlık arz eylerim.

İşle heyetinizin karşısında bir daha ilan ediyor, bütün milletimin bilmesi için, cihanın iştmesi ve dostun düşmanın duyması için bir daha arz ediyorum ki, milletimin böyle bütün aydın kuvvetinin, milletimin hakiki ulemasının, milletimde ki ilmi zevatin aydınlatmasına ve yol göstermesine mazhar olarak, bütün seyahat ettiğim yerlerde şükran ile. hamdü sena ile gördüğüm üzere, milletin çiftçisiyle, esnafıyla, tüccarıyla, bütün köylüsüyle itimadına mazhar oldukça, ileri, daima ileri, pervasız ileri yürüyecek, attığım adımların yalnız benim adımlarım olmadığını bilerek, bütün aydın kitlenin, bütün hayırhah tabakanın, bütün saf ve büyük ruhlu halkın benimle beraber geldiğini bilerek, kuvvetle, metanetle, azimle daima ve daima ileri yürüyeceğim. (*Şiddetli ve sürekli alkışlar.*)

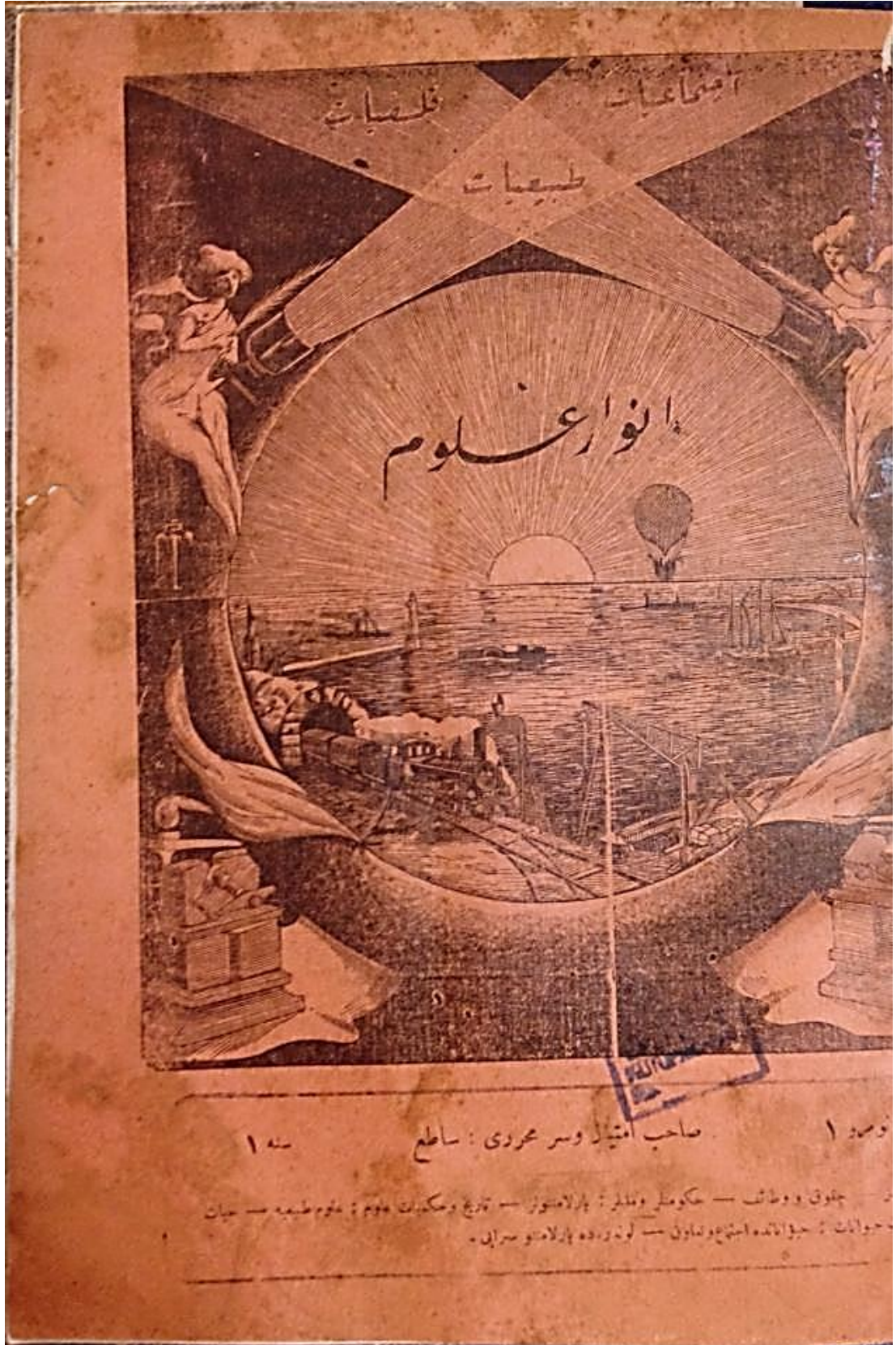
Muhterem efendiler!

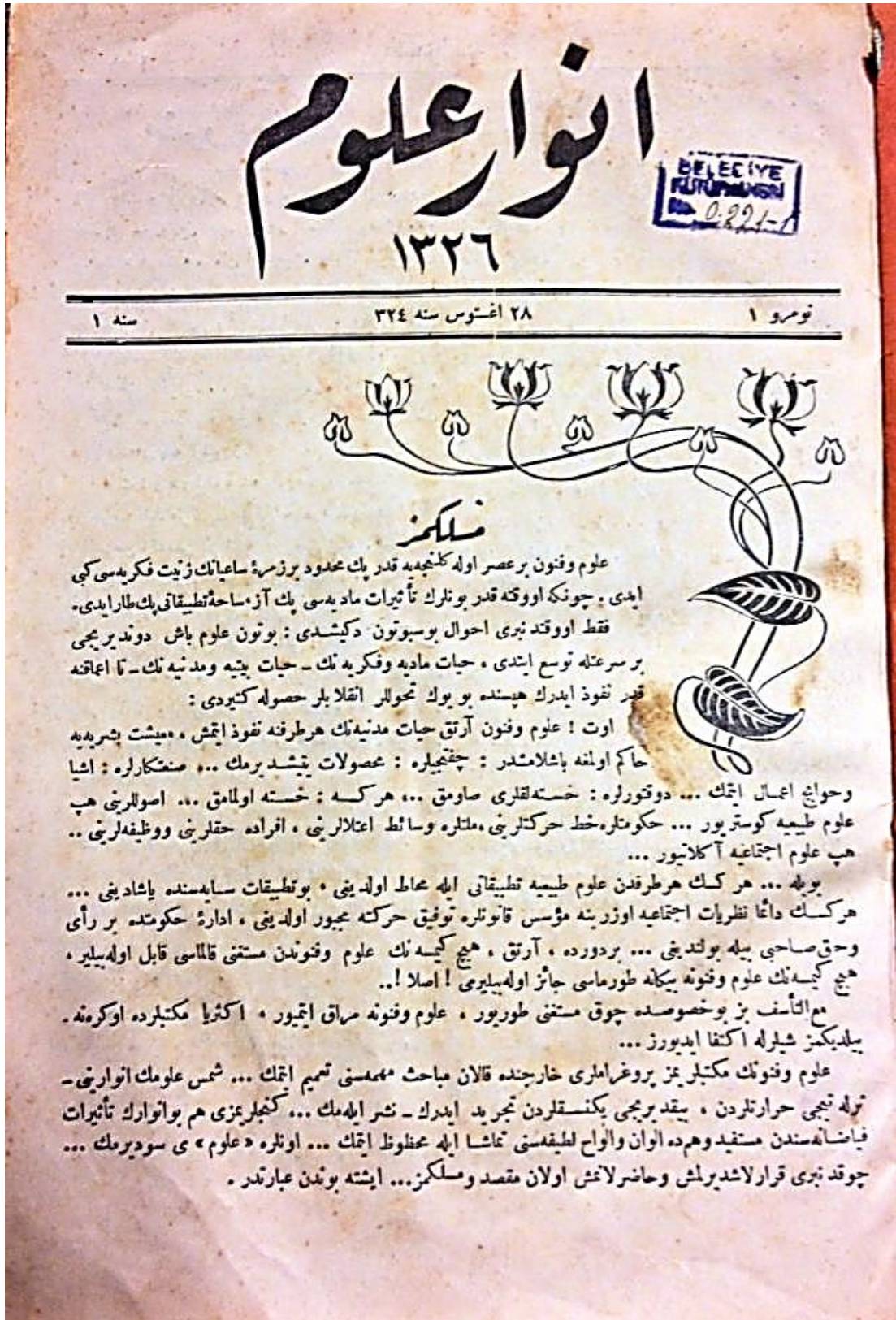
Böyle bir bütün olarak yapacağımız kurtuluş ve inkılap hareketinin de düşmana karşı yaptığımız bağımsızlık hareketi gibi mutlaka muvaffakiyetle neticeleneceğine şüphe yoktur. Bu ikinci gayemize de her gün daha çok muvaffakiyetle varmak için herkesin, her millet ferdinin ruh ve vicdanında şu kanaat

sarsılmaz surette yerleşmelidir ki, artık bu millet mazide olduğu gibi şunun bunun heveslerini ve ihtiraslarını, şan ve şerefini, niyetlerini ve menfaatini tatmin için değil, ancak kendine ait menfaatlar için, kendisine lüzumlu ve faydalı gördüğü şeyler için yürüyecek ve bu millet artık ancak bu zihniyetle ilerleyecektir.

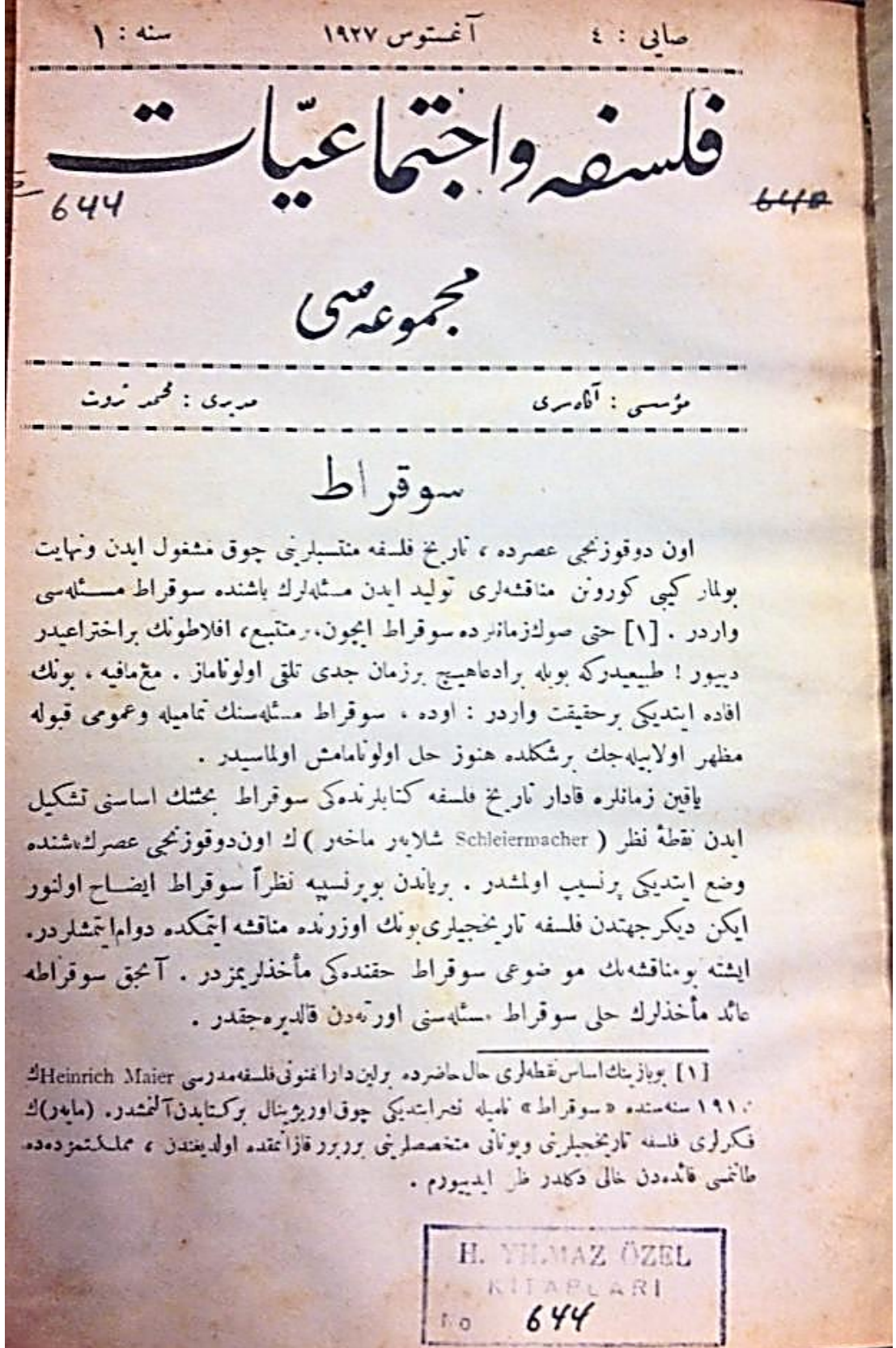
Böyle adımların nasibi de bittabi Allah'ın emrettiği, Allah'ın bu millete mukadder kıldığı zafer ve muvaffakiyetler olacaktır. (*Şiddetli alkışlar.*)

EK-3: Envar-ı Ulüm Mecmuası. 1. Sayı Kapağı. (1923)

نسطوسی قهرمانده ۱۰ قهرمانده .
سنه‌لیک پوسه ایله . لیرا .
(اجنی تلکراف ایجین . دولار) .
ایله وایلان ایقاری ایچین ایستابول بروسنه
مناجعت ایله
باری ایستابول قهرمانی آفره مرکزور .

حیات

اداره مرکزی :
استابول جانیسسه آفره
آفرمه ، سفارده‌سلیک باشلیق کازمه
استابول بروسه :
ایستابول جانیسسه ورسلی یوشنه
اداره تلگرافی جانیسسه آفره
تلفون : ۳۷۰۷

میان و آتما میان... دنیا بیا دایما جرن حیات لانا لانا...
- عین -

۱ نهمی جلد

آخره ، ۲ کانون اول ، ۱۹۲۶

سای : ۱

YALTI AL AYRAK
MAYAPLARI
No 5/274-1

حیات نه ایچون چیقور

هیندی . بولر اوفودقاری کتابک ، بیلکری
معلومات حرنجه وقایع قارشینده قالینجه
عادت آپشوب قالدیلر . مل حیات ایچنده دوغان
بکی نمایلری ، بیلکری مجرد معلومات ایچنده
بولامادقاری ایچون نزمعدیلر . علم دینین
فقط حقیقته بعض معلومات ساحی اولان
کیسه‌لرک محزی یوزدن بعض محظرده علمه
قاری امنسزنگ اولدی . « حیات » حقیقی
مثبت علم ذهنیت قاری کنجکلده حرمت
اولاندیرمه اوجراشاقق ، حادثاتی کورمک ،
اوزرنده دوشونمک حقیقی تلقیه جالبشاقدر .
غایمز بر طاق مفهومی ییلن دکن ، وقایع
اوزرنده دوشونه ییلن قوتلی منور بر زمره
کورمکدر .

اقتلاز مل مفکوره‌میزک افضی جوق
کیشیتدی . دون مستقل وحر بروطن ایسته .
یوردق . بوکون اوله بر وطن مالکیز . فقط
بوکافی دکلدیر . تورکملتی انسانیته ایچنده بوکسک
برموقع ساحی اولاندیلر . کورمک مل مفکوره‌سی
تورکیایی مدنیت تلنده بوکسک برموقع ساحی
ایتمق اولاندیلر . بوکون ایچون ساکن مدنیت
وانسایت ایچون قینلی تورک طالیرینک ، تورک
سنتکارلیرینک قیشمه‌سی لازمدیر . بومفکوره‌میزک
تحقیق ایچون هیچ بر مالع یوقدر . بوکا بوتون
قلبیزله ایمان ایدمیزکن ، بومفکوره اوغرنده
جالیشقمده اک بوکون ذوق وحوظ دویارکن مسندهیز
بالکیز « ملی ضرور » دکلدیر . بز بو ایمانیزده کی
قوتی وقاییدن آلیوروز . دونکی استقلال حرری
سادهجه مل محظ نفس حسنگ اثری دکلدی .
تورک ملتی قاتی دوکرکن ده بوکسک ، ده
طالمشول برمفکوره‌میزک تحقیق ایچون جالبشیبو .
ردی . بو بوکسک مفکوره هر شیشه رغما

هیچ بردورک کنجکلکی بوکونک وبارینک
تورک نوروزی ، قادر مسئولیت قارشینده
قنالمشورد . بوکون اقتلاز مستقل وعتلر
آراسنده موقی صالحلام برتورکیا یاراتدی .
مدنیتک سلطه‌لری قیریلدی . مدنیت تلنده
موقع طوتایلمککنمز مانع اولان بوتون انکلیز
ییقیلدی . کنجکلک بوکون اقتلاز اولان بورجی
اوده‌مک مجبورقنده‌در . بو بورج آتخیق تورک
مستشرقانه وسادته مصروف شعورلی برسی
ایله اوده‌نه ییلر . بوسمک طرزینی ، استقامتی
آتخیق « علم » تعین ایله ییلر . بکی تورکیا
اقتلازین سوکرا بر طاق اقتصادی واجتاهمی
مشهر مواجه‌سنددر . بوکونک وبارینک
منورلری بو مسئله‌لری اتخیق علمی بر ذهنیتله
حل ایله ییلر . هر دوردن زیاده بوکونک
کنجکلکی حقیقی رعلمه مجبورقنده‌در .
« حیات » کنجکلک علمه قاری حقیقی آرتیرمه
جالیشاقدر .

بالخاصه نظیاتدن بری غریبدن مملکت بر
جوق « معلومات » کیدی . فقط حقیقی علم
ذهنی جوق آز دماغلرده برلکه ییلشدیر .
سکرتیه واعیادک آلتنده ازیلن دماغلر ضرب
تایلرندن معلومات طوبلادیلر . فقط اکتریا
ثبت علمک اصولیه ذهنلری تریه ایدمه‌دیلر .
یوزدن مملکتیزده معلوماتی کیسه‌لره « علم »

- ۱ -

تقریباً ۱۰۰ نفره
سنة لکي بوسه ايله
(اجنئى مملکتلر ايتيين . دولار)
آيوه واملان ايشلرى ايجنئى استانبول بروسه
مرامت ايتيين
يازي ايشلرينده مرعي آقره مرکزده .

حيات

آقره استانبول جامسته آقره
اماره خانه : معارف ايجملى ايشمكى داره

استانبول بروسه :
استانبولده ، ايجملى جامسته وسلي رشديه
اماره بامسى خانلئمكى داره
تلفون : ۳۶۰۷

حيات دأما حيا... دنيا دارها حرق حيات قاتلام...
- ۱ -

ساي : ۲

آقره ، ۹ كاتون اول ، ۱۹۲۶

۱ نحي جلد

بويوك غازينك . حيات . ه التفاتلري

بكي ملى حياتك مبدئي دار حياتك اك صافدوم مسندى اولونه « علم وصنعت » ك بويوك حاييسى عزيز غايتمز سملرني بويوك صورتيده
جمهورية بويوك انقلايه بولونميدر . بوانقلايك اصل ناطقى ، جمهوريتك نميني ايشيكى فكرلك صاحبي اولونه ديكى ملى حياتى ردهلرئمه
بولونه شينيد باشاتانه كنج زمره در . جمهوريت رده اتمام معصسى ، ساده ، بويوك غازينك اولرئمه برصورتئمه بكي ايدمه التفاتئ واسط
اولويوك مظهرئتمده درمقصده در . غازينك نميني رسمئى قارئتمز هبه ايرپونم .

تذق شايتمز . مكنيلرى و معارف مؤسسلرئى
تذيق ايجون كچلرده روسيه كيدن معارف
مستشارى نافع عطوف و تعليم و تربيه اعضاسئدن رضوان
نافذ بك اندلرلك معارف جموعه سنده انتشار ايدن
داپورلرى بوخصوصه روسلرلك نه قادر بويوك ساي
صرف ايمكده اولديني كوسترئمك ايجون كاييدر .
خلاصه ، غربه باقديمك زمان شوق كورپورسكرك
پوتون ملئر فونل بر دولت سلطه ساي ايجنده ملى بر
انضباط تأسيسه مشتاقئدلر . اوله بر انضباطك
هر فردى سايء عمومك نمى اساسه مستند اولسون .
هر فضايت نام بر عضو اولان ملك فونئى ، واهنى
آرتيريمي استهداف ايتين . اوله بر انضباطك اك
اوقافى فردى قوت ، جمعك مفعن اعتبارله غالب
اولسين . هر مؤسسه ك ، هر مرءك ، هر وطنداش
سمنك نميني يلكر جمع اولان خدمت كوره قدر بر
ايديلين . فردله فكرأ وحسأ ملك حقيقى عضوى
اولايلين .

تور كيا دمه استلال مجاهدى اساسنده اولونن
سكزه عيني انضباط حاكم اولوندر . ذأا بويوك شعر
بوك اتريدر . بويوكنى لسك قيتئده بونقطه ددر .
بالكر شوسؤاللرى دوشونمك هرورئتمدئز : بويوكنى
لسك اك اساسل مزينئى تشكيل ايدن بوملى وحدت
ناصل نه سايهده وجوده كلفئدئ ؟ بجا بكي يشه جمك
لسك باشا ايجنى مجمل ، اولئزده بويوكنى و معنوى
انضباطى وجوده كتير جمك عيني عالملى معنوى
بولوناجميدر ؟

تور كيا دمه مؤسسه لك اكنكاته خدمت ايلين
انضباط و وحدت بر كره بويوك داهى قازى باشا
حضرتلرئك شخصيته ، سوكراده حازمى و داخل
دشمنلرئقئدن ملك بالهات وارلئك نه بديايدلرئسه
بويوكلرئز . بويوك غازينك دعاسى پوتون قلبرى

ايسه ديكى ملى انضباطك اساسلرى و غايه لرى شو
دستورله ااده ايله يور : « فاشيزم » ملى وحدت ،
نظام و انضباطى تقويه معنئى تعيب ايلر . اوتك سايى
بره نيسي منظم ، زكئين ، فونل بر دولت ايجنده
هر فردك فعاليتى عمومك نمى اساسه استاد ايتدر .
مسيبئز . باش و كيتئدن عملئمه و كويولسته قادر
هر وطنداش دولتك خادى اولاييدر . هر كس اقتدارى
لسئتمده ملك فونئى ، حضورئيه ، روانه معاونت
و خدمت ايله مليدر . سان مارئيئو بو اساسلرلك پوتون
ايتاليا لئرحه اك بويوكك مفكوره اولارلق نئيسى
سايه سنده قيصر بر زمانه ايتاليا ك اقتصادى حنى
علمى و حرفئى مؤسسه لئزده بويوكنى بر اكنكاش
حاصل اولديني تاين ايله يور . شوراسى محققك
فاشيزمك دولتچيئك مفكوره سى ايتاليا كنجلكئده
چوق فونل و مشرك بر هيجان اولاندرمئدر .
« رده و دوزئده نو » مختلف ملئرلك كنجلكئك
فكر و تحصيلئى آسلايق ايجون مخلف مملكتلرلك
دارالفنون طلبه سئ شو ايكى سؤال صورتمئدر :
« انسانئى اعمال و بويوكنى صمت نئيليرى ... الخ
خنده نه دوشونوبورسكئز ؟ مژدن اولكى لسك
دشمنيسكئز ؟ اكر بويك ايسه كئ نه ايجون ؟ »
بو سؤالره بر ايتاليان دارالفنون طلبه سئك ورديكى
جوابك بعض فلسفى تورك كنجلرئك اوفوماسئ
ايسه ديكئز ايجون ترجمه ايدمك « حيات » . درج
ايله كئز . بويوك ، ايتاليا كنجلكئك مفكوره
هيجانئى بك ابق تصور ايتيور .
روس سوويت حكومتك اجنئى بره سيلبرى
تمأ فاشيزمك ضدئيدر . فقط ، ملى انضباط خصوصئده ك
اساسلرى مان غيليدر . روسيه لك انقلابئى ترصينئك
و كنجلكئده حسن و فكر وحدتى و معنوى انضباطى
تاين ايله كمك ايجون صرف ايله ديكى فعاليت چوق

مصاحبه

معنوى انضباط و بكي نسل

ديناحربى ، غالب و مغلوب ملئرلك فكر و تايلرئده
هيج شيه بوقك درئى تحول و وجوده كيرمئش ،
اسكى مرءلك قيتئى دكيشد بر معصفر . بو تبدل و رساي
معاهده سندن بر بارجه سوكر ا درجال كوزوكئى .
غرب ملئرئده بكي دويغان فكرلر كيديكى بجا بوشئمه
باشلاديلر . بالهاسه آلتايدمه ايتاليا ده بويوك بوشئمه
بودولئرلك مؤسسه لئزده ك انتظامى بوزيور و اولئرى
آنارشى بى سوروكلا بوردئى . راحت و حضور ايجنده
لكامل ايسئى خلقك فكرلرئى ترجمان اولان دولت
آداملى مؤسسه لئزده ، فردلك حركت و فعاليتئده
بر انضباط تاسئسه اوغراشدلر . ايتاليا ده « فاشيزم »
پوزيئت دوغوردئى . آلتايدمه مارشال هيندئورئى
طوتان فوت بوملى انضباطى تأسيس ايشكى استهداف
ايله يور . فرانسه جمهوريتئور فرءلك برله مرءك
پروانقلايك و باسئ آئنده قايتئ تفكيكه سوق ايدن
عالم فونل بر حكومت سايه سنده ملى انضباطى
و اقتصادى مؤسسلرى تقويه ايله كمكدر .

بوانقلايه غرب ملئرئده اك شايان دقت حركت
ايتاليا فاشيزميدر . « رده و دويارى » جموعه سئك
۱۵ نصيرئى نانى نارمخلى لسئتمده ايتاليا اعبانئدن
فرانسز السئوتئى اعضاسئدن فوت دوسان مارئيئوك
« L'esprit du Faelsime on Italie » عنوانئ
شايان دقت بر مقالئسى وار . بونده موسسو مارئيئو
فاشيزمك ايتاليا به ناصل ونه ايجون حاكم اولديني
آكلئمقئدن سوكره فاشيزم ادارمئك تاين ايشك

ايسه ديكى ملى انضباطك اساسلرى و غايه لرى شو
دستورله ااده ايله يور : « فاشيزم » ملى وحدت ،
نظام و انضباطى تقويه معنئى تعيب ايلر . اوتك سايى
بره نيسي منظم ، زكئين ، فونل بر دولت ايجنده
هر فردك فعاليتى عمومك نمى اساسه استاد ايتدر .
مسيبئز . باش و كيتئدن عملئمه و كويولسته قادر
هر وطنداش دولتك خادى اولاييدر . هر كس اقتدارى
لسئتمده ملك فونئى ، حضورئيه ، روانه معاونت
و خدمت ايله مليدر . سان مارئيئو بو اساسلرلك پوتون
ايتاليا لئرحه اك بويوكك مفكوره اولارلق نئيسى
سايه سنده قيصر بر زمانه ايتاليا ك اقتصادى حنى
علمى و حرفئى مؤسسه لئزده بويوكنى بر اكنكاش
حاصل اولديني تاين ايله يور . شوراسى محققك
فاشيزمك دولتچيئك مفكوره سى ايتاليا كنجلكئده
چوق فونل و مشرك بر هيجان اولاندرمئدر .
« رده و دوزئده نو » مختلف ملئرلك كنجلكئك
فكر و تحصيلئى آسلايق ايجون مخلف مملكتلرلك
دارالفنون طلبه سئ شو ايكى سؤال صورتمئدر :
« انسانئى اعمال و بويوكنى صمت نئيليرى ... الخ
خنده نه دوشونوبورسكئز ؟ مژدن اولكى لسك
دشمنيسكئز ؟ اكر بويك ايسه كئ نه ايجون ؟ »
بو سؤالره بر ايتاليان دارالفنون طلبه سئك ورديكى
جوابك بعض فلسفى تورك كنجلرئك اوفوماسئ
ايسه ديكئز ايجون ترجمه ايدمك « حيات » . درج
ايله كئز . بويوك ، ايتاليا كنجلكئك مفكوره
هيجانئى بك ابق تصور ايتيور .
روس سوويت حكومتك اجنئى بره سيلبرى
تمأ فاشيزمك ضدئيدر . فقط ، ملى انضباط خصوصئده ك
اساسلرى مان غيليدر . روسيه لك انقلابئى ترصينئك
و كنجلكئده حسن و فكر وحدتى و معنوى انضباطى
تاين ايله كمك ايجون صرف ايله ديكى فعاليت چوق

سؤسی هر روزه ۱۰ غرورده .
 سئسکی بوسته ایله • ایله •
 (اجسی شئکلیز ایچین • دولار)
 اونه واصلان باشلری ایچین استابلر ۱۰۰۰
 مارجسته ایله
 بانه ایشلرئسئس مرسئس آقره مرکزده .

حیات

میان رانما میان... دنیایه راهلار جردن حیات قانلم...
 - ۱۱ -

اولرور مرکزی :
 آقره رده ، سئسکی باشلری ایچین ایله .
 استابلر مرکزی :
 استابلر ایچین ایله سئسکی باشلری ایچین ایله .
 آقره رده ، سئسکی باشلری ایچین ایله .
 ۳۱۷ : تلفون

۱۰ نچی حله

آقره ، ۱۶ کتون اول ، ۱۹۲۶

۳ : سای

مصاحبه

علم و انقلاب

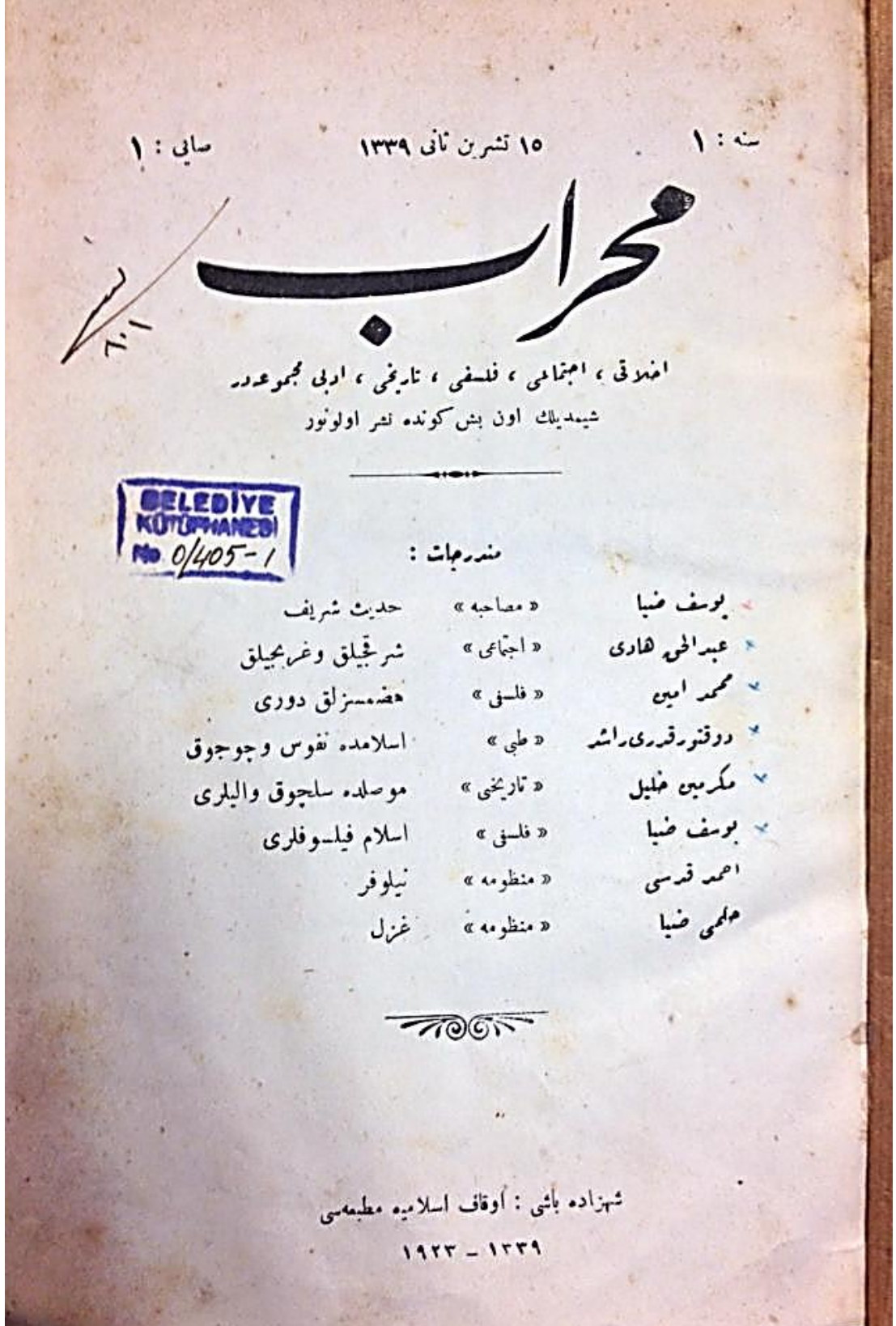
سولک مائزده مطبوخاتزده علمیه انقلابک
 مناسبی موضوعه دائر بعض فکراره آنساف
 ایدیلور . مثلا دنیورکه • انقلاب علمه قارشئ
 حرمتکارد . لاکن عزمده انقلاب قارشئسئده
 وضئینی تعیین ائمه لیدر . انقلاب علمک قاعده .
 لرئنه ، دستور لرئنه اویغق جئورئشئده دکلد .
 علم انقلابک آرقاسئدن بورومه لیدر و ساده جه
 بر مشاهدئی و قیدئی کئی حرکت ائمه لیدر .
 انقلاب سئرئده دوام ایدرکن علمه دوشن وظیفه
 ساکت وصامت بالکئز سادئلری قئیت ائتمکدن
 عبارت قائلیدر . ایلک بائشئده بوفکر لرئنا بئ
 معقولدر . علملر شہسز جلدن دوغمشدر .
 ناسل ماده به عائد علملر دئوین ایدئمئن اول
 ماده بو کوشک کئی موجود ایدئنه جمئ عائد
 علملر لشکل ائتمئن اولده دنیا یوزئده جمئئلر
 واردی . و البته ریاسئت و منطق ذاتاً موجود
 وصال اولان ذھنک مولودلریدر . هنوز توصئیی
 صفحه سئسئده بولونان معنوی و اجئامی علملرک
 حیاتک و جمئئک سئری و حمله لری قارشئسئده
 اک بویوک وظیفه لری ده شہسزک جمئ عائد
 هر بئک لظامره دقت ایدرک . شاهده و معلومات
 ساحه لری کئبشه تمکددر .

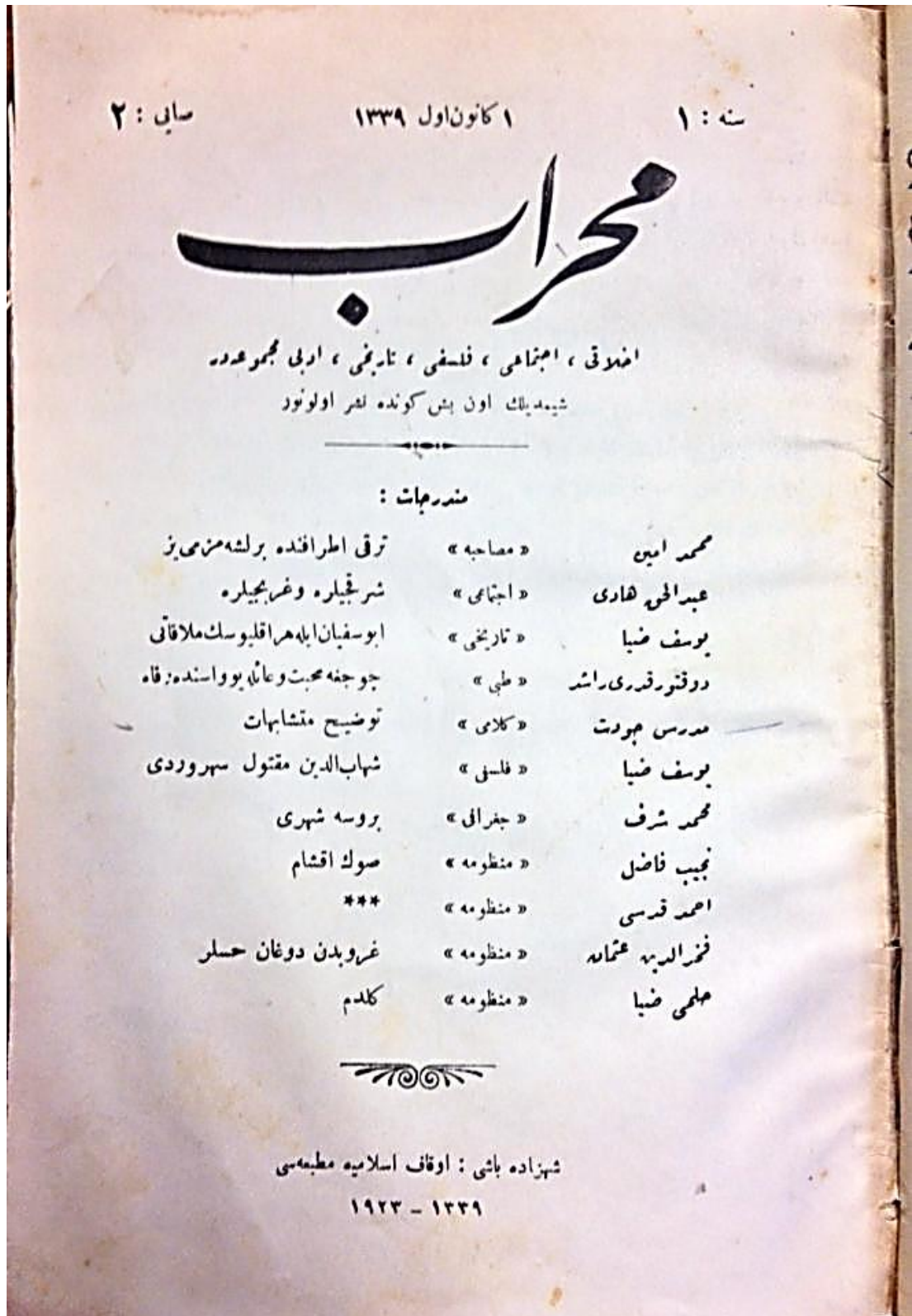
لاکن انقلاب دئیلن بویوک اجئامی حمله لر
 شعورسز صو جرائلری و فورطلر قئیلئدن
 جانسز بر حرکت دکلددر . بشرک بومعظم حمله لریک
 شدت و قوتی اقدئمئین اکثری طئبئئک بومعصب
 حادئلرئنه عائد کله لرک استعمار ایدئلمئسئ اجئامی
 بسضا ذھنلری حقیقتدن انحراف ائدیر بئیلر .
 انقلابلر شدت و قوت اعتبارله ائدمئش سببلر

آراشئده علمه عنوانه لیاقت برده اجئش انسانلر
 کورمه بورز . سنای انقلاب تکئیک آداملرئک
 اثرئده کؤتئر غلرئ بؤ اقلرله و اثرئسئده سولقورله
 فوئوتئز ، هوئئین لر ، مورسلر هب ساده جه
 تکئیسئئئدی ... لاکن بونلرک تکئیک
 معلوماتلری غالبه و طورئجه علملرئدن ، فورئیک ،
 نیوتون و لاولوزئلمه قدار معظم بر علم هئشک
 صرف علمی ماهئتده کشفلرئسئ استناد ایدئیلور .
 بزیم انقلابیزده علمک و فلسفه ک قوتل
 بر تائئیری اولادئینی فرض ائتمک تورک لری جهانی
 یورون فکرلرئدن قئخر عد ائتمک کئی غرب
 بر دوشونجه اولور . یعنی علمه • کؤتئر اورئنا
 سورولن معالئم بزی شائئر تماملدر . کئت
 وحئ کئبئ اعتبارله نه قدار دکر لری اولورسه
 اولسون معلومات ساحی اولق انسان علم ساحی
 ایدمئز ، معلومات برلز فلسفه شئسئده کئنه ، یعنی
 حکمره اراده به ، فئله قئصاحه سئرت و سئجئیه
 نافذ اولدئقه • علم • حالی آلاماز . علمک
 و معلوماتلر خلاق قئیی بؤ خصوصئتده معئندجدر .
 علملری کئدیئرئسئ اشیا و حادئلری کورمک
 اجئامی و برمعئش اولانلرک ، حکمرلرئده
 دورغون و قس قانی قئمت قسطلرئسئ مفاد
 بر اسیر حائده بولونانلرک حکم و معالئم لری
 علمه نسبت ائتمک علمه قارشئ حرمتسزک اولور .
 دئکر طرفدن علمی حیاتدن آئیرارق حیاتک
 حادئلری قارشئسئده اونئ ساده جه بر ضبط
 قاجئ موقئسده کورمکده انقلاب فلسفی قئستی
 انکرمه واریر . بزئش ایدئیلورک حیات و انقلاب
 ائله علمک مناسبئتی دوشونورکن بو افرات
 و تهر طلردن توق ایدمک حادئلره دها معتدل
 بر نظرله باغئیه امکان واردر • و آنجاق بوسورئله
 دها سالم بر حکمه ائرشئله بئیلر .

الذقوتل قسیر غلره بکئز ؛ لاکن بوتون مشابہت
 بوقداردر . سببلر و فورطلر شعورسز ، انقلابک
 ایسه باشئدن سوکئ قدار شعورلور . هر
 انقلابک بر جوق عاملری واردر ، فقط بوتون
 بونلرک ائئمده الذقوتل عامل شہسزک بشری
 اولاددر . موفق اولان انقلابلر قوتل رهبرلرک
 عاملئینی ائله حرکت کئیر و رهبرلرک روحئده
 تکائف ائدن مشئری شعور و اراده ائله هدف
 دوغرو کئدر . عظیم بر بشر کئشئسئ بئک بر
 استقامت و بین انقلاب رهبرلرئک علمسز حرکت
 ائتملرئنه امکان وارمئدر ؛ اگر علمه بشرک سابق
 تخرملرئک معصئسئ ایسه بو تارآن سئلمه حئال
 و بر بله معز . بویوک بر بشر کئشئسئ بئک استقامت
 بئک بر حرکت و بر مئلمک ایچین فردی و مشئری
 روحیات ، اقتصاد و اجئامیات حئی جوغرافیای
 و تاریخ معلوماتدن (توصئیی ماهئتده سئله
 اوله) استغناء امکان بوقدر . انقلابلری حاضر لایان
 ناملر آراشئده کئری ماهئتده اولانلرک قئستی
 استعمار ائتمک قدار ائکئش اولورسه ، انقلابلری
 خئزئری و استقامتئی منحصر آ کئمئدن آلان
 شعورسز بر هججان عد ائتمکده اولق دار خطالی
 اولور . انقلابیزده ائناک رولک یئله لیاقتدن
 فضله موقع و بر مک دوغرو دکلددر . ایمان ساده جه
 بئلکئیه هججان و حرکت ورن ، بئلکئیه ائله روح
 آراشئده سئیبئ بر علاقه تولید ائدن عنصردر .
 نسبتاً ضئیف بر بئلکئیه ایمان بر نوع قناعت
 ماهئتی قازاندیر ائیلر ، لاکن بئلکئیه اولادئقه
 بالکئز ایمان انسان موقئت کورتمئز ، کورتمز
 بئله تصادق اولور .
 سوکرا • علم • مہمومئده لایقئله نئین
 ائئمئز لازمدر . بشرک اک عظیم انقلابی ،
 سنای انقلابی ، وجود کئئین عامل علم کئئدی ؛
 حالوکئ بؤ عظیم انقلابی • فئلا • تحقق ائدیر نظر

عربی

ملی مجبوعه

اداره سب کوئده بر بیفاره ، علمی ، ادبی ، اقتصادی ، فنی ، مصروفه شجره دره

اداره سب کوئده : بیل
عالی جادوستنه
وقت معلومه
منکل گوشه
بانتنه اوسرولی
دائرة مخصوصه

ایره لسانلی
سب کوئده
آلی ایلی
۱۲۰
شجره دره
شجره دره
شجره دره
شجره دره
شجره دره
شجره دره

برخی سه - بوسرول
شجره دره - ۱ شجره دره ناز ۱۳۳۹

— بالکتر او قدر دکل ، ادبیاتکده بوش ره رس اولدینی
سویله مک ایسترم .
ملی مجبوعه نیک صاحبه بکسزه بن کنج پردنبره هیجانه
قزلبدی و حرادنی ، حرادنی سویله مک بسلادی .
— بوق عزیم ، و خصوصه فکریکزه اشتراک ابدیم هر مسلک
و هر صنعت کی ادبیاتده محترم و مقدسدر وحی ادعا ایدیدورم که
ساقاریده قراندینمز محاربه قاناک آری هاپسه ادبیاتده درقرانه .
جعفر برداهینک آری ده بزم ایچون اولدن ده ازشرفی دکادر .
— ادبیاتسز ملنلرده بوقی ؟
— خطا ایدیدورسکیز .. طن ایدرسیم .. یکی برملت اولان
آمریقایلردن بحث اتمک ایستیدورسکیز .. سزه سویله مک بیلیرم که اولنلرک
بیله بر (نه دغار بوسی) ، بر (مارق نوومین) ی واره : سکرمانکلرجه ،
آمریقایلرله انکلرلز آرمسنده مشترک بر لساندر . اوت حرب
و سیاستسز باشا اماناز . چونکه وطنمز بیک بر فورطنه اورمسنده
قایلر اوزدینه بارغیش بر شاهین بوواسنه بکسز بیور . فقط
ادبیاتسز اصلا باشا اماناز . چونکه ملی وجدانلرک اک مهم
وافتحارده شاپان قسمی بیک برجهده قازاندینمز بیک بر محاربه دن
سکره بش ، اون دیوان ، بش اون قبه و بش اون محررتشکیل
ایدر ، آتی بوژسنه لک نارغمزری بیلنلر بو حقیقتک لافلی دکادرلر .
— اوت عزیم ، او قدر قزیمایکسز ، محررلری آکلایورم
چونکه اولنلر وجدانمز . بومی ، مادی فصالتسزه بر استقامت

ملی مجبوعه

ادبیات و ادب بر منافقت
— قنودر ، دزکاوکی مجبوعه دن سکره برده ملی مجبوعه می ،
مانشا ، بونه برکت !
— قیصتا بکسز می ؟
— بوق عزیم قیصتا نطق دکل ، نولومه محکم اولدینکیزی
سویله مک ایستیدورم .
صوک هادک آلتین کونشبه دولان کنیش بر رسالونده
قونوشیورلردی . ایکی انشل کنجوری . بری بلشده آقرووی
قاباقه آناطولینک جایی برمثله ، دیکری قرمنی فسی ، ساده
و ظریف کینشبه کوزلرنده استانبولک اسارت کونلرینک خاطر می
باشایان بر شعره بکسز بیوردی قونوشمه لرینه دوام ایدیلر .
— بوقدر ابرکن نولوموزک سینی صور ایلیر میم اقدام ؟
— کندیکیزی پیوده بر امله قاید برمتن سکر ؟ ادبیات ،
نوش و امله ؛ فکرتک نولومی سزک ایچون بر درس اولدیمی ؟
— سوزلریکیزی بک آکلایه بیورم عزیم ، نادیتمک
ایستیدورسکیز ؛ بر آز آجق سویله بیکسز .
— دیمک ایستیدورم که سزک مجبوعه کزده ۱۳۲۴ دن بری
قیولجیم کی یابوب سون مجبوعه لریک عاقبتنه اوغرا بچق ،
بش ، اون نسخه ، اولدن سکره نولوم ، ایدی نولوم سزیده
قانداریله صاراجق .
— مقصدکیز بو ایسه بک کوزل ، جواب ویریم .

جلبده - ۱۵ آبرون ۱۳۰۲

۲۰۰۰ لیر

۱۰۰۰ لیر

۵۰۰ لیر

۲۵۰ لیر

۱۰۰ لیر

۵۰ لیر

۲۵ لیر

۱۰ لیر

۵ لیر

۲ لیر

۱ لیر

مللی محبوعه

۱۰۰۰ لیر

۵۰۰ لیر

۲۵۰ لیر

۱۰۰ لیر

۵۰ لیر

۲۵ لیر

۱۰ لیر

۵ لیر

۲ لیر

۱ لیر

استانبولده قران

۱۰۰۰ لیر

۵۰۰ لیر

۲۵۰ لیر

۱۰۰ لیر

۵۰ لیر

۲۵ لیر

۱۰ لیر

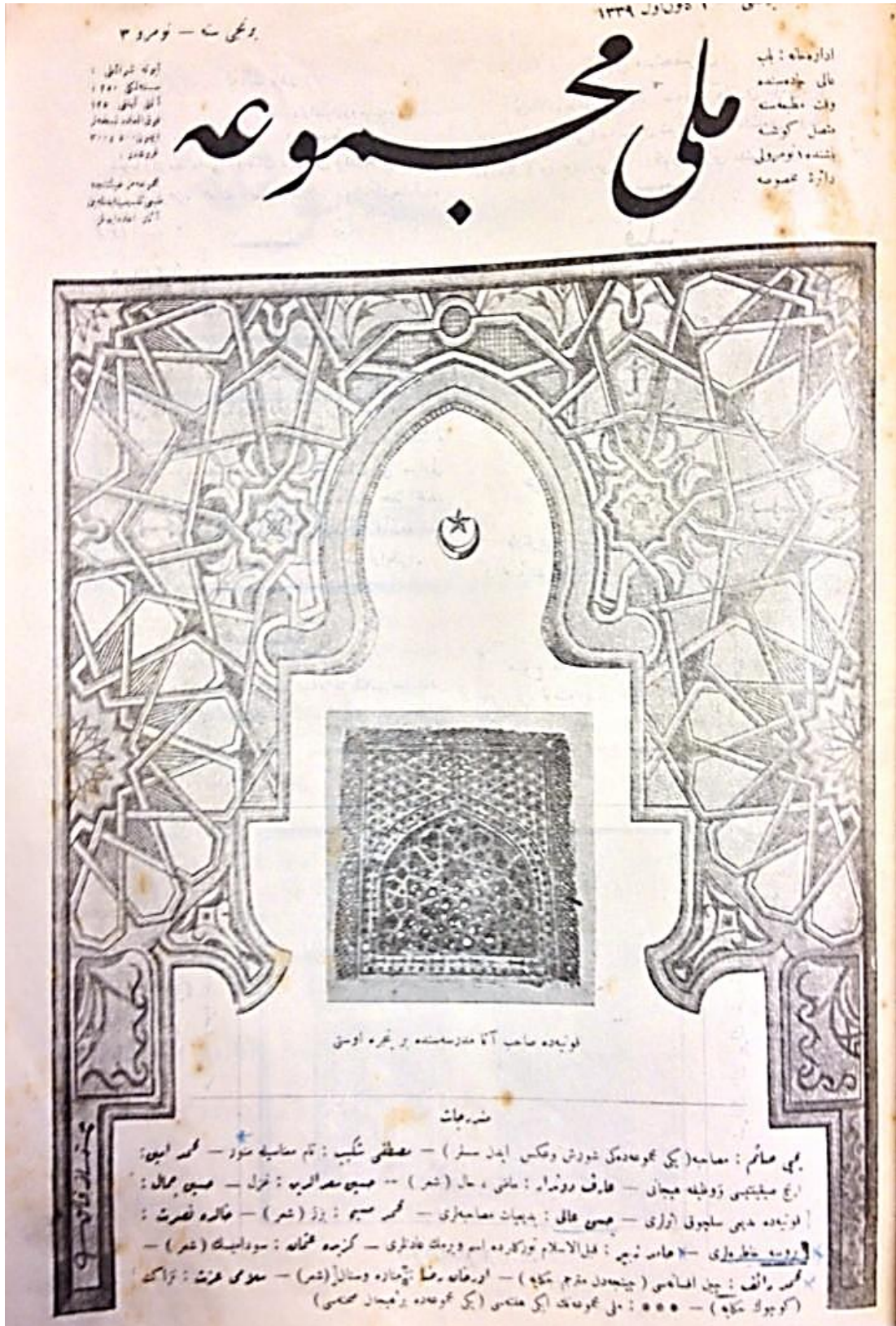
۵ لیر

۲ لیر

۱ لیر

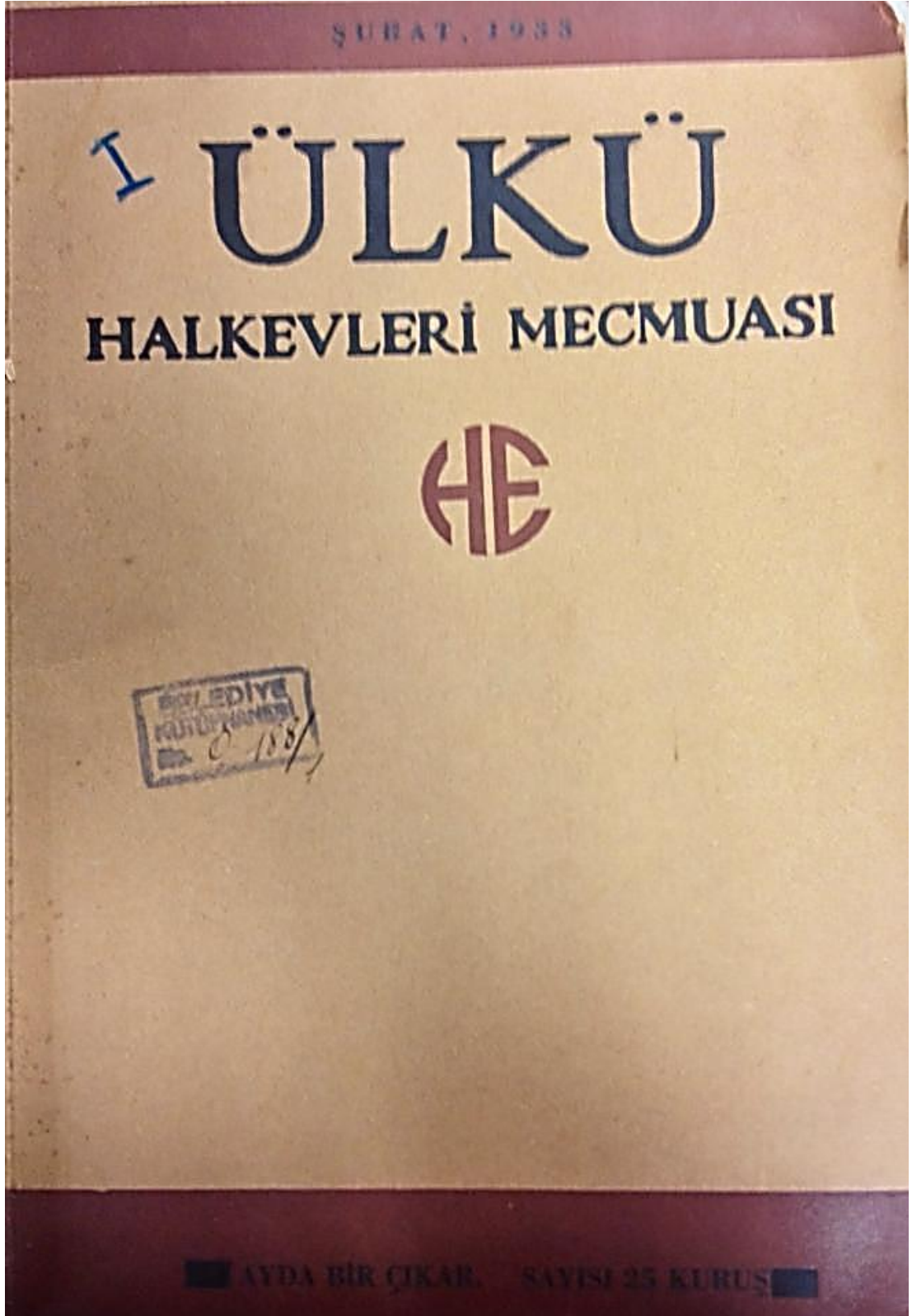
سیرت

بی خانم انصاریه (ایرکان کلانتر) - مصطفی شیب : قران و آواز - محمد امین : ایک قران
نایت : ایک قران - لورمان رضا : تاریخ و قران (ایر) - صبح و عصر قران : قران - محمد امین : عرب
موسیقی قران - عارف و مراد : منتظری (ایر) - محمد صبح : مایه نور کوی (تونسیه) -
• • • • • حق نبیستان آواز - صبح نفس : نوران اولوز (ماتکوز) - حسن عالی : بیانت مصاحبه قران -
محمد رفیع : زبان کلام و قران (ایر) - محمد امین : عصر قران استانبول - قران : کبر سنه و قران -
• • • • • علی : قران ایک منتظر

EK-15: Ülkü Mecmuası 1. Sayı (1933)

EK-16: Ülkü Mecmuası 1. Sayı İçeriği (1933)

"ÜLKÜ" nün sayfaları inkılâp-
larımıza yaymaya yarayacak veya
yayma yolları üzerinde düşündü-
cek dürün yazılara ağıttır. "ÜLKÜ"
ye yazı yazanlara para verilmez.
Neşredilmeyen yazılar sahibi ta-

rafından posta pulu gönderilerek
istenmedikçe geri yollanmaz.

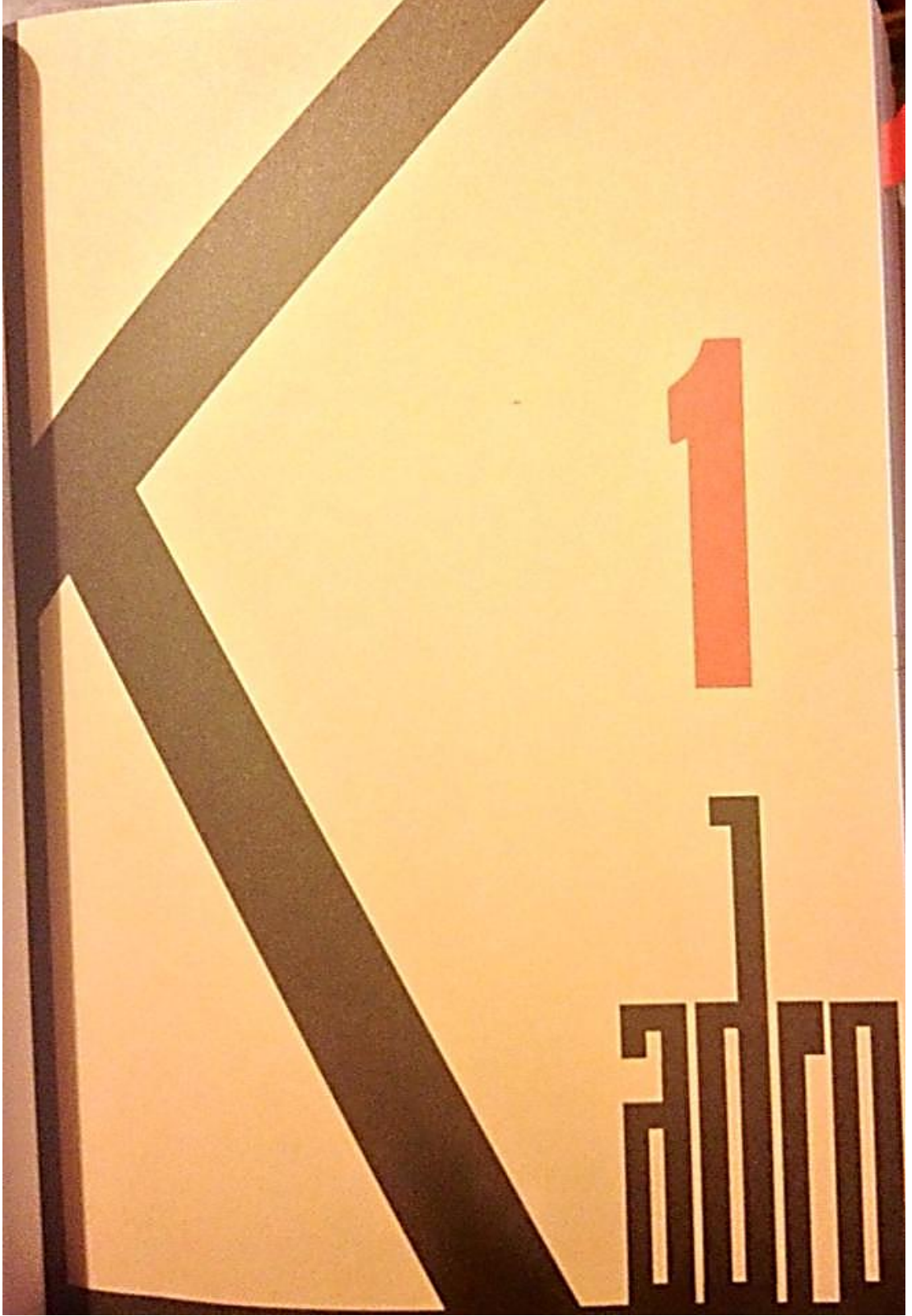
"ÜLKÜ" ye paralı ilân konmaz.
Yalnız memlekete inkılâp ve kültür
sahasında hizmet eden eser ve iş-
lerin ilânları parasız neşrolunur.

ÜLKÜ, ŞUBAT 1933

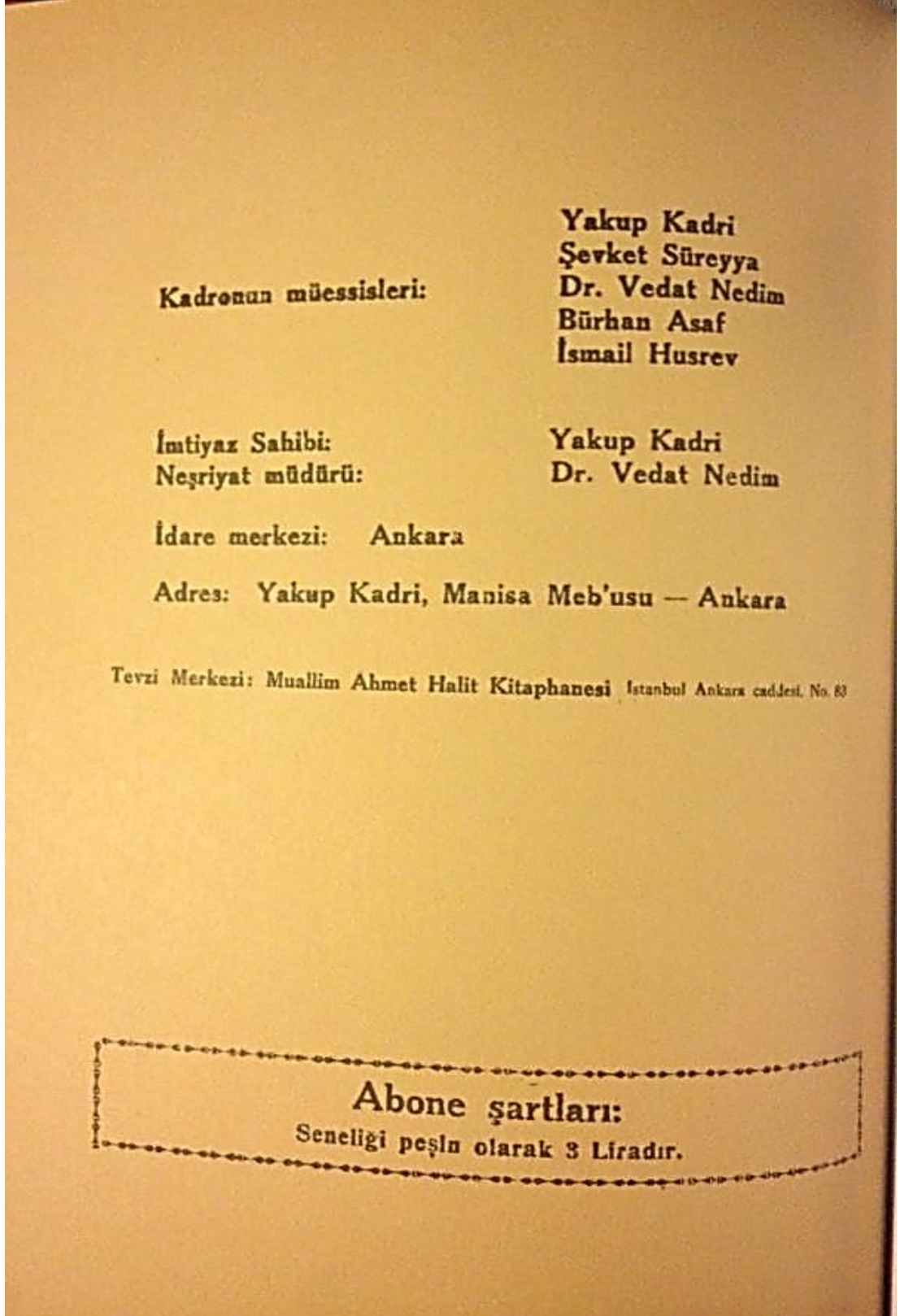
	Sayfa
ÜLKÜ Niçin Çıkıyor?	Recep 1
19 Şubat	Necip Ali 3
Halkevleri Açılma Nutku (Parçalar)	Recep 6
Ankaranın Gazi Bayramı	Naşit Hakkı 9
Gazi Mustafa Kemal (Nutuk)	Dr. Reşit Galip 11
Ergenekon (Temsil)	Behçet Kemal 14
Ölü ve Diri Tarih	Aydoslu Salt 18
Konuşunuz ve Konuşturunuz	Recep 20
Birinci Türk Tarihi Kongresi	Akçuraoğlu Yusuf 23
Türk Dili Tetkik Cemiyeti	Rağıp Hulûsi 31
Millî Misakın Tarihi Kıymeti	Agaoğlu Ahmet 41
İnkılâpçılık	Mehmet Emin 44
Halk Kuvveti	Nusret Kemal 49
Dahilî Borç	Kemal Zaim 53
Demiryolu Siyasetimiz	Ali Süreyya 56
Turizm	Reşit Saffet 63
Spor Telâkkimiz	Burhan Asaf 71
Halk Sıhhatı	Zeki Nasır 73
İim ve Fen Âleminde	Salih Murat 76
Yağı Alınmış Su	Sadri Etem 80
Geçen Yılım Kitapları	Mustafa Nihat 84
Okuyucularımızla Konuşma	88
ÜLKÜ'nün Yazı Bölümleri	91
Yazıların Umumî ve Müşterek Vasıfları Hakkında Muharrirlerimiz- den Rica	94

İmtiyaz sahibi Nusret Kemal; umumî neşriyatı idare eden Necip Ali.
Ankarada Hakimiyeti Milliye matbaasında basılmıştır.

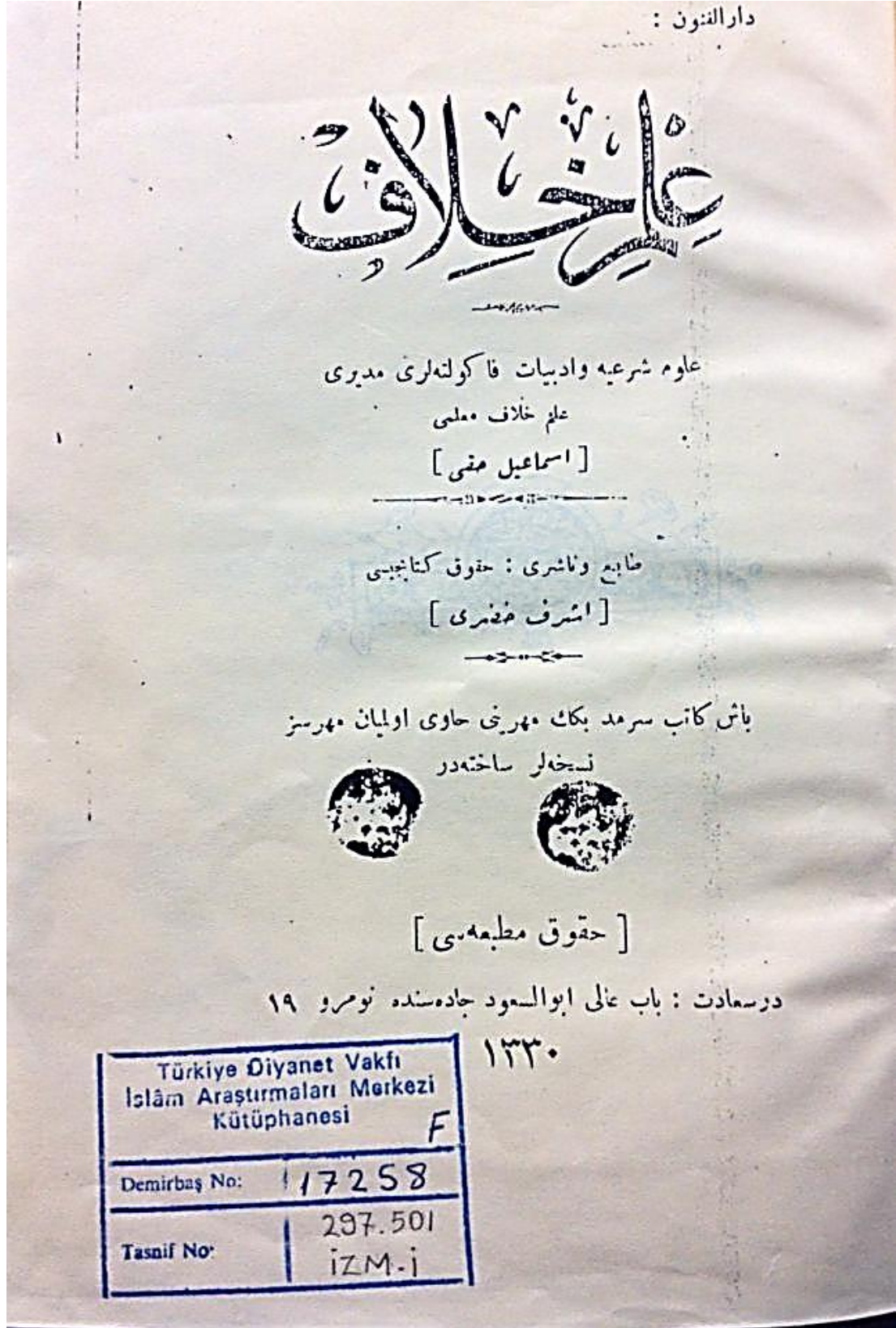
EK-17: Kadro Aylık Fikir Mecmuası 1. Sayı (1932)

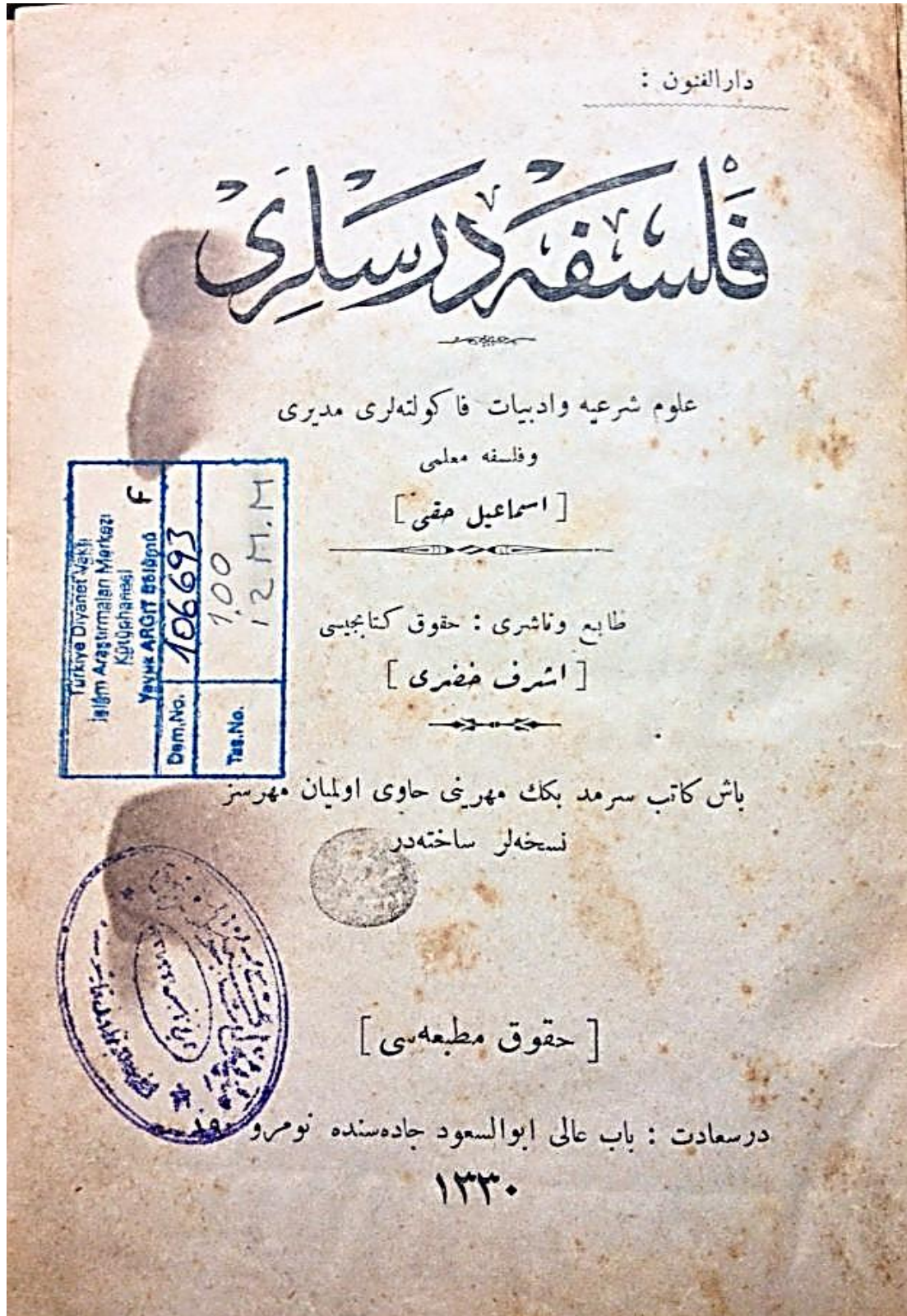

EK-18: Kadro Aylık Fikir Mecmuası 1. Sayı İç Kapak (1932)

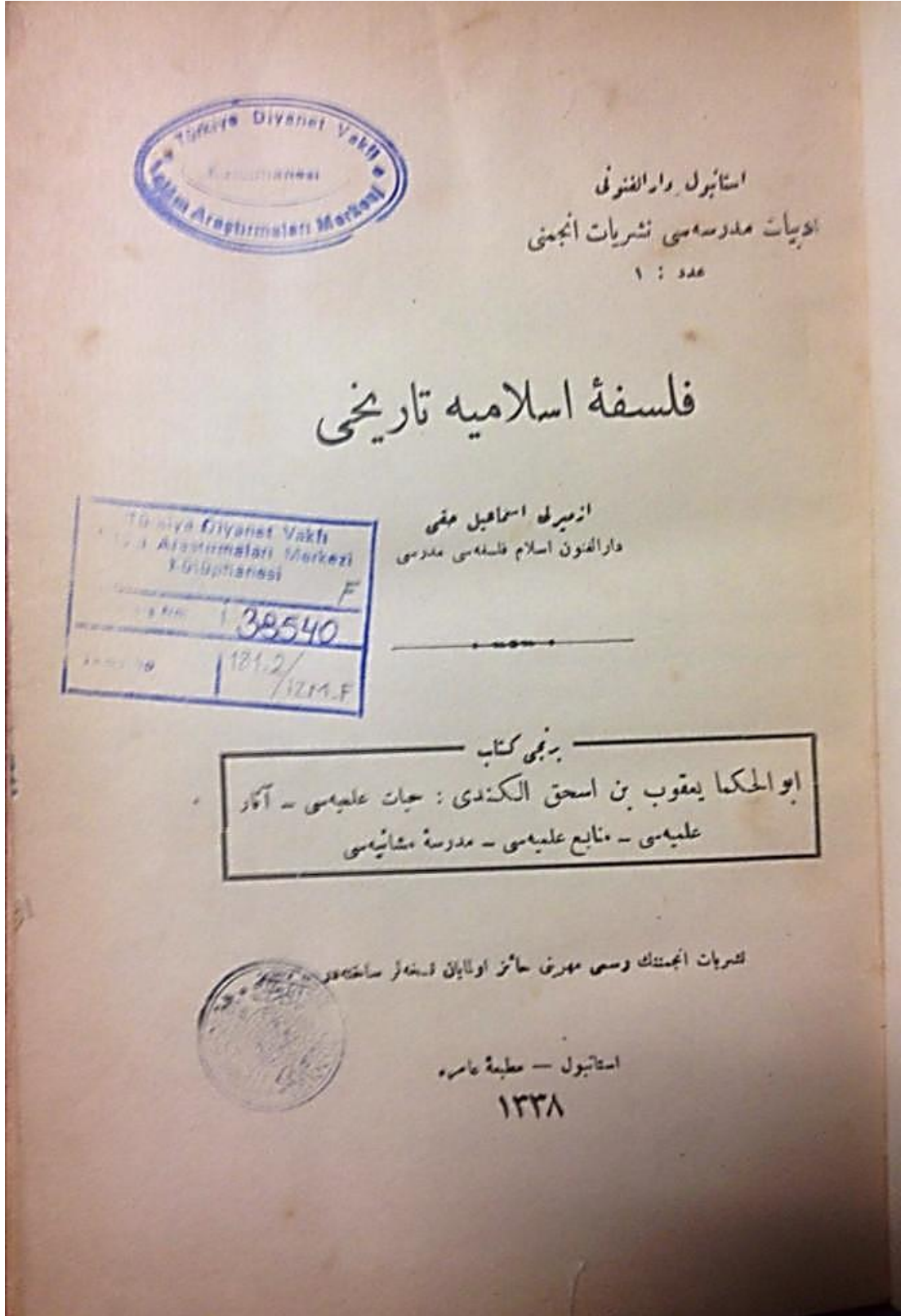

EK-19: İzmirli İsmayıl Hakkı'nın "İlm-i Hilaf" Adlı Eseri. (1330/1914)

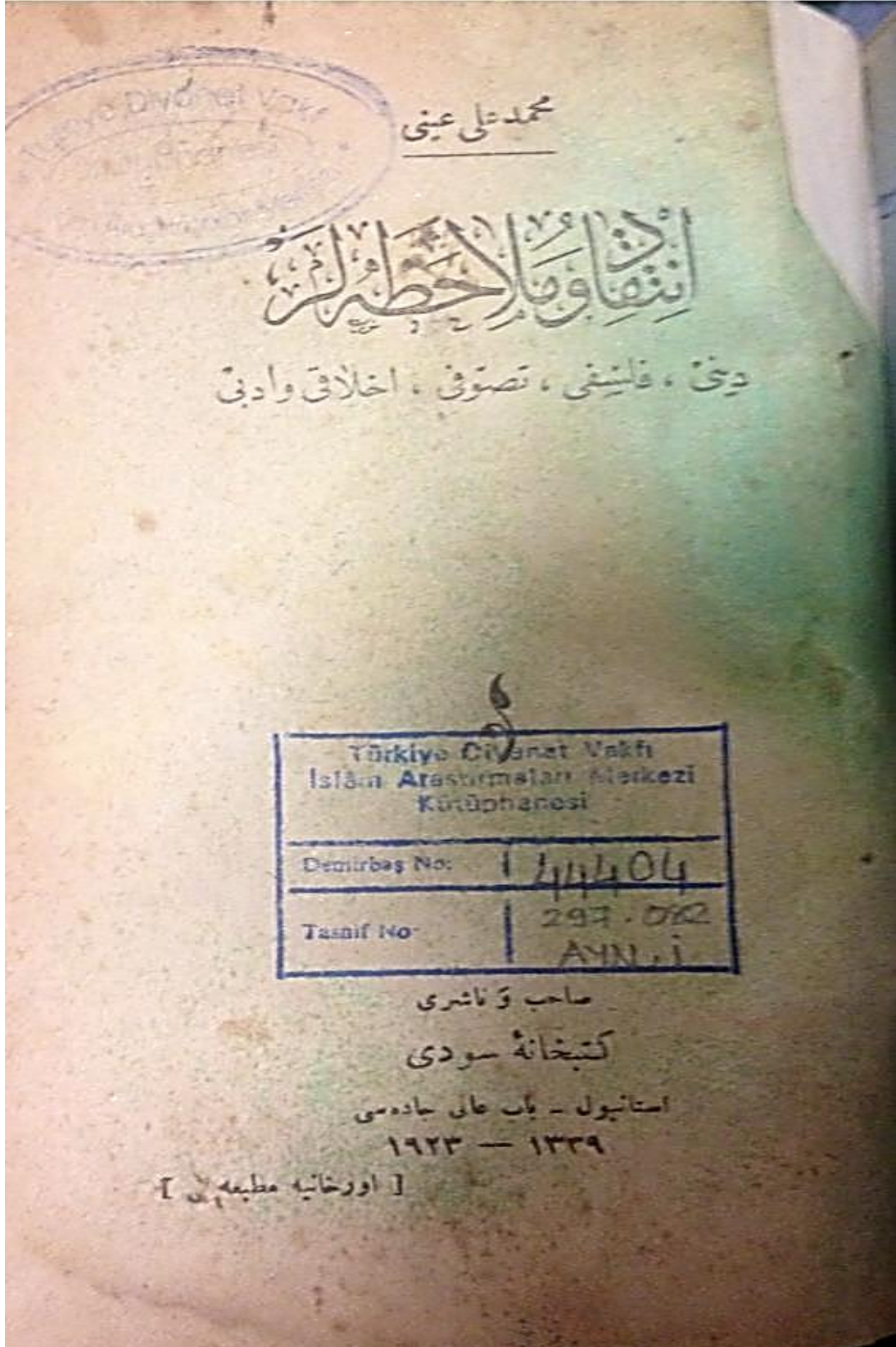

EK-21: İzmirli İsmayıl Hakkı'nın "Felsefe-i İslamiye Tarihi" Adlı Eseri (1338/1922)

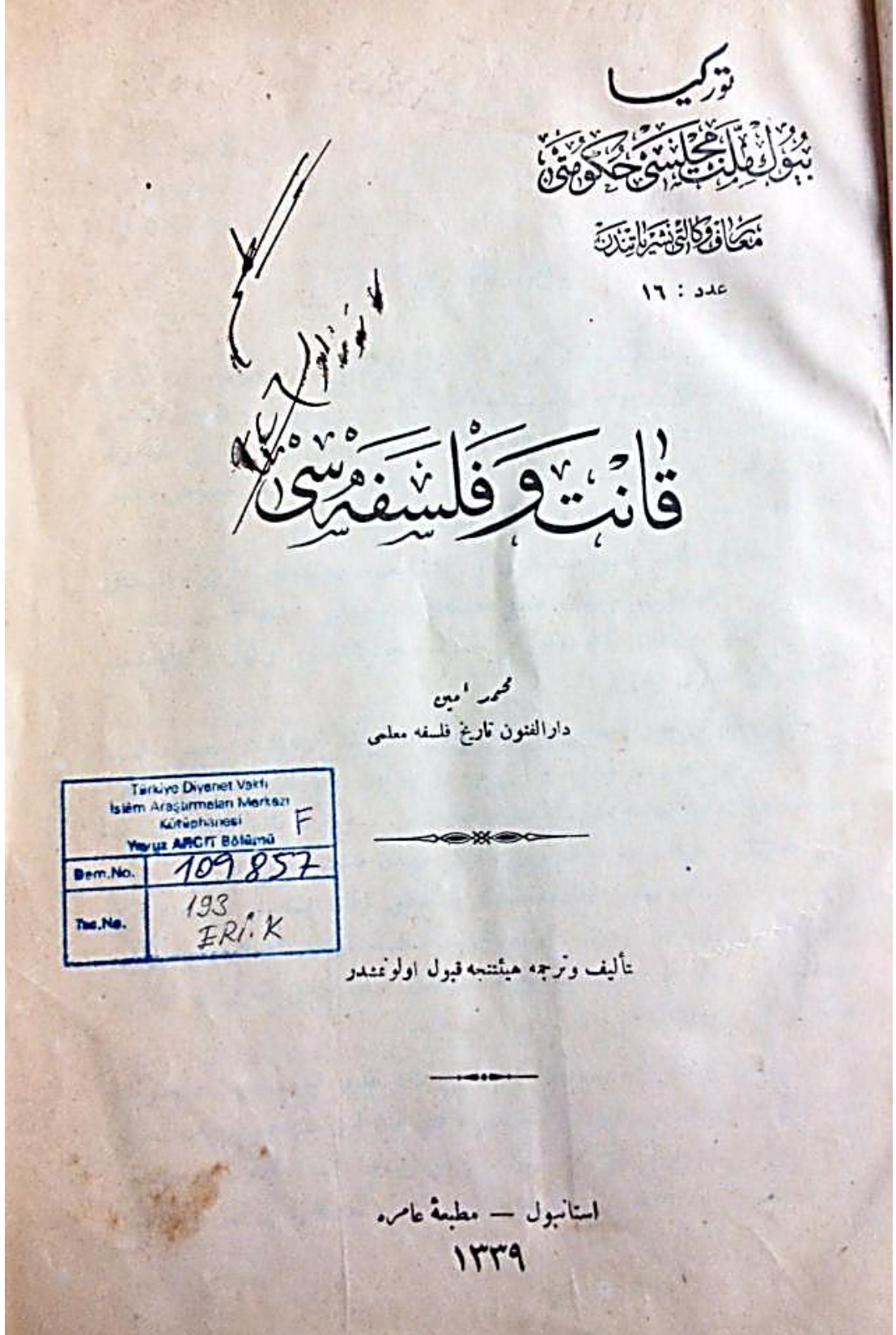

EK-22: Mehmet Ali Ayni'nin "İntikad ve Mülahazalar" Adlı Eseri (1339/1923)

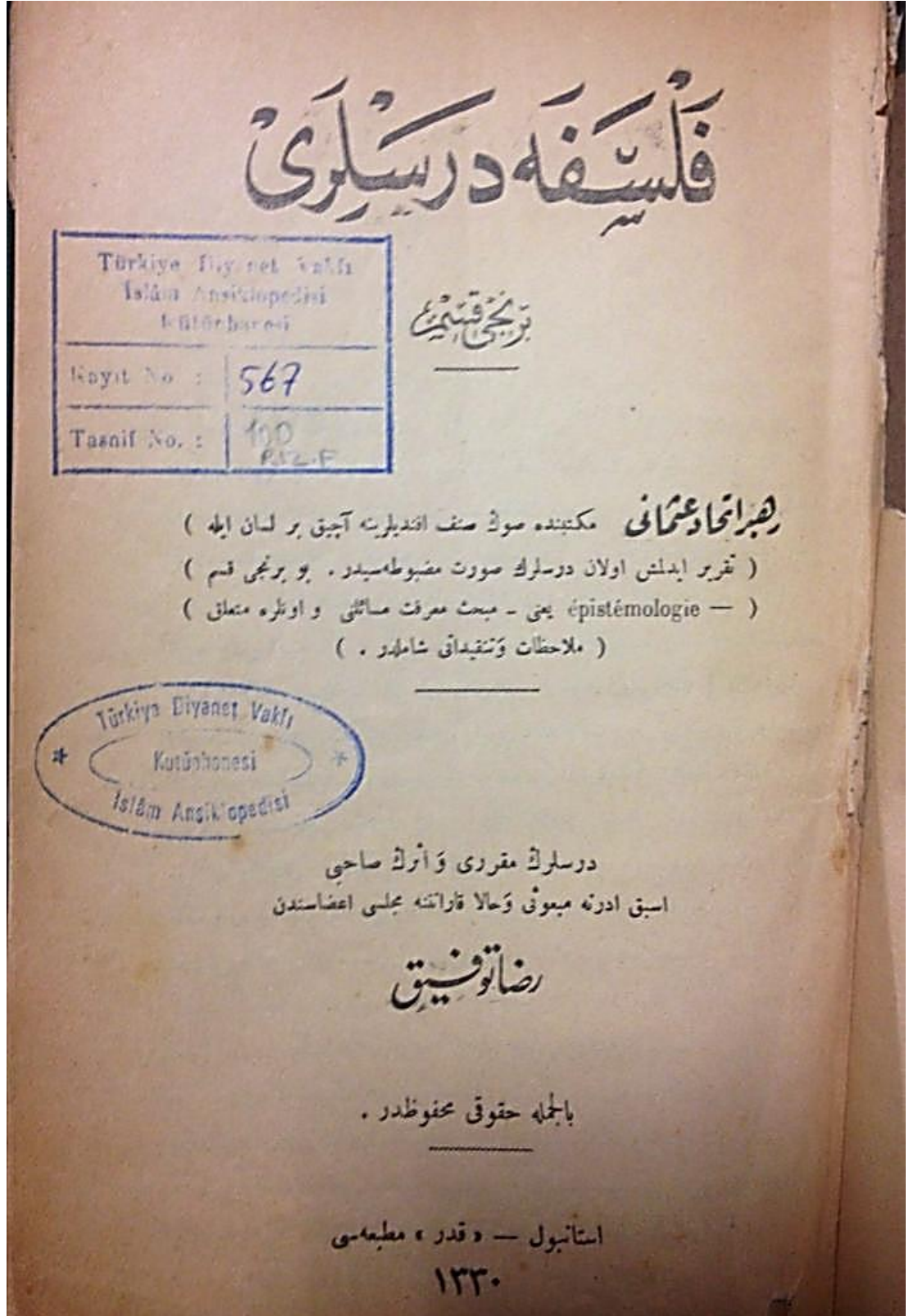

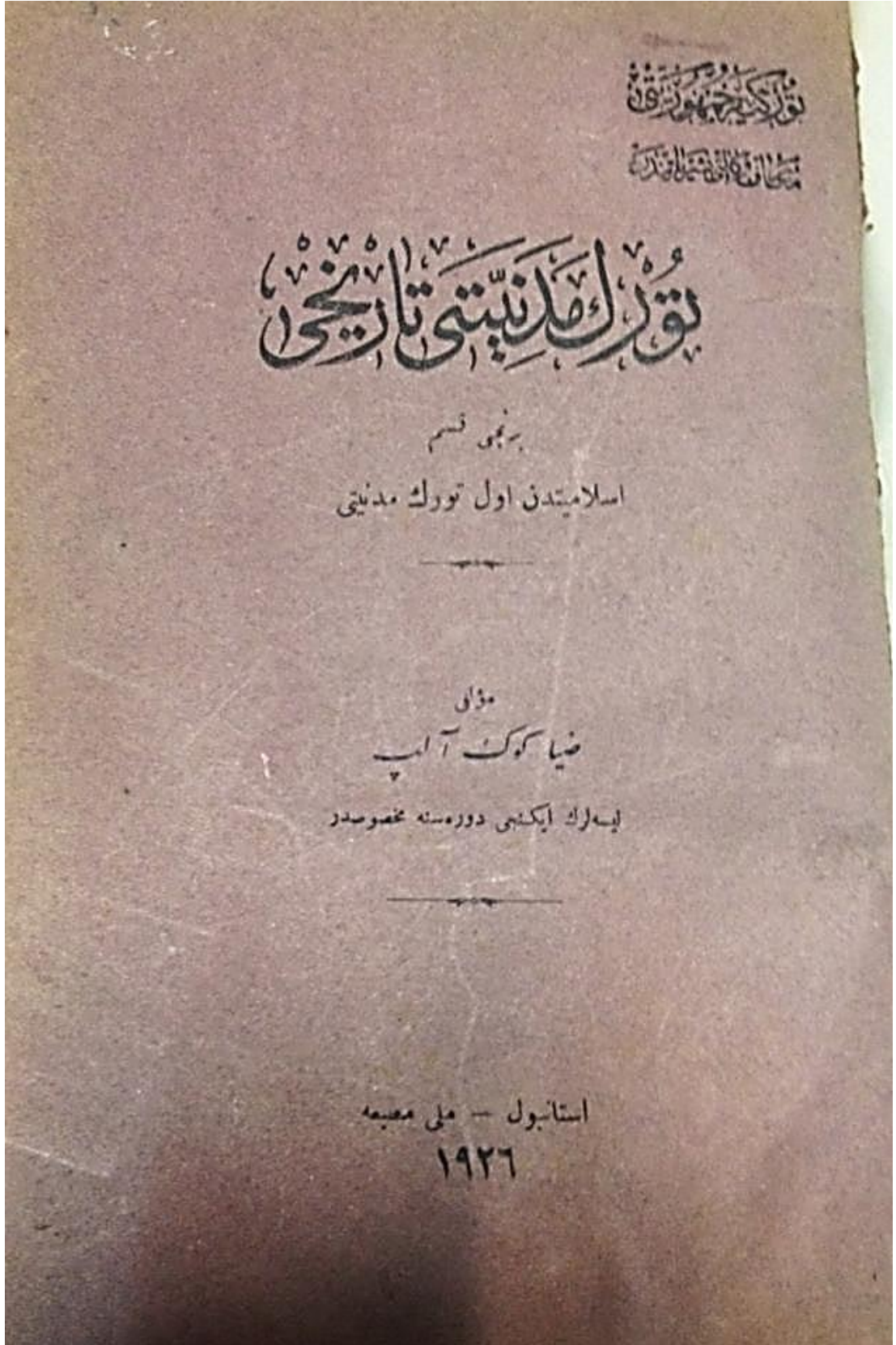
EK-23: Mehmet Emin'in "Kant ve Felsefesi" Adlı Eseri (1339/1923)

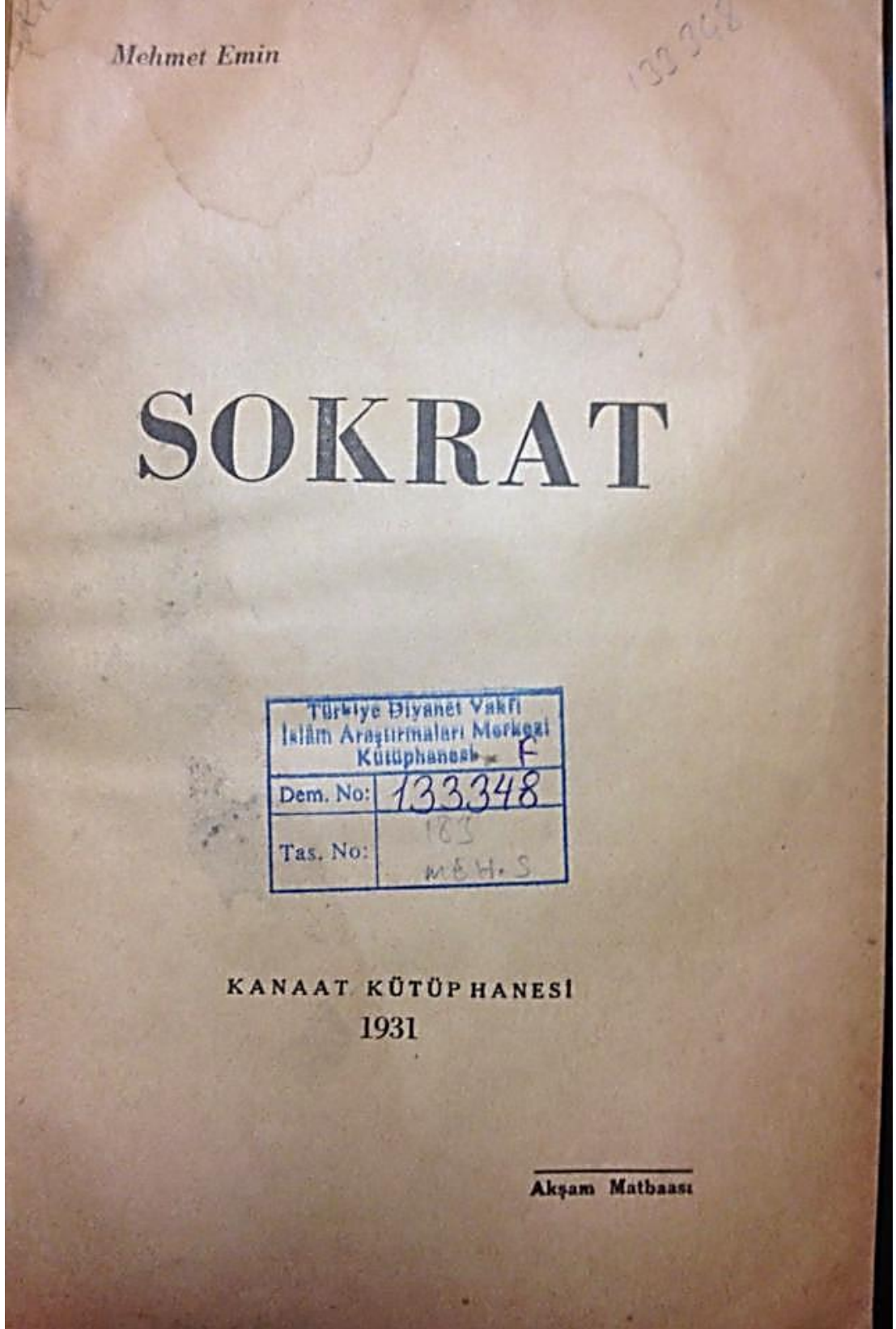
EK-24: Rıza Tevfik'in "Felsefe Dersleri" Adlı Eseri (1330/1914)

EK-25: Ziya Gökalp'in "Türk Medeniyet Tarihi" Adlı Eseri (1926)

EK-26: Mehmet Emin'in "Sokrat" Adlı Eseri (1931)

BİBLİYOGRAFYA

A-) Ansiklopediler

Atatürk'ün Bütün Eserleri. 2. Baskı. Cilt 12. Kaynak Yayınları, 2005.

Atatürk'ün Bütün Eserleri. Cilt 16. Kaynak Yayınları, 2005.

Atatürk'ün Bütün Eserleri. 3. Baskı. Cilt 22. Kaynak Yayınları, 2010.

Atatürk'ün Bütün Eserleri. 2. Baskı. Cilt 25. Kaynak Yayınları, 2012.

Atatürk'ün Bütün Eserleri. Cilt 27. Kaynak Yayınları, 2010.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri. Cilt 2. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını, 1952.

Korlaelçi, Murtaza. “Pozitivist Düşüncenin İthali”, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt 1, Edt: Murat Belge, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce. Cilt 2. İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.

Özlem, Doğan. “Türkiye'de Pozitivizm ve Siyaset”, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt 3, Edt: Murat Belge. İletişim Yayınları, 2002.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri. Cilt 1. Ankara: Başbakanlık Yayınları, 1978.

Ortaylı, İlber. “Batılılaşma Sorunu”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 1, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.

B-) Kitaplar

Adivar, Abdülhak Adnan. **Bilgi Cumhuriyeti Haberleri**, İstanbul: T Neşriyat, 1945.

Akarsu, Bedia. **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, Ankara: TDK Yayınları, 1979.

Akgün, Mehmet. **Materyalizmin Türkiye'ye Girişi ve İlk Etkileri** Ankara: KTB Yayınları, 1988.

Akyüz, Yahya. **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara: Pegem A yayıncılık, 2004.

Akyüz, Yahya. **Türk Eğitim Tarihi - Başlangıçtan 1997'ye**, İstanbul: Kültür Üniversitesi Yayınları, 1997.

Alpyağıl, Recep. **Türkiye'de Bir Felsefe Gelen-eki Kurmaya Çalışmak**, Cilt 2. İz Yayıncılık, 2011.

Arslan, Ali. **Darülfünun'dan Üniversiteye**, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1995.

Atatürk, Mustafa Kemal. **Medeni Bilgiler**, İstanbul: Örgün Yayınevi, 2003.

Aydemir, Şevket Süreyya. **Tek Adam**, 22. Baskı. Cilt 3. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2007.

Ayni, Mehmet Ali. **Darülfünun Tarihi**, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2007.

Behnan, Enver. **Filozof Gökalp**, Ankara: Kitap Yazarlar Neşriyat, 1933.

Berkes, Niyazi. **Felsefe ve Toplum Bilim Yazıları**, İstanbul: Adam Yayınları, 1985.

Berkes, Niyazi. **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, İstanbul, 1978.

Bıçak, Ayhan. **Türk Düşüncesi**, Cilt 2. İstanbul: Derah Yayınları, 2010.

Birand, Kamıran. **Aydınlanma Devri Devlet Felsefesinin Tanzimat'ta Tesirleri**, Ankara: Son Havadis Matbaası, 1955.

Cebesoy, Ali Fuat. **Milli Mücadele Hatıraları**, 2. Baskı. Temel Yayınları, 2010.

- Cevizci, Ahmet. **Felsefe Sözlüğü**, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2005.
- Descartes, Rene. **Metot Üzerine Konuşma**, 2. Baskı. Sosyal Yayınları, 1994.
- Dölen, Emre. **Türkiye Üniversite Tarihi**, Cilt 1. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.
- Dölen, Emre. **Türkiye Üniversite Tarihi**, Cilt 3. Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Ergin, Osman. **Türkiye Maarif Tarihi**, Cilt 3-4. İstanbul: Eser Neşriyat, 1977.
- Erişingil, Mehmet Emin. **Felsefeye Başlangıç**, Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1948.
- Felsefe Dersleri Yardımcı Kitapları**, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1944.
- Gökalp, Ziya. **Türkçülüğün Esasları**, İstanbul: M.E.B. Yayınları, 1999.
- Gökberk, Macit. **Felsefe Tarihi**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2005.
- Hanioğlu, Şükrü. **Bir Siyasi Düşünür Olarak Dr. Abdullah Cevdet ve Dönemi**, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1981.
- Hirsch, Ernst. **Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi**, Cilt 1. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1998.
- Horata, Osman, Recep Boztemur, Seyfi Başkan, ve Özkul Çobanoğlu. **Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü ve Atatürk Dönemi (1920-1938)**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2009.
- Kaçmazoğlu, Bayram. **Türk Sosyoloji Tarihine Giriş**, Cilt 1. İstanbul: Birey Yayıncılık, 2001.
- Kafadar, Osman. **Türkiye'de Kültürel Dönüşümler ve Felsefe Eğitimi**, İstanbul: İz Yayıncılık, 2010.
- Karakuş, Rahmi. **Felsefe Serüvenimiz**, İstanbul: Seyran Kitap, 1995.

- Karakuş, Rahmi. **Felsefe Tasavvurumuz**, İstanbul: Değişim Yayınları, 2003.
- Kaynaradağ, Arslan. **Felsefecilerle Söyleşiler**, İstanbul: Elif Yayınevi, 1986.
- Kaynaradağ, Arslan. **Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Felsefe**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.
- Kili, Suna. **Türk Devrim Tarihi**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2005.
- Kongar, Emre. **Türk Toplum Bilimcileri**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2012.
- Korlaelçi, Murtaza. **Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi ve İlk Etkileri**, İstanbul: İnsan Yayınları, 1986.
- Lewis, Bernard. **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, 5. Baskı. Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2011.
- Lise Ders Müfredatı - Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaleti**, Ankara: Maarif Vekaleti Yayınları, 1934.
- Lise Filozofi Programı Kılavuzu - 1935/1936 Öğretim Yılı İçin**, İstanbul: Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Yayınları, 1935.
- Lise Programı**, Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Yayınları, 1938.
- Mardin, Şerif. **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.
- Milli Eğitim Şuraları**, Ankara: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Şura Genel Sekreterliği Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1995.
- Mütercimler, Erol. **Fikrimizin Rehberi**, 6. Baskı. Alfa Yayınları, 2008.
- Öztürk, Yaşar Nuri. **Surelerin İniş Sırasına Göre Kur'an- Kerim Meali**, İstanbul: Yeniboyut Yayınları, 2008.
- Sabahattin, Prens. **Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?**, İstanbul: Elif Yayınları, 1965.

- Sanay, Eyüp. **Hilmi Ziya Ülken**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1986.
- Sezer, Baykan. **Sosyolojinin Ana Başlıkları**, İstanbul: Sümer Kitabevi, tarih yok.
- Şen, Faruk. **Ayyıldız Altında Sürgün**, İstanbul: Günizi Yayıncılık, 2008.
- Tekinalp. **Kemalizm**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2004.
- Tevfik, Rıza. **Biraz da Ben Konuşayım**, Düzenleyen: Abdullah Uçman. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Tevfik, Rıza. **Felsefe Dersleri**, Ankara: ÜBL Yayınları, 2001.
- Timur, Taner. **Osmanlı Toplumsal Düzeni**, Ankara: İmge Kitabevi, 1994.
- Topçu, Nurettin. **Bergson**, İstanbul: Hareket Yayınları, 1968.
- Tunç, Mustafa Şekip. **Yaratıcı Tekamül'e Önsöz**, İstanbul: M.E.B. Yayınları, 1986.
- Tunç, Mustafa Şekip. **Bergson ve Manevi Kudrete Dair Birkaç Konferans**, İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1934.
- Turan, Şerafettin. **Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010.
- Turan, Şerafettin. **Türk Devrim Tarihi**, Cilt 3 Bölüm 1. Bilgi Yayınevi, 2005.
- Turan, Şerafettin. **Türk Devrim Tarihi**, Cilt 3 Bölüm 2. Bilgi Yayınevi, 2010.
- Unat, Faik Reşit. **Türk Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış**, Ankara: M.E.B. Yayınları, 1964.
- Ülken, Hilmi Ziya. **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, İstanbul, 1979.
- Ülken, Hilmi Ziya. **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2013.
- Ülken, Hilmi Ziya. **Ziya Gökalp**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2007.
- Wıdmann, Horst. **Atatürk ve Üniversite Reformu**, Kabalcı Yayınevi, 2000.

Yaltkaya, Şerafettin. **Tanzimattan Evvel ve Sonra Medreseler**, İstanbul: Maarif Matbaası, 1940.

Yücel, Hasan Ali. **Milli Eğitim ile İlgili Söylev ve Demeçler**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.

C-) Kitap Bölümleri - Makaleler

Akgün, Mehmet. “Türkiye’de Kalsik Materyalizmin Yansımaları”, **Bilim ve Ütopya Dergisi**, Sayı 159, (2007), s. 4-11.

Arslan, İshak. “Türk’ün Felsefe İle Yüz Yıllık İmtihanı”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Sayı 17, (2011), s. 49-103.

Asaf, Burhan. “Üniversite Manası”, **Kadro Dergisi**, Cilt 2 , Sayı 20 (2011), s. 1100-1104.

Bayraktar, Levent. “Bergsonculuğun Türkiye’ye Girişi ve İlk Temsilcileri”, **Felsefe Dünyası Dergisi**, Sayı 28. (1998), s. 62-72.

Bıçak, Ayhan. “İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü”, **Kutadgubilig Dergisi**, Sayı 19, (Mart 2011), s. 237-274.

Bıçak , Ayhan. “Ziya Gökalp’in Felsefe Anlayışı”, **Kutadgubilig Dergisi**, Sayı18, (Ekim 2010), s. 51-103.

Bursalıoğlu, Ziya. “Atatürk Döneminde Eğitim Felsefesi ve Yenileşmesi”, Düzenleyen: Atatürk Üniversitesi. *Atatürk Devrimleri ve Eğitimi Sempozyumu*. Ankara: **Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları**, 1981.

- Çetinkaya, Bayram Ali. “Modern Türkiye'nin Felsefi Kökenleri”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 2, (2002), s. 65-91.
- Dölen, Emre. “II. Meşrutiyet Döneminde Darülfünun”, **Osmanlı Bilim Araştırmaları Dergisi**, Sayı 10, (2008), s. 1-46.
- Gündüz, Mustafa. “Abdullah Cevdet'in Eğitim Görüşleri ve İçtihad Dergisinde Bazı Eğitim Sorunları”, **Milli Eğitim Dergisi**, Sayı 176, (2007 Güz), s. 149-168.
- Güzel, Cemal. “Türkiye'de Maddecilik ve Maddecilik Karşıtı Görüşler”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 19, Sayı 1, (2002). s. 63-81.
- İhsanoğlu, Eklemaddin. “Darülfünunun Tarihçesine Giriş 1: İlk iki Teşebbüs”, **Belleten**, Sayı 210, (Ağustos 1990), s. 699-744.
- Kaya, Cüneyt, ve Ali Utku. “Türkiye'de Modern Felsefe Tarihi Yazımının Serencamı”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Sayı 17, (2011), s. 11-48.
- Kili, Suna. “Bir Çağdaşlaşma Modeli Olarak Kemalizm.” Düzenleyen: Yeditepe Üniversitesi. *21 inci Yüzyıl Başında Atatürkçülük: Anlaşılması ve Anlatılmasındaki Sorunlar*. İstanbul: **Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü**, (2008), s. 13-25.
- Orhonlu, Cengiz. “Edebiyat Fakültesinin Kuruluşu ve Gelişmesi Hakkında Bazı Düşünceler”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları**, (1973), s. 57-70.
- Özturan, Hümeyra. “Etik İle Ahlak Arasında: Türkçe Ahlak Felsefesi Literatürünü Dair Etik Kavramı Kullanımı Üzerinden Bir Değerlendirme.” **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Sayı 17, (2011), s. 169-202.
- Somar, Ziya. “Atatürk İnkılaplarının Fikir Kaynakları”, **Türk Kültür - Atatürk Sayısı**, Sayı 37, (1965).
- Süreyya, Şevket. “Ziya Gökalp”, **Kadro**, Cilt 1, Sayı 2, (2011), s. 83-94.

Şenel, Cahid. “Tanzimat'tan Günümüze Felsefe Dergileri: Açıklamalı ve Seçme Bir Bibliyografya Denemesi”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Sayı 17, (2011), s. 433-488.

Şevket Süreyya. “Darülfünunun İnkılap Hassasiyeti ve Cavit Bey İktisatçılığı”, **Kadro Dergisi**, Cilt 1, Sayı 14, (2011), s. 685-691.

Topaloğlu, Aydın. “Klasik Materyalizmin Mahiyeti ve Son Dönem Osmanlı Düşünürleri Arasında Yayılışı”, **Felsefe Dünyası**, Sayı 45, (2007), s. 111-124.

Toprak, Zafer. “Psikoloji'den Sosyoloji'ye Türkiye'de Durkheim Sosyolojisinin Doğuşu”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı 238, (Ekim 2013), s. 22-32.

D-) Tezler

Yılmaz, Muhsin. “**Sistemci Yaklaşımın Felsefe ve Eğitim Görüşleri Açısından Türk Eğitim Sisteminin Değerlendirilmesi**”, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı (Eğitimin Sosyal ve Tarihi Temelleri Bilim Dalı) Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1997.

Başaran, Mehmet. “**Türk Eğitim Tarihi İçinde Liselerde Felsefe Eğitimi**”, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1995.

E-) Elektronik Kaynaklar

Ergün, Mustafa. **Atatürk Devri Türk Eğitim Tarihi.**
<http://egitim.aku.edu.tr/ata1.htm> (Erişildi: 11 18, 2013).

ÖZGEÇMİŞ

Hüseyin Tolga ARSLAN

Kişisel Bilgiler

Doğum Tarihi : 18.07.1988
Doğum Yeri : İstanbul / Bakırköy
Medeni Durumu : Bekar

Eğitim

Lise 2002-2005 Özel Aka Koleji
Lisans 2006-2010 İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Felsefe Bölümü
2010- Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü (Devam Ediyor)
Yüksek Lisans 2011-2014 Yeditepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü